

เรื่องเดช จันทศิริ

แขนของคำ

ควันสี่เทาถูกปล่อยออกจากปล่อง
 หวดโรงงานกังวานก้องเร้งร้องสั่ง
 คนงานพาร่างผอมใกล้ผุพัง
 เดินไปยังประตูใหญ่เหมือนปากยักษ์
 กากอาหารจานหนึ่งในตอนเช้า
 ริดเป็นแรงระดมเข้าสู่เครื่องจักร
 ลูกสูบดันคันชักเดินดั่งซิกซัค
 เกร็งกล้ามเนื้อเหวี่ยงทะเล็ก-หนักและนาน
 คนเหล่านี้มีค่าอยู่คนหนึ่ง
 หญิงสาวซึ่งชมชานจากอีสาน
 ทิ้งนาเข้าเข้ากรุงเทพาเที่ยวหางาน
 ทำด้วยการทุ่มแรงกายขายแรงกิน
 คำจึงคือเครื่องจักรกลสองแรงแขน
 ถูกลากแล่นต่อลมไปไม่ให้ล้น
 ทุกซัร่อนหนาวผ่าฟิชใช้คำเคยชิน
 เซ็นชีวิตแหงวันข้ามคืนวัน
 วันหนึ่งคำขณะที่นั่งทอผ้า
 เกิดมีดหน้าตามัวมือไม้ลั่น
 สะดุ้งวูบตะครุบด้วยสายพานพัน
 พอเสียงลั่นขาดลงก็แหลกกลายเป็น
 เลือดกระเซ็นเปื้อนเส้นด้ายจนแดงคล้ำ
 จากมือที่เคยทำเคยไถหวาน
 จากมือที่ทอผ้าพรรณตระการ
 มือแห่งงานวันนี้ต้องถูกตัดไป

แขนของคำเหลือแต่ข้อศอกสั้น
 แขนของคำขังนั้นอยู่ที่ไหน
 แขนที่ขาดของเธออยู่ที่ใคร
 เสือสี่สวดยที่คุณใส่ลิแขนคำ

(จากเล่ม 12 เรื่องสั้น 9 บทกวี. 2534)

บทวิเคราะห์ “แขนของคำ”
ของ เรืองเดช จันทรศิริ

ไพลิน รุ่งรัตน์ (ชัยภร แสงกระจ่าง)

เรืองเดช จันทรศิริ เป็นกวีที่มีผลงานน้อย แต่ในจำนวนผลงานน้อยนั้นกลับเป็นผลงานที่มีพลังและได้รับการยกย่อง บทกวีชื่อ “แขนของคำ” นี้ได้รับการยกย่องจากสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ให้เป็นบทกวีดีเด่น ประจำปี 2523

“แขนของคำ” แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดของการให้ค่ากรรมกร อันเป็นแนวของงานวรรณกรรมเพื่อชีวิต แต่เนื่องจากบทกวีชิ้นนี้เกิดขึ้นในยุคที่ผ่านพ้นเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 มาแล้ว กวีเรียนรู้ ทำความเข้าใจชีวิตและความเคลื่อนไหวของสังคมได้มากขึ้น และแนวทางการแสดงออกแบบรุนแรงและตรงไปตรงมาแบบที่เคยเป็น ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ก็จะพัฒนาขึ้น

เรืองเดช จันทรศิริ เขียนถึงภาพคนงานหญิงคนหนึ่งทำงานหนักในโรงงาน โดยให้ภาพตั้งแต่ภาพอันน่ากลัวของโรงงานโดยการให้ภาพและบรรยายภาพที่ดูน่ากลัว โวหารภาพพจน์ช่วยเพิ่มจินตนาการให้มากขึ้น โรงงานไม่เพียงแต่มีลักษณะตูดกินคนงานเพราะประตูเหมือนปากยักษ์ ภาพพจน์ “เปรียบเหมือน” (SIMILE) ถูกนำมาใช้สร้างภาพน่าให้รู้สึกที่โรงงานน่ากลัว แดงเสียงหวูดก็ยังดังราวกับเสียงเร่ร้องสั่ง ทั้งที่โรงงานนั้นเป็นเพียงอาคารสถานที่ไร้ชีวิต แต่อำนาจในควมไร้ชีวิตนั้นปรากฏตั้งแต่บทแรก โรงงานนำเอาอาการของคนไปใช้ คือสามารถ “ร้องสั่ง” ในขณะที่ภาพของกรรมกร ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตกลับปรากฏในทางตรงกันข้าม คือมีคำขยายที่เป็นอาการของสิ่งไม่มีชีวิต คำว่า “ผู้พัง” น่าจะใช้กับอาคารบ้านเรือน หรือเครื่องจักรกลมากกว่า แต่กวีกลับใช้กับ “คน” ความตรงกันข้ามกันของคนและสถานที่จึงเป็นการเปิดเรื่องที่ทำให้ความรู้สึกสะเทือนใจและนึกถึงทันทีว่าจะเกิดอะไรขึ้นจากนั้น ความไร้ค่าของ “คน” ก็จะปรากฏขึ้นอีก “คน” กินกากอาหารมา ดังนั้น ทั้งผู้พังและทั้งกินกากอาหารจึงเป็นภาพที่ตรงกันข้ามกับเครื่องจักรกลที่มีพลังอำนาจอย่างยิ่ง

“ลูกสูบตันคันชักเดินดังชักชัก”

ผลก็คือ “คน” ตัองอยู่ในสภาพ

“เกร็งกล้ามเนื้อเหงื่อทะเล็ก หนักและนาน”

จากนั้น กวีจึงสร้างตัวละครหญิงคนงานหนึ่งคนชื่อ “คำ” โดยเล่าด้วยภาษากลอนแบบเรียบง่ายว่า “คำ” เป็นคนอีสาน มาหางานทำในกรุงเทพฯ และทำงานหนักมากแบบที่กวีว่า

คำจึงคือเครื่องจักรกลสองแรงแขน
 ถูกลากแล่นต่อลมไปไม่ให้ลื่น
 ทุกซ່อนหนาวผ่าวพิษไขคำเคยชิน
 เช้นชีวิตแห่วงวันข้ามคืนวัน

ภาพ “คำ” ของกวีอาศัการ “เปรียบเทียบ” (METAPHOR) ทำให้คนเป็นเครื่องจักร ทั้งที่อยู่ในโรงงานที่มีเครื่องจักร แต่คำเป็นเครื่องจักรแบบ “สองแรงแขน” และไม่ได้ทำอาการด้วยตนเอง หากแต่ถูกระทำคือ “ถูกลากแล่น” ไป และสิ่งที่สามารถทำในความเป็นมนุษย์ได้ก็คือ การ “เช้น” ชีวิตอัน “แห่วงวัน” ของตัวเองให้ดำเนินต่อไป คำว่า “แห่วงวัน” เป็นคำขยายชุดเดียวกับ “ผูกพัน” คือไม่ใช่คำขยายสำหรับ “คน” แต่กวีก็นำมาใช้โดยจงใจเพื่อให้เห็นภาพของ “คำ” ได้ชัดเจนและลึกซึ้งขึ้น

วันหนึ่ง ขณะนั่งทอดผ้าจึงเกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝัน เมื่อคำผู้ “ผูกพัน” อยู่แล้วเพราะ “กิน” กากอาหาร “เกิด” มีดหน้ามือไม้ลื่น สะดุ้งวูบตะครุบด้ายสายพานพันจึงเกิดเหตุการณ์

“พอเสียงลั่นขาดลงก็แหลกลาญ
 เลือดกระเซ็นเปื้อนเส้นด้ายจนแดงคล้ำ”

คำมือขาดเสียแล้ว

กวีเน้น “มือ” ของคำในอีกสามวรรคต่อมาด้วยภาพพจน์แบบที่ใช้เพียงมือแทนความเป็นกรรมกรของคำทั้งร่าง (SYNECDOCHE) โดยย่ำว่า “มือ” ที่เคยไถหว้านและเคยทอดผ้าวันนี้อุดตันไปเสียแล้ว และหากกวีจบบทก็เพียงแค่นี้ความสะเทือนใจก็สูงอยู่ แต่กวียังมีการลงท้ายอีก 1 บท ที่ทำให้ความรู้สึกสะเทือนนั้นกระแทกเข้าไปในใจแรงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง

กวีบอกว่า ในที่สุดแขนของคำก็ถูกตัดเหลือแค่ข้อศอก และกวีก็ตั้งคำถามง่าย ๆ ในลักษณะของภาพพจน์แบบคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ (RHETORICAL QUESTION) แต่หลังจากคนอ่านพลอยคิดหาคำตอบแบบปฏิเสธไปแล้ว กวีก็ตอบในวรรคสุดท้ายด้วยตัวเองว่า

“เสื้อสีสวยที่คุณใส่สีไหนคำ”

ในวรรคก่อนหน้านี้ที่กวีบอกว่า “เลือดกระเซ็นเปื้อนเส้นด้ายจนแดงคล้ำ” จึงเป็นวรรคที่มีความหมายอย่างยิ่ง และการตอบคำถามโดยพุ่งเป้าใส่คนอ่านของกวีนั้นเป็นการจงใจจะแสดงให้คนอ่านเห็นว่า แท้จริงแล้วการทำงานของกรรมกรผู้ทุกข์ยากนั้น เขาก็ทำเพื่อเป็นเครื่องมือเครื่องใช้อำนวยความสะดวกให้คนอื่น ๆ ในสังคมนั่นเอง

การเขียนเป็นเรื่องในทำนองเดียวกับเรื่องสั้นของเรื่องเดช นับเป็นรูปแบบที่น่าสนใจ และยังเป็นเรื่องสั้นแบบหักมุมจบด้วย แรงสะเทือนใจที่เกิดจากการติดตามเรื่องราวอย่างใกล้ชิดของคนอ่านจึงเกิดจากการรับรู้เรื่องพอ ๆ กับการรับรู้คำ นับเป็นวิธีการที่น่าสนใจทีเดียว

แต่ที่น่าสนใจยิ่งกว่า คือเนื้อหาสาระที่สะเทือนใจและนำไปสู่ความเห็นใจและเข้าใจความเป็นกรรมกร

บทกวีที่เลือกสรร 20 ชิ้น

(1) เพียงมือดิน

โคลงกระทู้

สอง ดาฟ้าแดดร้อน	แรงแสง
มือ หยาบเลือดตกแดง	แตกด้าน
ถือ ทุกข์ที่เขาแฝง	ฝังราก
ศีล แห่งเราเขาค้าน	ถูกเค้นฆ่าสยอง
สอง มือเร่งสร้างโลก	ตลอดสวรรค์
ดิน หยัดคู่แข็งขัน	คำล้น
ถือ เพลิงประกายฉิน	ฉายช่วง
ธรรม แห่งเราเขาปล้น	ปากยิ้มแยะแสยง

ยานีรจนา

ใครเลยจะรู้สึก	ถึงสายเลือดซึ่งไหลแดง
ใครเลยจะเห็นแรง	ขลุ่ยเหงื่อในโรงงาน
ความหิวอันแทบโหย	ทะลักโปรยใส่ลมปรวน
ความทุกข์แสนทรมาน	อยู่กลางแดดและกลางดิน
ใครเล่าจะหนาวเหน็บ	เหมือนเราเจ็บอยู่อาจิน
ใครเล่าที่หลังริน	กองกระดูกออกดาดดา
ป่วยการจะบ่นกล่าว	กับศาลเจ้าอุจาดตา
ป่วยการตะโกนหา	ยุติธรรมจากนายทุน
นายทุนนั้นคือหาก	คอยทะเลียดอย่างทารุณ
นายทาสก็นั่งดู	เสวยเหงื่อสังวาสเงิน
มีเพียงแต่มือพอง	คอยผลัดดันให้ก้าวเดิน
มีดินที่แตกเย็น	จะสร้างโลกให้รุ่งรอง
น้ำแรงที่ป่าไหล	จะกวาดไล่ความเศร้าหมอง
น้ำเหงื่อที่เนืองนอง	จะกวาดล้างพวกกาสิ
การสู้ไม่เคยสาย	ไม่เคยเสียเพราะไม่มี

การสู้จึงต้องพลี	ชีวิตเพื่อเป็นเดิมพัน
กรรมกรจะกร้าวกล้า	และชวานาจะกร้าวฉกรรจ์
กรรมกรต้องโรมรัน	และชวานาต้องเริงแรง
ยิ่งร้าวยิ่งลึกซึ้ง	ถึงสายเลือดที่ไหลแรง
ยิ่งกลั่นยิ่งกร้าวแกร่ง	ยิ่งกร้าวกร้านยิ่งกรากกล้า
สองมือต้องถือศีล	และสองตีนต้องสร้างธรรม
มือดำและตีนดำ	จึงสร้างโลกละออดา

คมทวน คันธนู

(ข่าวคนงาน 5 สิงหาคม 2522)

(จากเล่ม ดาวระยิบฟ้า 2524)

(2) อหังการของดอกไม้

สตรีมีสองมือ	มันยึดถือในแก่นสาร
เกลียวเอ็นจิกเป็นงาน	มิใช่ร่านหลงแพร่พรรณ
สตรีมีสองตีน	ไว้ป้ายปันความไฝฝัน
ยืนหยัดอยู่ร่วมกัน	มิหมายมั่นกินแรงใคร
สตรีมีดวงตา	เพื่อเสาะหาชีวิตใหม่
มองโลกอย่างกว้างไกล	มิใช่คอยชะม้อยชวน
สตรีมีดวงใจ	เป็นดวงไฟไม่ผันผวน
สร้างสมพลังมวล	ด้วยเธอล้วนก็คือคน
สตรีมีชีวิต	ล้างรอยผิดด้วยเหตุผล
คุณค่าเสรีชน	มิใช่ปรนทามารมณ
ดอกไม้มีหนามแหลม	มิใช่แถมคอยคนชม
บานไว้เพื่อสะสม	ความอุดมแห่งผืนดิน

จิระนันท์ พิตรปรีชา

4 พฤศจิกายน 2516

(จากเล่ม ใบไม้ที่หายไป 2532)

(3) เพื่อนร่วมแนววันนี้อย่าทิ้งเพื่อน

ยักษ์ชาวกำวมาจากฟ้าตะวันตก
 จะจับเมืองแม่ยกไปชั่วโลกเหนือ
 กับปิตันหวันวิตกวังทั้งสำเรือ
 ปล่อยใครถือหางเสือไว้เพื่อใคร
 บินเอ๋ยบินมาบินมาพลัดพราก
 จรมาแล้วจรจากไปไหน
 ความหวังวาดเล่นเป็นดอกไม้
 ก็กลับเป็นความตายเสียทุกครั้ง
 สร้อยสายสัญญาณรับขวัญเมื่อวันก่อน
 ก็มามัดย่อนกับตราสังข์
 เพื่อนเราอยู่ร่อนเร่เลยเอวัง
 ทำไมไม่มานั่งรอบกองไฟ
 ฟังว่าฆ่ายักษ์ชาวให้สูญสิ้น
 ดำลงไปใต้ดินอาจเป็นได้
 ยุทธวิธีเลือดกับเหล็กเหล็กกับไฟ
 จึงจะนำไปสู่เสรี
 หนุ่มหน้าสาวน้อยอยู่ที่ไหน
 ไม่เป็นไรถ้าเสียเพื่อนสี่
 จุดดวงแดงคราบน้ำเงินจากมือกมุขพี
 พรุ่งนี้ก็จะพบการลบเลือน
 ยักษ์ชาวกำวมากับกาลิ
 เพื่อนร่วมแนววันนี้อย่าทิ้งเพื่อน
 ถึงจุดหมายปลายทางจะสาบเลือน
 ขอเพื่อนอย่าสลายพลังเราจะพังทลาย

ชัยรินทร์ ไชยวัฒน์
 (พญาโหงบนโองแก้ว)

(4) ใครจะอยู่ในห้องเพียงคนเดียว

แอบเอาพงหญ้าเป็นเรือนเหยา
 เอื้อมเอาดวงดาวมาประดับ
 ในก้อนกรวดทรายกระพริบระยิบระยับ
 เป็นหนังสือหลายฉบับเสน่ห์ตา
 ธาราไหลลึกละหลังริน
 ประกายดำเป็นนิลในปากป่า
 โชดหินตะคุ่มห้อยหักระย้า
 อิงแอบอาตมาจนเฝ้าเย็น
 พฤษภาสงบศัพทไม่มีเสียง
 ภูวสูงอย่างเวียงอยู่วังเด่น
 ภูสามเหลี่ยมเหลี่ยมสลักเหมือนหลักเรือน
 ดาวจะย้อยวงเย็นบนยอดภู
 อาตมันแอบอิงกับมุมอับ
 นั่งนับดาราสวยหรู
 เกมของคนบ้าที่น่าดู
 คนเดียวตื่นตาอยู่ค่านวนดาว
 สันนิษฐานคร่ำคร่าว่าดาวร่วง
 สมมุติฐานแมนสรวงว่าสุดหนาว
 ประเด็นนั้นภากาศจึงกร่างกราว
 ไม่มีใครทนนหนาวขนาดนี้
 ไม่ว่าใครใครก็ตาม
 จะยอมรับสงครามที่กดขี่
 ไม่ว่าชนชาติไหนในปฐพี
 ไม่ยอมรับทัณฑ์ที่ไม่มีธรรม
 ไม่ว่าประชาชนประเทศไหน
 จะอัดอั้นตันใจทุกเช้าค่ำ
 แม้ทางเลือกเลือกทางที่มีดดำ
 แต่เขาค้นหาธรรมอย่างจำใจ
 ธาราไหลลึกละหลังริน
 เลือดแห้งติดชอกหินยังหมาดใหม่
 ได้ยินเสียงปิ่นปึงดังไกลไกล

อรุโณทัยเริ่มทาทอง
พวงห้อยยั่วยุเป็นรอยยาว
ดวงอาทิตย์ขาวขาวก็แผดผ่อง
อัญชยมไถยินเสียงโห่ร้อง
ใครจะยอมอยู่ในห้องเพียงคนเดียว

ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์

อาทิตย์รายวัน 11 ธันวาคม 2521
(จากเล่ม ดาวระยิบฟ้า 2524 155)

(5) กระทุ้มแบน

เมื่อความเลวความร้ายเข้าครองโลก
ความวิโยคก็จะเยือนทุกหย่อมหญ้า
คนกับคนที่เคยอยู่คู่กันมา
คนกับคนก็หันหน้าฆ่ากันเอง
อำนาจความเลวร้ายในวันนี้
อภัยศกตชีและข่มเหง
เหมือนยักษมารไม่เคยกลัวไม่เคยเกรง
คอยแต่เร่งให้ร้อนรุ่มทุ้มให้แบน
เธอตายเพื่อจะปลุกให้คนตื่น
เธอตายเพื่อผู้อื่นอีกหมื่นแสน
เธอคือดินก้อนเดียวในดินแดน
แต่จะหนักและจะแน่นเต็มแผ่นดิน
เราจะยืนหยัดเหยียดให้เสียดฟ้า
เราจะลุกขึ้นทำภูผาหิน
กระซอกฟ้าท่าโหดโถมดทมิฬ
ฉีกเป็นชิ้นกระทุ้มขี้ให้บี้แบน

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

จากเล่ม เพียงความเคลื่อนไหว 2523

(6) แต่ ลูกที่ดีของประชาชน

ดูพราวพราวคล้ายคล้ายกับสายหมอก
 ระยับดอกชงโคสีม่วงหม่น
 ค่อยประโปรยโรยมาในมณฑล
 จะเริ่มต้นตาวันแล้วอีกวัน
 ใบหญ้าฆ่าช้าชอกก็ชุกยัด
 เนืองชนิดที่นี้ที่นั่น
 ตื่นแล้วแก้วตานับพัน
 มิ่งขวัญแผ่นดินตื่นแล้ว
 มอมแมมคลุกเคล้ากับความงาม
 เมื่อยามโยทองทอแผ้ว
 วันใหม่อีกวันวาวแว
 ส่องแก้วเคลื่อนไหวประกายที่กลางดิน
 ดวงหน้านับพันนับหมื่น
 ดวงตาเริ่มต้นจากหลับสิ้น
 ดอกไม้ร้อยดอกกรวยริน
 บานเต็มธรณินนาที่นี้
 “แม่จ๋า เขาคือใครกัน”
 “เขานั้นเพื่อนพ้องน้องพี่
 เขามีแต่มิตรไมตรี
 เขาคือลูกที่ดีของปวงชน”
 “เขาเป็นลูกแม่ใช่ไหมแม่”
 “ใช่แน่ลูกจ๋าอย่าฉงน
 เพราะเขาเป็นลูกผู้ทุกข์ทน
 ที่คนเหยียดหยามโยไฟ”
 “เขาเจ็บเหมือนแม่หรือเปล่าแม่
 เมื่อเสียงแซ่ซึกสับเข้าใส่”
 “ความเจ็บที่เขาไม่เท่าไร
 ไม่เท่าที่เจ็บใจแทนเรา”
 ตะวันขึ้นแดดเข้มไปจนค่ำ
 ช่อแฉล้มแย้มฉ่ำก็จะเฉา

วงตะวันตวันกระชั้นเช้า
ชื่อใหม่ก็จะเข้าบ้านแข่งวัน
“ไปแล้วหรือไรลูกแม่”
“ไปแน่แม่จำอย่าหวั่น
สายเลือดลูกแม่ทั้งนั้น
จะไปปิ่นทางทองให้แม่เดิน”

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

31 สิงหาคม 2518

(จากเล่ม เพียงความเคลื่อนไหว 2523)

(7) แปนเอ็ดเต็ด

แปนเอ็ดเต็ด
สายน้ำระเหิดระเหยหาย
ทุ่งโล่งโง้งโปงไม่ยั้งตาย
ลมแล้งแรงร้ายอยู่ด่าปี
อีสานแดนดินที่ดาลเดือด
สายเลือดปู่สังกะส่าย่าสังกะสี
ธรรมชาติไม่ปรานี
ทฤษฏีย้ายถิ่นแรง
ว่างเปล่าเหลือแสนแปนเอ็ดเต็ด
เราเกิดในสังคมยื้อแย่ง
ไม่มีข้าวไม่มีปลาป่าแล้ง
ไม่มีแสงสว่างทางชีวิน
ว่างเปล่าเหลือแสนแปนเอ็ดเต็ด
รอรอบเปิดกาลเวลาถล่มสิ้น
ผู้กดขี่สูญสลายจากธรณิน
ว่างเปล่าเหมือนดินถิ่นอีสาน

ประเสริฐ จันทา

2517

(จากเล่ม จารึกบนหนังสือ 2532)

(8) เคี้ยวเคี้ยวดาว

เคี้ยวคมเรื่อชู	ทำงานอยู่ในทุ่งกว้าง
เมื่อไรไรนาร้าง	เราจะเคี้ยวดาวมากิน
เคี้ยวบางข้างคมบาด	เลือดแดงสาดหยดสู่ดิน
เคี้ยวข้าวให้คนกิน	อย่าหมายหมิ่นผู้ถือเคียว
ดาวรายพรายนภา	ไม่มีค่าสักดวงเดียว
ตราบไต่ยงไรเคียว	ที่จะเคี้ยวกลมเกลียวดาว
คมเคี้ยวเคี้ยวคอคน *	ผู้กดขี่กินแรงควา
โจษจันกันเกรียวกราว	เราเคี้ยวดาวมาไต่ดิน

ประเสริฐ จันดำ

2517

(จากเล่ม จารึกบนหนังสือ 2523)

(9) คนคนนี้แหละคน

คนคนนี้แหละคน	คือมวลชนอันไพศาล
เข้มแข็งแกร่งแรงงาน	โลกก้าวมาด้วยมือคน
หลายยุคคนต่อสู้	กับศัตรูประชาชน
รู้เล่ห์อุบายกล	อันดำช้าที่สามกาย
คนนี้จะยอมตัว	ยอมเอาหัวเป็นถวาย
เพื่อโค่นล้มคนร้าย	สร้างยุคใหม่ให้ระบิล
ถึงร้อยที่ร้อยคำ	จะเหยียบย่ำให้จมดิน
กันโคตรให้แหลกล้าน	แต่คนยังประกาศตัว
ถึงเกือบกระเทิบทับ	จนแหลกยับก็ไม่กลัว
น้ำเลือดที่นองตัว	จะดื่มกินให้สาใจ
ถึงป็นก็เถอะป็น	เจ้าข่มขืนก็เพียงกาย
แต่ใจนี้สู้ตาย	ไม่ยอมแพ้แก่ปลายปืน
ถึงคุกก็เถอะคุก	เจ้าฝากทุกซีกซั้วดิน
กฎป็นอำนาจป็น	จะแข็งขันจนยามตาย
ฟ้ามีดกาฬทมิฬ	จะทอดหินสีกเพียงใด

กดหัวให้กลัวยาย
 เล่ห์ร้ายอันกาลิ
 คนคนนี้แหละคน

อา...เจ้าหมื่นความเป็นคน
 คนหรือมีจะอัปจน
 จะกัดฟันสู้จนตาย

รวี โดมพระจันทร์

20 มิถุนายน 2517

(จากเล่ม ตื่นเกิดเสรีชน 2533)

(10) ตื่นเกิดเสรีชน

ตื่นเกิดเสรีชน
 หอกดาบกระบอกรบ
 แผ่นดินมีหินชาติ
 ปลิ้นปล้อนตะลอนเอา
 จงสู้จนสุดฤทธิ์
 ศักดิ์ศรีมนุษย์ชน
 โถมคลื่นของมวลชน
 ยืนหยัดปานมัตถวาย
 เจ็บแล้วจักต้องจำ
 คำหวานสมานจิต
 หากหวังเสรีภาพ
 สันติภาพจักมี

อย่ายอมทนก้มหน้าผืน
 ฤทธาคนสิ้นกระแสเรา
 ที่ดาตาสความโฉดเขลา
 ประโยชน์เข้าเฉพาะตน
 แม้ชีวิตจะดับพัน
 ไม่ยอมทนเป็นทาสใคร
 กระหน่ำจนศัตรูพ่าย
 กระหน่ำให้มันได้คิด
 อย่าหลงคำเคลือบยาพิษ
 กลพิตศัตรมี
 หวังโลกราบรื่นราศรี
 เพราะการที่เราต่อสู้

รวี โดมพระจันทร์

3 พ.ย. 2515

(จากเล่ม ตื่นเกิดเสรีชน 2533)

(11) อัฐผู้สร้างโลก

อำนาจนั้นขาสู	กำยำดูชราศรี
มัดกล้ามกรำแกร่งดี	บรอร์หัตถานงาน
อำนาจนั้นแขนสู	กำยำดูชุปะสาน
มัดกล้ามกรำการงาน	ประกอบการประจัญตี
อำนาจนั้นบ่าสู	ทั้งไหล่คู่ชูศักดิ์ศรี
แกร่งกายชาย-สตรี	ดูจระวีที่ร้อนแรง
งามหยดของหยาดเหงื่อ	ที่รินเจือสะท้อนแสง
แดดเปรี้ยงตะวันแดง	ถากำแหงจะแข่งขัน
งามใสในน้ำจิต	บมีพิศคิดประหาร
ชื่อใสในการงาน	ประกอบการณ์ในธรรม
อัฐผู้สร้างโลก	อย่ารอโชคชะตาน่า
แรงงานสู้สู้ทำ	จะพลิกคว่ำสั้ศัตรู

รวี โดมพระจันทร์

11 พฤษภาคม 2516

(จากเล่ม บทกวีเพื่อชีวิต 2518)

(12) แขนของคำ

ควันสี่เทาถูกปล่อยออกจากปล่อย
 หวดโรงงานกังวานก้องเร้งร้องสั่ง
 คนงานพาร่างผอมใกล้ผู้พัง
 เดินไปยังประตูใหญ่เหมือนปากยักษ์
 กากอาหารจานหนึ่งในตอนเช้า
 ริดเป็นแรงระดมเข้าสู่เครื่องจักร
 ลูกสูบตันคันชักเดินดังชักชัก
 เกร็งกล้ามเนื้อเหงื่อทะลัก-หนักและนาน
 คนเหล่านี้มีคำอยู่คนหนึ่ง

หญิงสาวซึ่งชมชานจากอีสาน
 หิงนาเช่าเข้ากรุงเทพฯเที่ยวหางาน
 ทำด้วยการทุ่มแรงกายขายแรงกิน
 คำจึงคือเครื่องจักรกลสองแรงแขน
 ถูกลากเล่นต่อลมไปไม่ให้สิ้น
 ทุกข์ร้อนหนาวผ่าวพิษใช้คำเคยชิน
 เซ็นชีวิตแห่งวันข้ามคืนวัน
 วันหนึ่งคำขณะที่นั่งทอผ้า
 เกิดมีตหน้าตามัวมือไม้สั่น
 สะดุ้งวูบตะครุบด้ายสายพานพัน
 พอเสียงลั่นชาดลงก็แหลกลาญ
 เลือดกระเซ็นเปื้อนเส้นด้ายจนแดงคล้ำ
 จากมือที่เคยทำเคยไถหวาน
 จากมือที่ทอผ้าพรรณตระการ
 มือแห่งงานวันนี้ต้องถูกตัดไป

แขนของคำเหลือแต่ข้อศอกสั้น
 แขนของคำข้างนั้นอยู่ที่ไหน
 แขนที่ขาดของเธออยู่ที่ใคร
 เลื้อยสืบลายที่คุ้นใส่ลิ้นแขนคำ

เรื่องเดช จันทศิริ

2523

(จากเล่ม 12 เรื่องสั้น 9 บทกวี 2534)

(13) ดอกข้าวโพด ดอกเบี๋ย ดอกจันทน์

คืนพระจันทร์ร้องไห้	มวลดอกไม้หอมแห่ง
รอตะวันสีแดง	ยังไม่มายังไม่มา
ลมร้ายจากปลายไร่	โหมไฟการเช่นฆ่า
เผาผลาญมวลชีวา	ทีละคนทีละคน
ฝนเอยไม่ยอมตก	น้ำตาตกแทนฝน
ความเมตตาเบื่องบน	จะร้องขอใคร
ขีดกำหนดความตาย	วันสุดท้ายผ่านไป
หยาดน้ำตาซาไร	ท่วมอกอันก้นดาร์
ดอกข้าวโพดเหี่ยวแห้ง	ดอกเบี๋ยแพงผลิบาน
ดอกไม้จันทน์ส่งสัญญาณ	แห่งความตายแห่งความตาย
คืนพระจันทร์ขีดเขียว	ใบไม้เขียวเหี่ยวหาย
ดวงดาวยิ่งเดียวตาย	ในวิญญาในวิญญา
แสงตะวันยังไม่มี	แสงริยังไม่มีมา
สองมือสีเฝือก	ร่วมสร้างแสงตะวัน
กอบตะวันคนละกอบ	หอบเอามารวมกัน
ให้ฉายฉานเจิดจัน	เพื่อชนชั้นกรรมาชน
ฉายไปสู่โลกใหม่	เพื่อท้องไร่อุดมผล
พืชพันธุ์ตะวันดล	งามเรียงรายงามเรียงราย
แสงฉานตะวันออก	เผาดอกเบี๋ยให้แห้งหาย
เผาคนคิดให้ตาย	พวกสัตว์ร้ายกินแรง

วัฒน์ วรรณยางกูร

อักษรศาสตร์พิจาณ 2518

จากเล่ม ผืนไห้ไกล ไบ้ไห้ถึง 2523

(14) สอยดาวสาวเดือน

ไ้อ้ละหนอดวงเดือนเอย
 ล่วงเลยลับลาเดือนฟ้าหลวง
 แก้วโกสุมฝันหายละลายดวง
 ฤๅโคกทรวงชบหาน้ำตาริน
 ดวงเดือนดับหายจากปลายฟ้า
 ดวงตาแว่หวังยังถวิล
 พรุ่งนี้เข้าเฝ้าอะไรที่ไหนกิน
 พรุ่งนี้เข้าอาจสิ้นลมหายใจ
 อันพราวดาววแวมทั้งแรมรุ่ง
 ย่อมมองมุ่งหมายถามความหมายใหม่
 เจ้าดวงเดือนดับดวงรุ่งที่ใด
 แห่รุ่งในธนาครเคียงมารชน
 ไ้อ้เจ้าสาวคำดวงสิ้นคำหยาด
 เขาผูกขาดเข้มแข็งทุกแห่งหน
 คนกับคนทำนาประสาคน
 คำคนจนเพียงฤๅดีสิ้น
 เขาสอยดาวสาวเดือนดูเกลื่อนตัว
 มื้อยาวยาวแย่งยื้อกำมือสิ้น
 มือสิ้นสิ้นสิ้นสุขชุมพุดิน
 แว่สุดท้ายได้ยินเสียงปลุกเดือน
 เจ้าเพื่อนแก้วโกสุมอย่าลุ่มเสี่ยง
 คนเดินเคียงประชาชนถูกเชือดเดือน
 คอยคำดวงไปสอยดาวไปสาวเดือน
 ดินสะเทือนฟ้าสะท้อนสุดทันทน
 เมื่อมีปากเปิดกู่อยู่ยั้ง
 มีดินวังเบิกสร้างทางถนน
 ในเงาปิ่นยี่นประจัญหันประจัญ
 อุษาสรวลมวลชนจะโอบเดือน

วัฒน์ วรรณยางกูร

2519

(จากเล่ม ฝันให้ไกล ไปให้ถึง 2523)

(15) จากภูพานถึงลานโพธิ์

ดินสอโดมธรรมศาสตร์เด่นสู่ศึก
 เพื่อจารึกหนี่เลือดอันเดือดดับ
 หกตุลาเพื่อนเราล่วงลับ
 มันแค้นคับเดือดระอุอกุไฟ
 เรามีเพียงมือเปล่ามันล้อมปราบ
 ระเบิดบาปกระสุนบ้ามาสาดใส่
 เสียงเหมือนแตรงานศพชลนใจ
 สนามหญาคู่กลิ้งไถดาวเลือดคน
 มันตามจับตามฆ่าล่าถึงบ้าน
 อ่างหลักฐานจับเข้าคุกทุกแห่งหน
 เราอดทนถึงที่สุดก็สุดทน
 จึงเปลี่ยนหนทางสู้ขึ้นภูพาน
 อ้อมอกภูพานคือชีวิตใหม่
 ค้อมหาวิทยาลัยคนกล้าหาญ
 จะโค่นล้มไล่เจตต์เผด็จการ
 อันธพาลอเมริกาอย่าหวังครอง
 สู้กับปืนต้องมีปืนยันกระหน่ำ
 พรรคชั้นนำตะวันแดงสาดแสงส่อง
 จรยุทธนำประชาสู่ฟ้าทอง
 กรรมมาชีพล้นกลองอย่างเกรียงไกร
 ในวันนี้ลานโพธิ์ธรรมศาสตร์อาจเจียบหงอย
 ก็เพียงช่วงรอคอยสู่วันใหม่
 วันกองทัพประชาชนประกาศชัย
 จะกลับไปกรีดเลือดพาลล้างลานโพธิ์

วัฒน์ วรรณยางกูร

(จากเนื้อเพลงชุด แรงบันดาลใจ ซึ่งมาจาก
 บทวิที่ผู้เขียนเขียนขึ้นในป่าหลังเหตุการณ์

6 ตุลาคม 2519)

(16) อีสระและเสรี

เราพร้อมที่จะพบ	กับหลุมศพและเลือดสี
เพื่อแลกกับเสรี	และประชาธิปไตย
ดีดรวนทั้งสองคืน	เราจะป็นจะป่ายไป
ขวางขวางหรือกองไฟ	เราจะฝ่าจะลุยฟัน
สายฝนที่เราฝัน	เราจะขวันทั้งวันคืน
ถักฝันอันฟูฟุ้ง	ให้เฟื่องฟูเป็นดวงไฟ
จุดไฟแห่งความฝัน	ไปสู่วันที่ฝันได้
คมดาบหรือคมไค	เราพร้อมจะปะทะคม
ต้องคมให้เนื้อขาด	ให้เลือดสาดลงซบซม
มีแรงและมีลม-	หายใจเราจะลุกขึ้น
สิทธิอันชอบธรรม	ถึงอยู่ปลายกระบอบป็น
ชมชมและครืนครืน	ซึ่งเสียงป็นจะปลุกเรา
มิใช่ทาสที่ทุกขทน	มิใช่คนที่ขลาดเขลา
หยุดเลือดจะหยาดเร้า	เร่งให้รักสิทธิเสรี
กระสุนจะเปล้าเปลือง	กึ่งก้องเมืองอยู่ยังมี
ตายหมิ่นเราจะมี	อีกทบเท่าเป็นตัวแทน
ตายหนึ่งเราเกิดสิบ	และตายสิบเราเกิดแสน
วันหนึ่งในดินแดน	เราจะเรึงเสรีเรา
มืดครึ้มจะซุกบ	ร้องเพลงรบให้โลดเร้า
เพลงรบจะเร้งเร้า	อีสระและเสรี...อีสระและเสรี

วาณิช จรุงกิจอนันต์

อาทิตย์ 17 ตุลาคม 2521

(จากเล่ม บันทึกแห่งการเดินทาง วาณิช จรุงกิจอนันต์ 2522)

(17) สิบสี่ตุลา

ครบรอบปี-สิบสี่ตุลา
 ประชาชนถ้วนหน้าก็รำไห้
 ดวงวิญญาณวีรชนอยู่หนใด
 วันนี้ร้อยมาลัยมาบูชา
 มโหรีจะโหมโรงเป็นละลอก
 มหกรรมในนอก-จะแน่นหนา
 และผู้คนทุกชนชาติจะยาดรา
 ไปรยมาลาจตุรพักลึง-ทุ่งพระเมรุ

ครบรอบปี-สิบสี่ตุลา
 ราชดำเนินเลือดทาปรากฏเด่น
 วีรกรรมอาชีวะที่กะเกณฑ์
 ก็หนุนเนื่องเนื่องเห็นเป็นประจำ
 รอยเลือดแลกเลือดเดือดพล่าน
 อาจหาญโหมรุกบุกกระหน่ำ
 สามัคคีมิตรสหายออกร้ายรำ
 มุ่งนำประชาธิปไตยมาขาน

ไม่มีอำนาจใดในโลกหล้า
 ผู้ปกครองต่างมาแล้วสาบสูญ
 ไม่มีใครล้าเลิศน่าเทิดทูน
 ประชาชนสมบุรณ์นี้รันดร์ไป
 เมื่อยืนหยัดต่อสู้ผู้กดขี่
 ประชาชนย่อมมีชีวิตรใหม่
 เมื่อท้องฟ้าสีทองผ่องอำไพ
 ประชาชนย่อมเป็นใหญ่ในแผ่นดิน

วิสา ศัญทัพ, 2517

(จากเล่ม เราจะฝ่าข้ามไป 2532)

(18) ดาวศรัทธายังโชนจำแสง

...แล้วอาทิตย์ก็ต่ำสู่ด้านตก
 ดนตรีจากเสียงนกกังวานชม
 ระย้าจากความมืดก็ยึดปม
 ชักม่านห่มประเทศไทยอยู่ไปมา
 ...ที่ขอบฟ้าไกลลึบละลือโน้น
 ดาวหนึ่งโชนฉายแสงขึ้นเจิดจ้า
 ทอวาวพรายพรายสายศรัทธา
 เปิดแผ่นฟ้ามืดมิดสนิทนัน
 แผ่นดินมืดมิดมิดสนิทมาก
 ทุกหนแห่งหลุมขวากล้วนขวางกัน
 ดาวชี้ทิศ - ดวงหนึ่ง, จึงสำคัญ
 ที่จะสาดแสงป็นให้พื้นพราย...
 ที่จะสาดหัวใจให้คนทุกข์
 ให้กล้ำลูกลืมตาขึ้นมาได้
 ที่จะปลุกศรัทธาคนกล้าตาย
 ให้สานแสงแห่งสายศรัทธาไป
 และแน่อนวันหนึ่งฟ้ามืดนั้น
 ก็พลันเจิดจ้าเป็นฟ้าใหม่
 เมื่อดาวแสนล้านดวงโชติช่วงไฟ
 โชติลงทาบอาบใจประชาชน...ฯ

“...ตำนานเก่าแก่เล่าว่า
 มันฆ่ามันขี้เสียปีป่น
 ไม่มีแม่คำ-จ้านน
 เหล่ามรมมิตมนหนทาง
 ดับดาวฤกษ์ดับได้
 แตกดับสลายเพียงร่วง
 แต่แสงยังโชติรางซาง
 เป็นเยี่ยงเป็นอย่างสืบมา...ฯ”

...ที่ขอบฟ้ามีดมิตสนิทโน้น
 ดาวนับล้านฉายโชนประกายจ้า
 ทอวาวพราวพรายสายศรีธธา
 ยิ่งนานยิ่งเต็มฟ้ายิ่งพร่าพราว...ฯ

พนม นันทพฤษ
 (โลกหนังสือ พฤษภาคม 2522)

(19) กล่อมวีรชน

(เกริ่น)

ครานั้นนิสิตนักศึกษา
 บรรดานักเรียนทั้งเหนือใต้
 ไฟร์ฟ้าประชากรทั่วไป
 ลูกฮือร้องให้ทั้งนคร

(เจริญศรี)

อายุเยาวเรศรุ่นเจริญศรี
 พลั้งมือร่วมมิตรสโมสร
 เกี่ยวก้อยร้อยแขนไม่คลายคลอน
 รบรอนเผด็จการอันตราย

(ลาวเล่นน้ำ)

พ่อคุณเอ๋ย	ยังบ่เคยพบเห็น
ถูกปืนกระเด็น	กลับเต็นเข้าสู่ตาย
หาได้ไปเหมือน	เห็นเพื่อนวางวาย
ยืนเคียงเรียงราย	โดยไม่มีอาวุธเลย

(ลาวกระดูกก็)

จะทางสามโลกก็เหลือหา
 สละแล้วแก้วตาพ่อคุณเอ๋ย
 ยังอ่อนวัยไม่เสียตายชีวิตเลย
 สักคำหนึ่งไม่เอ่ยยินดีตาย
 ถูกปืนไปรอยโรยลงตรงหน้าอก

ไม่วิดกแม่น้ำตาเป็นสายสาย
จนเดือนดับวิบวาวดาวกระจาย
พระนครยังไม่ได้สิทธิ์เสรี

(ลาวกระแตเล็ก)

ครานั้น
เผด็จการครองเมืองเรืองศรี
อยู่สะพานผ่านฟ้ากลางธานี
และสวนรื่นฤดีบัญชาการ
ป้อมพระกาฬไม่เคยรับทัพพม่า
แต่ถูกไทยกันเองมามุ่งประหาร
คลองโอ่งอ่างกระฉาดแตกก็แห่ลกลาญ
เพราะฝีมือเผด็จการทุกทุกคน

(เกริ่น)

ครานั้นแสงทองส่องสว่าง
ทิศตะวันออกกว้างไรยถนน
บรรดานกผดบินข้างบน
ดอกไม้ข้าวราวฝนมาโปรยโปรย
ทรรราชวาดผวาอนาคต
เผด็จการทั้งหมดยกกลับหาย
เหมือนภูเขาทั้งลูกถูกทำลาย
มวลมนุษย์หญิงชายสวัสดิ์

(ดอกไม้เหนือ)

หอมกลิ่นดอกไม้คล้ายคล้ายหอม
พุ่มพวงดวงพยอมริมวิถี
เคล้ากลิ่นน้ำตาธานี
และดาวเลือดสดสีวีรชน
แย้มยิ้มพริ้มพรายทวยทัก
ดอกไม้กลีบหักกลางถนน
ดอกประชาธิปไตยในสากล
กำลังผลิอยู่บนหัวใจไท

(ลาวเฉียง)

คึกคักหนักแน่นดังแผ่นผา
กลมเกลียวแกลัวกล้าสดใส
พื้นเฟื่องฟาดพันบรรลัย
กนกหาลิบให้ชีวิตพลี

(สร้อย)

เจ้าหนุ่มสาวเอ๋ย เจ้าเคยแล้วหรือยัง (ซ้ำ)
ตายเพื่อสร้าง ตายเพื่อสร้างเสรี
มือเปล่าตื่นเปล่าก้าวหน้า
ยอมให้เข่นฆ่าไปเป็นผี
ถือหลักศักดิ์สิทธิ์เสรี
พูดกันดีดีแล้วตั้งนาน

(สร้อย)

เจ้าหนุ่มสาวเอ๋ย เจ้าเคยแล้วหรือยัง (ซ้ำ)
ตายเพื่อสร้าง ตายเพื่อสร้างเสรี
กดขี่ข่มเหงคะเนงร้าย
เนต็จการก้าวทำลายเสียทุกด้าน
ชาวนาเป็นศพกบดาน
ชาวบ้านเป็นซากยากจน

(สร้อย)

เจ้าหนุ่มสาวเอ๋ย เจ้าเคยแล้วหรือยัง (ซ้ำ)
ตายเพื่อสร้าง ตายเพื่อสร้างเสรี
มือเปล่าตื่นเปล่าหัวหาญ
แกว่งกระบองคลุกคลานกลางถนน
นี่คือพลังของประชาชน
ทุกคนสืบเลือดบางระจัน

(สร้อย)

เจ้าหนุ่มสาวเอ๋ย เจ้าเคยแล้วหรือยัง (ซ้ำ)
ตายเพื่อสร้าง ตายเพื่อสร้างเสรี
มาเถิดมาสร้างเมืองใหม่
สร้างประเทศเราให้เป็นสวรรค์
ใครมาข่มเหงรังแกกัน
ประชาชนเท่านั้นลุกฮือเอ๋ย

(สร้อย)

เจ้าหนุ่มสาวเอย เจ้าเคยแล้วหรือยัง (ซ้ำ)
ตายเพื่อสร้าง ตายเพื่อสร้างเสรี

สุจิตต์ วงษ์เทศ แต่งให้วงดนตรีไทย “เจ้าพระยา”

ทำนองตับพระลอเสียงน้ำ

ธันวาคม 2516

(20) คือ พ่อ

หนูคิดถึงพ่อไหม

ถ้าอยากกอดพ่อ

อยากได้ความรักจากพ่อ

หนูต้องอดทน

เพราะนั่นคือสัญลักษณ์

แห่งความรัก

ที่พ่อภาคภูมิใจ

เมื่อหนูมีสิ่งเหล่านี้

อ้อมกอดของพ่อก็จะเป็นจริง

แล้วหนูจะอบอุ่น

ประโยชน์อะไรจะเกิดขึ้น

ถ้าปล่อยให้หนูฝันอย่างไร้สาระ

คุณนี้ยากจะกักขังพ่อไว้ได้ทั้งชีวิต

ส่วนของร่างกายอาจถูกจองจำ

แต่วิญญาณของพ่อเป็นอิสระ

ไอรุ่นแห่งอ้อมกอดพ่อ

ลอยละล่องไปทั่วทั้งผืนแผ่นดิน

ถ้าหากหนูอดทน ก็จะมีวันถึงสัมผัสนั้น

อ้อมกอดของพ่อที่อบอุ่นแะ

จะมีคุณค่าอะไรสำหรับลูกเล่า

ความผูกพันทางด้านความรัก

ก็จะกลายเป็นสิ่งหลอกลวง

พ่อผู้หาญกล้าต่างหาก

คือพ่อที่แท้จริง

พ่อที่สร้างสรรค์สังคมต่างหาก

คือพ่อที่เป็นพ่อ

ถ้าหนูคิดถึงพ่อ

จงคิดถึง คนยากคนจน

เขาเหล่านั้นเป็นชีวิตของพ่อ

ถ้าอยากกอดพ่อ

จงกางแขนของหนูออก

โอบอุ้มคนยากจนเอาไว้

ประชาชนผู้ทุกข์ทรมานเหล่านั้น

คือ...พ่อ

อารมณ พงศ์พจน์

(หนังสืองานศพ อารมณ พงศ์พจน์ 2523)

บรรณานุกรม

- กลุ่มวรรณกรรมพินิจ. 10 เรื่องสั้นสร้างสรรค์ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พันธุ์ , 2522.
- กลุ่มวรรณกรรมพินิจ. ดาวระยิบฟ้า. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ยุคใหม่, 2524.
- คมทวน คันธนู และคนอื่นๆ. 6 ตุลาคมทหภาพย์. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์อาทิตย์, 2522.
- จิระนันท์ พิตรปรีชา. ใบไม้ที่หายไป. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อ่านไทย, 2532.
- ชลธิรา ลัดดาวัฒนา. ผจญภัยร้อยเรียง. “กวีนิพนธ์กับบทร้อยกรอง”. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ปลาตะเพียน, 2530 .
- วรรณคดีของปวงชน. กรุงเทพฯ : องค์การบริหาร สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2517.
- ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์. พญาโง่บนโลงแก้ว. กรุงเทพฯ : ไม่ปรากฏผู้จัดพิมพ์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.
- ชัยสิริ สมุทวนิช. วรรณกรรมการเมืองไทย 14 ตุลา 16-6 ตุลา 19. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์,
2524.
- ทีปกร. ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นมะขาม, 2521.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. ปรากฏการณ์แห่งวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นาคร, 2538.
- นคินี วิฑูริสถานต์. วรรณกรรมแนวประชาชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยามวรรณกรรม, 2519.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. เพียงความเคลื่อนไหว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ก.ไก่, ไม่ระบุปีที่พิมพ์.
- บรรจง บรรเจิดศิลป์. ชีวิตและความใฝ่ฝัน. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2521.
- ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล. บันทึกการเดินทางถึงดวงดาว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ พี.พี., 2521.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2525.
- พนม นันทพฤกษ์. ขึ้นด้านพายุ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ทักษิณบรรณ, 2524.
- พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. วรรณกรรมการเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กราฟิการ์ต, 2522.
- พระมหาสมภาร พรหมทา และเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. วันฆานกพิราบ. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์จิตจักร, 2526.
- พิบูลศักดิ์ ละครพล. ดอกไม้ถึงคนหนุ่มสาว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ พี.พี., 2521.
- ไพบูลย์วงศ์เทศ. หมายเหตุร่วมสมัย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์การเวก, 2521.
- รวี โดมพระจันทร์. ต่อสู้กับชาติ เอกราชฎ์ อธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แก่นสยาม, 2518.
- ตื่นเถิดเสรีชน. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือผู้จัดการ, 2533.
- บทกวีเพื่อชีวิต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2518.
- รอ. จันทรศิริ. เดินไปในราวป่า. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บพิธสาสน์, 2519.
- รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน. วรรณกรรมแนวใหม่. กรุงเทพฯ : ชมรมนักศึกษาอีสาน มหาวิทยาลัย-
ธรรมศาสตร์, 2522.

โลกหนังสือ. ปีที่ 3 ฉบับวันที่ 9 มิถุนายน 2523.

โลกหนังสือ. ปีที่ 4 ฉบับวันที่ 7 เมษายน 2524.

วัฒน์ วรรณยางกูร. ฝันให้ไกลไปให้ถึง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นกหนังสือ, 2523.

วณิช จรุงกิจอนันต์. บันทึกแห่งการเดินทาง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มิตร, 2522.

วิภา กงกะนันทน์. วรรณคดีศึกษา. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2522.

วิสา คัญทัพ. ด่านสาวคอย. กรุงเทพฯ : ไม่ปรากฏผู้จัดพิมพ์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____. เราจะฝ่าข้ามไป. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พิราบ, 2532.

_____. รอยเท้าบนผืนทราย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เพื่อนชีวิต, 2529.

เสถียร จันทิมาธร. คนเขียนหนังสือ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2517.

สุภาพร มากแจ้ง. กวีนิพนธ์ไทย 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2535.

สุรัชย์ จันทิมาธร และ ประเสริฐ จันดำ. จารึกบนหนังสือ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์รวมพรรณ, 2532.

อวยพร มลิณทงกูร. ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยตั้งแต่ พ.ศ.2475-2501.

วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2519.

อินทราวุธ. ข้อคิดจากวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือน้ำแข็ง, 2522.

หนังสืองานศพ อารมณ์ พงศ์พงษ์, 2523.

12 เรื่องสั้น 9 บทกวี วรรณกรรมยกย่อง. สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ใน
พระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ณ บ้านวรรณกรรม, 2534.

วิเคราะห์พลังทางปัญญาในงานกวีนิพนธ์ของจาง แซ่ต้ง

ดวงมน จิตรจำนงค์

1. บทวิเคราะห์เชิงสรุปรวม

1.1 ข้อสังเกตเบื้องต้น

จาง แซ่ต้ง กวีผู้สร้างผลงานทางวรรณศิลป์ มีชื่อเสียงขึ้นมาในระยะเดียวกับอังคาร กัลยาณพงศ์ คือ ในช่วงหลังทศวรรษ 2500 จนถึง 2530 ถึงแม้จางและอังคารมีลักษณะร่วมกันที่เป็นกวีผู้ทำงานศิลปะแขนงอื่นควบคู่กัน คือเป็นจิตรกรด้วย หรือที่มีผู้เรียกว่า จิตรกรกวี และเป็นที่สังเกตได้ว่า ศิลปินทั้งสองท่านนี้ได้รับคุณูปการจากประสบการณ์ในการเรียนรู้-เสาะหับ และการสร้างงานศิลปะสองสาขา ซึ่ง“สองทาง”ให้แก่กัน แต่ก็มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันหลายประการ ที่เห็นชัดคือ อังคารเขียนบทกวีนิพนธ์ร้อยกรอง แม้ถูกกล่าวหาว่าผิดฉันทลักษณ์ หรือถึงขั้นเป็นขบถต่อฉันทลักษณ์ แต่หากศึกษาอย่างพิเคราะห์ก็เห็นว่า อังคารใช้ประโยชน์จากฉันทลักษณ์ในขนบวรรณศิลป์ที่สร้างขึ้นใหม่ ให้มีพลังโดดเด่นต่างจากกลอนแบบสุนทรภู่ ส่วนจางนั้นเขียนบทกวีนิพนธ์อย่างกลอนไร้สัมผัส ซึ่งอาจอนุมานในเบื้องต้นว่า รับผิดชอบต่อผลจากบทกวีจีนมาสร้างสรรค์ขึ้นในจุดมุ่งหมายเฉพาะของตน

กล่าวได้ว่า จางได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการน้อยมาก คือได้เรียนเพียงชั้นมูลจากโรงเรียนเทศบาลสอง วัดพิชัยญาติการาม (จาง 2516) ในส่วนการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ อังคารซึ่งสืบสาวไปได้ว่ามีบุพการีเป็นช่างทั้งฝ่ายตา ยาย ปู่ และทวด เดิบโตขึ้นมาในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้อ่านวรรณคดี รามเกียรติ์ อิเหนา ขุนช้างขุนแผน มาตั้งแต่เด็กอย่างหลงใหล เมื่อเข้าศึกษาในคณะจิตรกรรม-ประติมากรรม และได้มีโอกาสช่วยอาจารย์เพื่อ ทรัพย์สินทักซ์ คัดลอกภาพจิตรกรรมโบราณ จึงเห็นได้ว่างานกวีนิพนธ์และจิตรกรรมของอังคาร ได้กลั่นกรองมาจากประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ดื่มด่ำในงานสร้างสรรค์อันเชื่อมโยงไปยังความรุ่งโรจน์ของอดีตเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในวัฒนธรรมกระแสหลักที่มีรากฐานมาตั้งแต่สุโขทัย และอยุธยา ครั้นเมื่อพิจารณาการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการของจาง ก็เห็นข้อแตกต่างที่สำคัญคือ จางเติบโตขึ้นในครอบครัวเชื้อสายจีนที่ค่อนข้างยากจนในกรุงเทพฯ มีความรู้ภาษาจีนอย่างดีด้วยการศึกษาด้วยตนเอง ได้รับการกล่อมเกลாதาสังคมจากวัฒนธรรมชาวบ้านในชุมชน จางได้เรียนรู้ความคิด ความอ่านของตะวันตกจากงานแปลเป็นภาษาจีน ดังที่ผู้ฝากตัวเป็นศิษย์ของเขาเล่าว่าจางได้อ่านงานนิพนธ์ของคาร์ล มาร์กซ อัลแบร์ต กามูส์ ตำราการเขียนภาพ ผลงานและประวัติจิตรกรสำคัญของตะวันตก และได้แปลปรัชญาเต๋าประกอบคำอธิบาย (ตีพิมพ์ 2516) (สรุปความจากประชุมกลุ่มย่อยกวีนิพนธ์ไทยของโครงการวิจัย สกว. 9 มีนาคม 2540)

บทวิเคราะห์นี้ไม่ได้มุ่งเปรียบเทียบจางกับอังคารโดยพิสดาร แต่น่าจะกล่าวได้ว่า กวีทั้งสองท่านเป็นผลิตผลของแผ่นดินนี้ ร่วมยุคสมัยเดียวกัน และมีผลงานที่ยิ่งใหญ่ไม่แพ้กัน ส่วนที่เป็น

ลักษณะร่วมของบุคคลทั้งสองที่น่าพิจารณานอกจากความเป็นจิตรกรกวี และนำพินิจไม่น้อยไปกว่าลักษณะต่าง ก็คือ การใช้ชีวิตอย่างสมถะและการอุทิศชีวิตจิตใจให้แก่การเรียนรู้และสร้างสรรค์งานศิลปะ กวีทั้งสองยังได้แสดงในบทประพันธ์ของตนพ้องกันในเรื่องที่มนุษย์ควรศึกษาอย่างอ่อนน้อมจากธรรมชาติ ยิ่งกว่านี้คุณค่าของกวีและบทกวีนิพนธ์ ตลอดจนความรักที่มีต่อเพื่อนมนุษย์และโลกที่ประสานกับเนื้อหาทางปรัชญาที่จะนำมวลมนุษย์ไปสู่การแก้ปัญหาอันเนื่องจากความเลวร้ายของความเขลาและฉ้อฉลของมนุษย์เอง ก็เป็นสารอันสำคัญที่เป็นลักษณะร่วมของกวีทั้งสองท่านนี้ด้วย

หากค่านึงว่าช่วงเวลาที่ยกมาทั้งสองสังขมประสบการณ์ อยู่ในระยะที่เป็นความนิ่งของความเคลื่อนไหวทางการเมือง นักต่อสู้เผด็จการทางการเมือง เช่น ปรีดี พนมยงค์ ศรีบูรพา ต้องลี้ภัยไปนอกประเทศ จิตร ภูมิศักดิ์ และนายผี เป็นต้น ได้เข้าไปสมทบกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย รัฐบาลทหารที่มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้นำปกครองบ้านเมืองด้วยการปราบปรามประชาชนในข้อหาคอมมิวนิสต์อย่างเหี้ยมโหด พร้อมกับการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นความเจริญทางวัตถุด้วยคำขวัญ “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” และ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” เปิดรับอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา จนถึงขั้นยอมให้มีฐานทัพในประเทศไทย เพื่อร่วมสู้รบในสงครามเวียดนามในเวลาต่อมา

ถึงกระนั้น บทประพันธ์ของกวีทั้งสองท่านนี้ก็ได้อธิบายให้ประจักษ์ว่าผู้สร้างได้รับอิทธิพลจากความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมของสังคมที่ยังไม่ถูกกระทบกระเทือนจากความเสื่อมทางการเมือง และวิถีชีวิตคนส่วนใหญ่ก็ยังไม่ถึงขั้นระส่ำระสายเพราะความขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมามากนัก หมายความว่า กวีทั้งสอง ผู้หนึ่งเติบโตขึ้นในชนบท และอีกผู้หนึ่งเติบโตขึ้นในเมืองหลวง ยังได้รับแรงกระตุ้นของความเชื่อในความดีงามของมนุษย์และคุณค่าของวิถีชีวิตแบบเดิมที่เล็งเห็นได้ในการศึกษาอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการของตน แม้เมื่อได้ประสบปัญหาทั้งส่วนตนและในส่วนของสังคม ก็ยังหวังว่างานสร้างสรรค์ของตนจะชี้ทางแก่เพื่อนมนุษย์ผู้เป็นเพื่อนทุกข์ งานของกวีทั้งสองจึงมุ่งปลุกจิตสำนึกของผู้รับ ให้เห็นคุณค่าของการสืบทอดและสร้างความเข้มแข็งของอุดมคติขึ้นมา แม้อังคารเขียนบทปริภาษคนและความเลวร้ายของสังคมอย่างรุนแรงด้วยผลรวจากอยู่บ้าง ก็ยังมีความหวังว่ามนุษย์จะกอบกู้วิญญานได้ จึงมุ่งอุทิศปัญญาและการเรียนรู้ของตนเพื่อสร้างภาพยั่ว “โอยทานแก่จักรวาล” ดังบทประพันธ์ “เจียรไนแววชีวา” ที่อังคารกล่าวว่า

หอมค่าเวลานาที	พรั่งนี้ลีลับกลับเมืองผี
ปรารถนาอะไรในปฐพี	ไปมีรสฟ้าจะอาลัย ฯ
กลิ่นทิพย์จากจันทร์เจ้า	แสงรุ่งดาวระย้าระยับไหว
ปรุงอาหารให้ดวงใจ	ท่องเที่ยวไปในอนันตกาล ฯ
เจียรไนแววปรัชญา	จากคำชีวามหาศาล
เพิ่มพลังขลังให้วิญญาน	กลัหาญกับสรรพพันทราย ฯ
เอายมโลกมานั่งห่ม	ไปชมมารยาเลวร้ายหลาย

กุใจไปให้วอดวาย	จมหายห้วงชะเลโลเกีย
ฝากแรงใจในเม็ดทราย	มุ่งหมายนฤมิตโลกนี้
ด้วยงานทิพย์อนรรฆมณี	หวังปฐวีเป็นสววรรคัณันตร์เอย

ส่วนจ่างก็วิงวอนว่า

อยู่ในโลกแห่งชีวิตนี้
 พื้นดินนั้นมิให้ลูกอยู่
 ไม่ใช่มีไว้ให้ลูกทำลาย
 มันจะต้องอยู่อีกนาน ไม่ใช่ของคนเพียงคนเดียว
 คนจะต้องเกิดมาอีก ตายไปอีก
 มันจะต้องเป็นกงนาน ไม่ใช่มีไว้ตกแตก
 หรือถูกทำลาย คนที่เอาชีวิตของตัวเองยังไม่รอด
 มักชอบทำลาย ทำลายให้ดอกไม้มากแตก
 ทำลายให้ความฝันตกแตก
 กระทั่งลูกตาก็ทำตกแตก แล้วจะเอาอะไรมาดู
 มองดูท้องฟ้าที่มีอยู่ทุกกาล มีสรรพเปลี่ยนแปลงทุกกาล
 อย่าให้ท้องฟ้าตกแตกเลย มองดูสรรพสัตว์ที่มีอยู่บนโลก
 อย่าให้ทุกสิ่งตกแตกเลย เหลือไว้ให้มันมีชีวิตเคลื่อนไหวต่อไป
 ถึงมันจะพูดไม่ได้ก็ยังดี ยังได้ดูบทะเลครอีกนาน

แต่ถ้า ดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ยังฉายแสงสว่างให้
 เราก็ได้ดูละครได้ชัดเจนอีกนาน
 แล้วเราจะมีโอกาสดูอะไรอีกต่อไป.

(ตัดตอนจาก “วันนี้ตกแตก” ซึ่งระบุว่าเขียนในปี 1970 จ่างรวบรวมพิมพ์เองในเล่ม ภาพพจน์ที่ผ่านมา. มมป.)

น่าสังเกตว่า ทั้งอังคารและจ่างต่างให้ความสำคัญต่อการพัฒนาความรู้และความเจ็บแสบแหลมของปัญญามนุษย์ที่จะเข้าถึงคุณค่าที่แท้จริงหรือสาระด้วยตนเอง การ “เจียรไนแววชีวา” และการรักษา “ลูกตา” ไว้ไม่ให้ตกแตก ก็มันย่มุ่งประสงค์เดียวกันคือ เพื่อ “กุใจ” และรักษาโลกธรรมชาติไว้ให้ “เป็นกงนาน” เพื่อให้คนได้รับความรู้อันเป็น “อาหารให้ดวงใจ” (อังคาร) ให้คนทั้งหลายได้ “ดูละคร” ของธรรมชาติซึ่งเป็นมายาแต่สื่อ “สัจจะ” ได้ลึกซึ้ง (จ่าง)

1.2 ความสำคัญในบทกวีนิพนธ์ของจาง แซ่ตั้ง

ต่อจากนี้จะได้อภิปรายถึงความสำคัญโดยสังเขปในงานกวีนิพนธ์ของจาง เท่าที่พอจะจัดเป็นหมวดหมู่ได้ ดังนี้

1.2.1 เอกภาพของมนุษย์กับธรรมชาติ

1.2.2 ปัญญากับความเขลาของมนุษย์

1.2.3 ศิลปินกับการสื่อสารธรรม

เป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้วว่า กวีกลั่นกรองประสบการณ์ผ่านทัศนะที่ก่อตัวขึ้นด้วยการดำเนินชีวิต การจำแนกในที่นี้กระทำเพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา การแยกแยะสิ่งที่ซับซ้อนออกจากกันในปัจจุบันนี้ ก็เพื่อจะเห็นความเชื่อมโยงในภายหลัง

1.2.1 เอกภาพของมนุษย์กับธรรมชาติ

ความสนใจในธรรมชาติจนถึงขั้นชื่นชม เป็นสิ่งสำคัญของวัฒนธรรมตะวันออก คนตะวันออกสำนึกในความเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังที่มีประเพณีและพิธีกรรมสืบทอดกันมาในฤดูกาลและกิจกรรมต่างๆ ความผูกพันกับธรรมชาติ แม้ผสมผสานกับความหวาดกลัวและหวาดระแวงต่ออำนาจของธรรมชาติ ก็ได้กลายเป็นวัสดุและเนื้อหาของวรรณคดีที่ส่งผลเป็นพลังทางสุนทรียะและพลังทางปัญญา เช่นที่ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร แสดงความห่วงใยของธรรมชาติและทวยเทพเมื่อรับรู้ความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ที่อุทิศสละความรักระหว่างบุคคลเพื่อความพ้นทุกข์ของสรรพสัตว์ (ดูการวิเคราะห์ในดวงมณ 2540 : 69-72 ที่แสดงว่าชนบวรณศิลป์นี้มีรากฐานมาตั้งแต่พระไตรปิฎก)

จางได้สืบทอดทำให้อ่อนนุ่มต่อธรรมชาติ และได้ชี้ว่าธรรมชาติมีความยิ่งใหญ่คือให้ความประจักษ์ในความงาม ให้การเกื้อกูลชีวิต และให้ความรู้ความเข้าใจหรือปัญญาอันล้ำค่า ปัญญานั้นคือความเข้าใจความจริงแท้ที่ไกลจากมายา จางได้แสดงว่าสถานะที่มนุษย์ประสบพบเห็นในธรรมชาตินั้นต้องทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ธรรมชาติเป็นผู้สร้างสรรค์ศิลปะและสื่อสารมายังมนุษย์อย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย ดังบทประพันธ์ที่ไม่ระบุชื่อ ในเว้งฟ้า (2530 ข : 37) กล่าวถึงความเคลื่อนไหวไม่มีเวลาหยุดนิ่งของธรรมชาติที่อำนวยความสะดวกของชีวิตซึ่งเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งอันตกอยู่ในกฎซึ่งไม่มีข้อยกเว้นของการเกิดและการแตกดับที่หมุนเวียนดุจฤดูกาล

บทเพลงจากเกลียวคลื่น

ไม่เคยหยุดซัดซ่าน

ดวงอาทิตย์ดวงดาว

ไม่เคยหยุดส่องแสง

แมกไม้ไม่เคยหยุดเติบโต

ฤดูกาล ความเกิด

และแตกดับ

หมุนเวียนแปรเปลี่ยน

ธรรมชาติไม่เคยหยุดยังพักผ่อน

ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่แสดงในโวหารบุคลาธิษฐานประหนึ่งจะสื่อว่า ธรรมชาติมีชีวิต และทำงานหนักเพื่อสื่อความแก่นมนุษย์ ก็คือนัยที่กระตุ้นให้มนุษย์เรียนรู้ภาษาของธรรมชาติ เริ่มด้วยการ “ดู” ที่เรากระทำได้ และมักกระทำมาตั้งแต่ตอนเป็นเด็ก ดังบทประพันธ์ชื่อ “ลูกยืนดู” (ระบุว่าแต่ง 2509, พิมพ์ในเล่ม ขามเช้า)

ลูกยืนดู

ลูก
ยืนดู
ขามเช้าไหล
มาตามลำธาร
น้ำไหล
ปลาแหวกว่าย

ลูก
ยืนดู
น้ำไหล
น้ำยิ่งไหล

ลูก
ยืนดู
ปลาวาย
ปลาวายเร็ว

กลางวันออกมาจากดวงอาทิตย์
สว่าง
นกบิน

ลูก
ยืนดู
แสงแดดสว่าง
พระอาทิตย์ฉายแสงแดดสว่าง

ลูก
 ยืนดู
 นกบิน
 นกบินสูง
 แสงแดดฉาย
 ดอกไม้
 ผึ้งบิน

ลูก
 ยืนดู
 ดอกไม้
 ดอกไม้ยิ่งงาม

ลูก
 ยืนดู ผึ้งบิน
 ผึ้งบิน
 ส่งเสียงดัง

ลูก
 ยืนดู
 ผีเสื้อสีขาว
 ผีเสื้อสียี่งขาว

ผีเสื้อ
 สีขาว
 ขาว ขาว
 ขาว ขาว
 ขาว ขาว
 กลายเป็นแสงแดด
 ของดวงอาทิตย์.

กาลเวลาที่เลื่อนไหลแปรเปลี่ยนมากับสายน้ำ อีกทั้งแสงแดดที่ให้ความอบอุ่นและบำรุงเลี้ยง
 ชีวิตสัตว์พืช (ปลา นก ดอกไม้ ผีเสื้อ) คือความกลมกลืนของธรรมชาติที่ไม่ใช่ชีวิตแต่ให้ชีวิตกับ

ธรรมชาติที่เป็นชีวิต ให้ “ลูก” ได้ “ยินดี” ให้ได้เห็นความแจ่มใส กระจำงชัด เบ่งบาน งดงาม สว่างไสว

ในบท “ลูกเดินตาม” จำได้ชื่อว่า ธรรมชาติทั้งที่ไม่ใช่ชีวิตและที่เป็นชีวิตนี้ ร่วมกัน “นำทาง” ให้ “ลูกเดินตาม” เป็นการ “นำทาง ไปตามบทกวี” ข้อความนี้ย้ำทุกช่วง เป็นภาคแสดงของประโยคซึ่งมีประธานเป็นสัตว์เล็กๆ ชีวิตในธรรมชาติ (ผีเสื้อ มด นก) นี้อูเหมือนธรรมชาติ แต่ก็น่าอัศจรรย์ที่สัตว์เล็กๆ เหล่านี้ นำทางมนุษย์ไปตามบทกวี หมายความว่า สัตว์เล็กๆ เหล่านี้รู้หนทางแห่งบทกวี หนทางอันงดงามของชีวิตที่ดูเล็กน้อยแต่สื่อความลึกซึ้งให้ “เดิน” ไป โดยทั้งไว้ให้คิดว่า “บทกวี” จะนำไปพบสิ่งใด

ลูกเดินตาม

ลูกเดินตาม
ทางที่แสงแดดฉาย
ข้างหน้ามีผีเสื้อบิน
นำทาง
ไปตามบทกวี

ลูกเดินตาม
ทางที่แสงแดดฉาย
ข้างหน้ามีมดเดิน
นำทาง
ไปตามบทกวี

ลูกเดินตาม
ทางที่มีต้นไม้ใหญ่
ข้างหน้ามีนกร้อง
นำทาง
ไปตามบทกวี.

ดูเหมือนว่ามนุษย์ก็มีธรรมชาติอันงดงามอยู่ภายในชีวิตของตน ความงามนั้นคือความรักอันบริสุทธิ์ ดังที่จำยกความรักของแม่ที่มีให้ลูกมากล่าว เป็นความรักอันงามที่ส่งผลเกื้อกูลชีวิตมนุษย์และพืชพรรณในธรรมชาติ ให้ดำเนินไปอย่างเป็นปกติสุข ดังบท “ลูกแม่” ที่ว่า

เมื่อแม่ให้ขนมหวานแก่ลูก

ผลไม้บนต้นก็หวาน

ใบไม้วันนี้แสงแดดฉาย
กิ่งก้านวันนี้สั่นไหว ตามลม

ลูกแม่ แม่อุ้มลูก
นั่งเล่นได้ต้นไม้ตรงนี้

(ในกวีนิพนธ์รวมเล่ม แม่กับลูก, 2515 อ้างถึงใน เจตนา นาควัชระ 2521 : 6)

1.2.2 ปัญญากับความเขลาของมนุษย์

บทกวีนิพนธ์ของจางซีชี้ว่า คุณธรรมไม่ใช่สิ่งลึกลับซับซ้อนขนาดต้องใช้ความพยายามอย่างยากเย็นแสนเข็ญจึงจะเข้าถึงและเข้าใจได้แต่อย่างใดเลย ในหัวข้อที่กล่าวไปแล้ว เด็กสามารถเข้าถึงความดีและความจริงผ่านความงามของธรรมชาติ หรือผ่านการสัมผัสรับรู้อันอ่อนไหวทางอารมณ์ที่มีอยู่ในความเป็นชีวิตนั่นเอง ดังที่เขากล่าวว่า “อันความจริงแล้วธรรมและธรรมชาติ...ก็คืออันหนึ่งอันเดียวกัน” (จาง 2516 : 22)

ความตกต่ำเสื่อมโทรมทางจริยธรรมของบุคคลและสังคม มีมูลเหตุมาจากสิ่งใด จางให้คำตอบของคำถามนี้ว่า ความเขลาของมนุษย์ที่เห็นผิดเป็นชอบ ความเขลาที่ทำลายดวงตาเห็นธรรม และทำลายวิญญาณของตน จึงคิดครอบครองธรรมชาติอันไม่ใช่สมบัติของใครคนใดคนหนึ่ง การทำลูกตาตกแตกจนไม่มีอะไรไว้ดูสรรพสิ่งที่เคลื่อนไหวพ้องความประมาทเลินเล่อของมนุษย์ที่ไม่รู้จักรักษาสິงมีค่าในชีวิตตามธรรมชาติของตนเอง (ดูบท “วันนี้ตกแตก” ที่จะวิเคราะห์ในหัวข้อ 2)

ในความคิดว่า ความลุ่มหลงในวัตถุ เป็นพิษภัยจากวัฒนธรรมในความหมายที่เป็นส่วนตรงข้ามกับธรรมชาติ มนุษย์คงต้องควบคุมตนเองไม่ให้สูญเสีย “ธรรม” ในชีวิตอันเป็นธรรมชาติของตน จางมองเห็นว่าชีวิตของมนุษย์เป็นการเดินทางไกล ซึ่งอาจตีความว่า คือ การเดินทางไปสู่ความเป็นอิสระของชีวิตอย่างแท้จริง ดังในบท “แสงแดดและกลางวัน” ในเล่มยามเช้า (บทนี้ระบุว่าเขียนปี 2513)

แสงแดดและกลางวัน
เมื่อแสงแดดมาเคาะประตูบ้าน
กลางวันจะให้อะไรแก่ลูก

ต่อไปนี้ลูกจะไม่ปิดประตูไล่กลอน
สำหรับกลางวันและแสงแดด
ลูกจะให้ชีวิตและทรัพย์สิน
ที่ลูกมีให้แก่กลางวันและแสงแดด

ประตูบ้านของลูกวันนี้ไม่ได้ใส่กลอน
 แสงแดดวันนี้ไม่ต้องเคาะประตูบ้านของลูก
 กลางวันก็ผ่านเข้ามา
 นั่งใกล้ที่ตัวลูก
 แล้วชวนลูกออกไปเดินเที่ยวนอกบ้าน
 ไปที่กว้างกว้างไกลไกล ดูนกที่สูงสูง
 ไปตามกลางวันไปตามแสงแดดฉาย
 ลูกพร้อมแล้วที่จะไปทุกแห่งร่วมกับแสงแดด
 เมื่อลูกเดินตามกลางวันและแสงแดดออกมา
 ข้างนอกบ้าน ไปที่ไกลไกล ที่กว้างกว้าง

ลูกเดินทางมาตั้งแต่เช้า ลูกไม่มีอะไรติดมาเลย
 ดีแล้วทางไกลไกลอย่างนี้ถ้ามีของหนักติดตัวมา
 ลูกก็แบกหนักตลอดทาง ลูกนั้นใส่เสื้อแสงแดด

ในตัว จ้างได้แปลคัมภีร์เต๋าเต๋อจิงของจีนและเขียนแสดงทัศนะของตน มีข้อความอ้างถึงนักปราชญ์โบราณของจีนว่า

“ท่านเหลาจวี่... บอกว่าให้อยู่อย่างง่ายแล้วจะสบาย ให้กลมกลืนกับธรรมชาติ
 แล้วจะชื่นใจ ให้ห่างออกจากสิ่งแบกหนัก แล้วตัวจะเบาสบาย”

(จ้าง 2516 : 37)

จ้างได้ให้อรรถาธิบายไว้ใน เต๋า ว่า

“ความต้องการของชีวิตคนส่วนมากเท่าที่ได้เห็นมา มีคนจำนวนมากเห็นแก่ตัวหาประโยชน์ใส่ตน เป็นจำนวนมากไม่รู้จักพอทั้งทางวัตถุและความสุขพอใจ บางคนก็คิดว่า การที่ตนนั้นมีโอกาสสะสมวัตถุมากมาย ก็ถือว่าตนนั้นสำเร็จสูงส่ง แต่บางคนตรงกันข้ามกับสภาพเช่นนั้น คือ มีความสุข สบายในจิตใจ มีความสงบ อยู่อย่างง่าย สบายสบาย แต่ไม่เกียจคร้าน รู้จักสร้างสรรค์ในรูปปัญญาและสร้างสรรค์ชีวิตพออยู่สำหรับตนและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนใคร มีความสุขสบายใจในสุนทรีย์รส ใน

ดนตรี ศิลป วรรณกรรม ฯลฯ ก็นับว่าเป็นชีวิตที่น่าอยู่เป็นสุขสบายดี...” (2516 : 21)

น่าจะดีความได้ว่า แต่ละบุคคลต้องวินิจฉัยเองว่าสิ่งใดจะเอื้ออำนวยให้เกิดความสุขที่พึงประสงค์ จะจัดความสมดุลของธรรมชาติและวัตถุอย่างไรให้เหมาะสม แล้วจึงจะรู้ว่าต้องมุ่งไปสู่สิ่งใด และจะต้องรับภารกิจใด ดังที่จำกล่าวถึงตนเองว่า

“...เท่าที่ฉันเองก็รักในธรรมและก็ยังรักในวัตถุที่มีคุณประโยชน์ในทางดีงามที่เป็นประโยชน์ต่อตัวฉันเองและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นส่วนรวม สำหรับฉันแล้วฉันไม่ชอบแบกหนักในสิ่งไม่จำเป็นมากนัก ถ้าสิ่งจำเป็นในทางดีงาม แม้จะหนักปานใด ฉันก็ยอมแบกด้วยชีวิตของฉัน ...” (เรื่องเดียวกัน : 21-22)

เราจึงเห็นได้ว่า มนุษย์จำเป็นต้องวินิจฉัยว่าสิ่งใดจำเป็นต้องรู้หรือไม่ ความรู้ใดสำคัญต่อความเป็นชีวิตอย่างไร ดังการ “ถกเถียง” ของเด็กคนนั้น กับ บทกวีนั้น ใน “บทกวีนั้น” (จาก รวมบทกวีนิพนธ์ เด็กคนนั้น 2)

บทกวีนั้น

บทกวีนั้น
ว่าเด็กคนนั้น
ไม่รู้อะไร

เด็กคนนั้น
ก็พูดว่า
รู้พันรู้หมื่น
นั้นไม่สำคัญ

เมื่อรู้ว่าสบาย
ไม่แบกหนัก
ก็ดีแล้ว

บทกวีนั้น
ว่าเด็กคนนั้น
ไม่รู้อะไร

เด็กคนนั้น
ก็พูดว่า
พื้นดินทุกแห่ง
เราก็เดินถึง

ดอกไม้ทุกแห่ง
ก็ออกดอก

บทกวีนั้น
ว่าเด็กคนนั้น
ไม่รู้อะไร

เด็กคนนั้น
ก็พูดว่า
คนนั้น
แม้จะตาย
แสงแดด
ก็ฉายถึง

บทกวีนั้น
ว่าเด็กคนนั้น
ไม่รู้อะไร

เด็กคนนั้น
ก็พูดว่า

เด็กคนนั้น
อย่างฉัน
ก็มีทุกคืน
ทุกวัน.

(จำง 2530 ก : 68-69)

ความรู้ที่มีคุณค่าเกิดขึ้นได้ในวิถีชีวิตปกติธรรมดาของเราเอง คือการรับรู้ที่ทำให้เกิดความรู้ที่เป็นทั้งผลและเหตุของการกระทำที่เหมาะสมและดีงาม ดังบท “ข้าวสุก” ในเล่มเดียวกันที่กล่าวถึงการกินข้าวสุกของเด็กผู้ได้เห็นคุณค่าความเหนียวยากของชานา

ข้าวสุก

เด็กคนนั้น

ไปที่ห้องนา

ดู

คนทำนาด้วยหยาดเหงื่อ

ทีละหยด ทีละหยด ทีละหยด ทีละหยด

ทีละหยด ทีละหยด ทีละหยด ทีละหยด

ทีละหยด ทีละหยด ทีละหยด ทีละหยด

ทีละหยด ทีละหยด ทีละหยด ทีละหยด

กลางแสงแดด

เด็กคนนั้น

อยู่ที่บ้าน

กินข้าวสุก

ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด

ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด

ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด

ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด ทีละเมล็ด

กลางแสงจันทร์.

(เรื่องเดียวกัน : 64)

จำคงจะได้ฝากความหวังไว้กับการเรียนรู้แต่ด้วยเยาว์ การเรียนรู้ด้วยความสมดุลของความรู้สึกและการขบคิด การโต้เถียงกับ “บทกวีนั้น” ย่อมแสดงความจำเป็นของการตรวจสอบมากกว่าความเชื่อฟังอย่างไววิจารณ์ญาณ ทั้งนี้ จำเชื่อว่าจิตใจของคนรู้ธรรมอยู่แล้วเพียงแต่ปัจจุบันเรา “ลืมระลึกถึง” เพราะมัวแต่ “แบกหนัก”

“... ธรรมนั้นอยู่ในจิตใจเรามาตั้งนานแสนนาน แล้วจะอยู่อีกชั่วนิรันดร์ ซึ่งเพียงแต่เราระลึกถึง เราก็บรรลุธรรมนั้นแล้ว แต่ปัจจุบันคนอย่างพวกเราก็ มีคนลืมรำลึกถึง จึงห่างไกลจากธรรมภาวนานั้น และก็เป็นด้วยสิ่งข้างนอกพอกพูนในร่างกายอวัยวะของเรามากจนเกินไป เราแบกหนักจนไม่มีโอกาสรำลึกถึงธรรมที่มีอยู่ในหัวใจของเรา พระพุทธองค์ก็รู้ พระพุทธองค์จึงมีโอวาทให้เรารู้จักละทิ้งสิ่งข้างนอกที่เราต้องแบกหนัก สิ่งอุปโลกที่เราต้องแบกหนัก ให้หมดจด บริสุทธิ์ คีนสู่สภาพเดิม เพราะพระพุทธองค์เชื่อว่าสภาพนั้นเท่านั้น ที่จะมีโอกาสบรรลุธรรมได้” (จำง 2516 : 36)

ด้วยเหตุที่มีความหวังในความผาสุกของมวลมนุษย์ และฝากความหวังไว้ที่ความระลึกถึงในธรรมในหัวใจของคน ที่เป็นธาตุเดิมแท้ของชีวิต บทกวีนิพนธ์จึงทำหน้าที่ปลุกเตือนความระลึกถึงนี้ ถึงแม้ว่าโลกอาจจะได้ดำเนินไปสู่ความผิดพลาด เสียหายถึงขั้นร้ายแรง แต่ก็ยังมีทางเลือก คำวิงวอนว่า “อย่าให้ทุกสิ่งตกแตกเลย” (ในบท “วันนี้ตกแตก”) บ่งบอกความหวังว่ามนุษย์จะเพิ่มความระมัดระวัง และแก้ไขพฤติกรรมของตนเองได้ทันทั่วทั้ง ในบท “คนกำลังเย็บอะไร” (ระบุว่าแต่ง 1972 พิมพ์ในเล่มภาพพจน์ที่ผ่านมามา มปป.) จำงใช้ “เย็บ” ในความหลายนัย หมายถึง สร้างขึ้นเป็นรูปร่าง และซ่อมแซมให้คืนดี บทกวีถามว่า ขณะนี้คนกำลังสร้างความเสียหายร้ายแรงคือ “กำลังเย็บผืนเลือดที่เต็มพื้นดิน” หรือว่ากำลังเย็บแสงแดดและ “พื้นดินที่เต็มไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์” (ดูการวิเคราะห์ในหัวข้อ 2)

1.2.3 ศิลปินกับการสื่อสารธรรม

จำงได้กล่าวไว้หลายครั้ง ให้เห็นว่าธรรมชาติคือผู้สร้างความงามและเป็นผู้สื่อสารธรรม ดังที่เราพบข้อความ “บทเพลงจากเกลียวคลื่น” “ผีเสื้อบินนำทางไปตามบทกวี” เช่นเดียวกับที่ “มดเดินนำทางไปตามบทกวี” และ “นกร้องนำทางไปตามบทกวี” โลกธรรมชาติที่ประกอบด้วย ท้องฟ้าที่ “มีสีสันแปรเปลี่ยนแปลงทุกกาล” และสรรพสัตว์ที่ “มีชีวิตเคลื่อนไหว” ก็คือ “บทละคร” ให้เรา “ได้ดู” ในความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงนั้นมีความจริง *

หากกล่าวว่ามนุษย์มีธรรมในใจพร้อมกับมีชีวิต เพียงแต่มัวแต่แบกวัตถุที่พอกพูนห่อหุ้มร่างกาย จนลืมระลึกถึงการใช้ชีวิตเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ เดินตามธรรมชาติ ฟังและดูธรรมชาติ ก็คือการเปิดให้ธรรมชาติเตือนใจให้ระลึกถึงธรรมในใจของคน ดังที่จำงกล่าวว่า

ดวงแดดได้สูงขึ้นไปถึงกิ่งกลางฟากฟ้า น้ำทะเลเอ่อล้นฝั่งขึ้นมาถึงโขดหินมา
ร้องเรียกที่หน้ากระตอม ธรรมชาติรอบ ๆ ข้างพยายามจะสื่อสารกับเรา
ปรารถนาจะหลาไหลเข้ามาสู่เรา การเป็นศิลปินหมายถึงการออกไปจากอึดตา
ของตนเอง ออกไปเรียนรู้หัวใจของธรรมชาติ เพื่อกลับเข้ามาเรียนรู้หัวใจของ

ตนเองอีกครั้ง และในการเรียนรู้ก็ได้ค้นพบว่าหัวใจของธรรมชาติกับหัวใจ
ของตนเองนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดวงใจนั้นย่อมบอกเขาถึงวิถีทางสายเดียว
ซึ่งสรรพสิ่งล้วนดำเนินไปบนมรรคาสายนั้น (จำง 2530 ข : 122)

การ“ออกจากอึดตาของตัวเองออกไปเรียนรู้หัวใจของธรรมชาติ เพื่อกลับเข้ามาเรียนรู้หัวใจขอ
ตนเองอีกครั้ง” คงไม่ใช่สิ่งที่ศิลปินเท่านั้นจะทำได้ ศิลปินกับคนทั่วไปย่อมไม่ต่างกันในข้อนี้ ความแตก
ต่างของผู้สร้างงานศิลปะกับผู้ประกอบการอื่นน่าจะเป็นเพียงว่าศิลปินต้องทำให้ผู้อื่นรู้อย่างที่ท่านรู้ ดัง
จำงเขียนในบท “ร้อยกรองอักษร” (ระบุว่าเขียน 2527 พิมพ์ในเล่มยามเช้า 2528) กล่าวถึงงานกวี
ต้อง รู้ละ รู้เลือก เพื่อให้ผู้อื่นรู้

ร้อยกรองอักษร

ร้อยกรองอักษร ตั้งรู้ละ รู้เลือกดอกไม้	เพื่อให้ไม่รู้ จะได้พ้น ทางไม่ชอบ อัปมงคล
ร้อยพวงมาลาธรรม ทั้งดอกสดปัจจุบัน ทั้งดอกหอมปัจจุบัน ร้อยด้วยจิตอันรู้	ปากชั้นรู้เลือก รู้กิน ทางชอบ ทางไม่ชอบ เพื่อให้ไม่รู้ รู้พ้น
พิจารณา ให้รู้ค่ารู้คุณ เพื่อผู้อื่น ส่วนรวม	งดฆ่าสัตว์ ตัดชีวิตก็ยิ่งดี มังสจริต สิริมงคล
ร้อยกรองอักษร ตั้งรู้เลือกชั้นแผ่นดิน ชั้นท้องฟ้า อายตนะภายนอกทั้งหก ภายนอก อายตนะหกภายในตนมี	กายชั้นรู้ รู้อาบเหื่อ รู้ทางชอบ ทางไม่ชอบ เพื่อให้ไม่รู้ ให้รู้ทำงานรู้สร้างสรรค์ สร้างเสริมฐานะสิริมงคลปัจจุบันให้มั่นคง เพื่อส่วนรวมเจริญร่วมกัน
ตาชั้นรู้เลือก รู้เห็น ทางชอบ ทางไม่ชอบ เพื่อให้ไม่รู้ จะได้พ้น เรื่องราวอัปมงคล	จิตชั้นรู้เจริญ สมณะกรรมฐาน เป็นอุบาย ทางใจ วิปัสสนา กรรมฐานนั้น เรื่องปัญญานั้นเอง สมาธิ แนบแน่น เป็นหนึ่งเดียว

จุมกษันธ์ รุตม
ทางชอบ ทางไม่ชอบ

ร้อยพวงมาลาทางธรรมให้กับปัจจุบัน.

4.6.2527

จำง แซ่ตั้ง

1.3 ความประสานของเนื้อหาและรูปแบบในบทกวีนิพนธ์ของจำง แซ่ตั้ง

การวิเคราะห์ความคิดของจำงดังกล่าวมาแล้ว พอให้ข้อสรุปว่าจำงแสดงความเข้มข้นของความคิดทางปรัชญาไว้ในความหมายซ่อนเร้นของถ้อยคำที่เรียบง่าย การใช้ถ้อยคำธรรมดาซึ่งเกือบทั้งหมดแทบจะไม่แตกต่างจากที่พบได้ในชีวิตประจำวันเช่นนี้เป็นสิ่งที่ประสานกับความคิดสำคัญของจำงที่ว่าความหมายอันลุ่มลึกเชิงปรัชญานั้น เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในชีวิต มีความสัมพันธ์แนบชิดกับชีวิต

ไม่เพียงแต่ข้อสรุปว่า ถ้อยคำสามัญที่เรียบง่ายนี้บอกความหมายของบทประพันธ์อย่างหมดเปลือก จำงได้ซ่อนเร้นความหมายทางอารมณ์และความคิดไว้ โดยใช้ถ้อยคำ กลุ่มคำ และโครงสร้างของคำ วลี และประโยค กระตุ้นการขบคิด และนำทางแก่ผู้รับ นอกจากนี้ ยังจัดวางการซ้ำ หรือการล้อของคำและกลุ่มข้อความในบทประพันธ์อีกด้วย

1.3.1 ถ้อยคำและกลุ่มคำ

จำงเลือกใช้คำที่ธรรมดาตามากที่สุด เช่น มักเรียกดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ มากกว่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ ตามวรรณคดีโบราณที่โยงอำนาจของธรรมชาติกับเทพในยุคนั้น และ ตะวัน เดือน ดวงเดือน ซึ่งมักใช้ในบทประพันธ์ที่มุ่งให้ความรู้สึกสะสลาย แต่ก็เห็นได้ว่าจำงมีคำที่แสดงคุณค่าและความงามเด่นออกมาจากบริบท เช่น แสงแดดฉาย ซึ่งใช้มากเป็นพิเศษ

ความอ่อนหวานและสะสลายในบทกวีนิพนธ์ของจำง ที่สัมพันธ์กับความคิดหลักของแต่ละบท เช่น บทที่กล่าวถึงความรัก ความอ่อนโยน ความห่วงใย มักปรากฏด้วยการเลือกกลุ่มคำที่มีความประสานของเสียงต่างๆ ในพยางค์ และความหมายที่ซ้ำๆ กันในรูปคำซ้อนและคำซ้ำ มักเป็นประโยคยาวกว่าในงานยุคแรกๆ ดังจะยกมาแสดงเพียงบางส่วน จากบทประพันธ์ “พ่อแม่” ในเล่มยามเช้า (2528)

พ่อรักถนอมแม่ตั้งท้องฟ้าถนอมรักผืนแผ่นดิน

แม่รักถนอมพ่อตั้งผืนแผ่นดินถนอมรักท้องฟ้า

.....

พ่อแม่ถนอมเลี้ยงลูกตั้งท้องฟ้าถนอมผืนดินไม่เคยคิดห่าง

อย่าอดอย่าอ้ออันนะลูก นอนหลับให้สบาย

สายลมกล่อมต้นไม้ ใบไม้เย็นสบาย

ต้นไม้ต้นหญ้าน้อยน้อย นอนหลับสบาย
บนผืนแผ่นดิน พ่อแม่นอนกอด
กอดลูกนอน หลับสบาย

.....

ทูนหัวแม่ แผ่นดินแม่อุ่นเลี้ยงอ้อมอกอุ่น
ทูนหัวพ่อ ท้องฟ้าพ่อคุ้มภัยให้ลูกพ้นอันตรายทุกฤดูกาล
เมื่อลูกเติบโตเป็นคนสุกสุกธรรม ไม่ไปสู่ความชั่ว
คนอื่นก็ไม่เดือดร้อนนะลูก
ผืนแผ่นดินแม่ก็ไม่เดือดร้อน นะลูก
ท้องฟ้าพ่อก็ไม่เดือดร้อน นะลูก
หมู่วัตถุก็ไม่เดือดร้อน ด้วยกัน
ทุกสรรพสิ่งยามนี้ ในโลกจึงร่มเย็นสดชื่น
วันนี้แผ่นดินท้องฟ้าพ่อแม่มีความสดชื่นและภูมิใจในตัวลูก
ลูกมีท้องฟ้าแผ่นดินพ่อแม่อุ่นใจอยู่ใกล้พ่อแม่
ลูกของพ่อแม่ชอบอกอุ่นของพ่อแม่
อยู่กับท้องฟ้าแผ่นดินพ่อแม่ทุกวันคืน
พระคุณของท้องฟ้าแผ่นดินพ่อแม่อุ่นลูกก็รู้ ลูกจำได้.

จำได้ใช้ประโยชน์จากความหมายเชิงอุปมาของคำได้เป็นอย่างดี คำว่าแผ่นดินแม่ ท้องฟ้าพ่อ อาจตีความได้หลายนัย พ่อและแม่เป็นท้องฟ้าและแผ่นดิน ในแง่ความรักผูกพัน และการร่วมกัน สร้างสรรค์ชีวิต คำว่าท้องฟ้า แผ่นดิน ยังโยงได้กับกริยาที่มีความหมายว่า โอบกอด อุ้ม เลี้ยง คุ้มภัย ความหมายโดยอุปมานี้ยังโยงได้กับความรักอันยิ่งใหญ่ที่กลมกลืนกับคุณค่าของธรรมชาติที่บำรุงเลี้ยง ชีวิตลูกและปลูกฝังความรักอันเป็นคุณธรรมของชีวิตแก่ลูก

ในบางบท จ่างสามารถใช้คำเพียงคำเดียวซ้ำ ๆ กันเพื่อกุมความหมายหลักของบทเช่น ใช้คำว่า ยินดี ซ้ำในทุกช่วงของบทประพันธ์ (“ลูกยินดี” ในเล่มยามเช้า) บอกการรับรู้ เพื่อรู้จัก และรู้ ด้วย ความกระตือรือร้นเอาใจใส่ ใช้คำว่า เย็บ ในบท “คนกำลังเย็บอะไร” (ภาพพจน์ที่ผ่านมา) สื่อการสร้างและซ่อมแซมคือในส่วนของสร้าง เมื่อพูดว่า เย็บผืนเลือด ก็มีความหมายซับซ้อนว่า การสร้างผืน เลือดขึ้นมาเต็มพื้นดินซึ่งคือการเช่นฆ่าตนเอง นั่นคือการกระทำด้วยน้ำมือของมนุษย์ที่สามารถเลือกได้ ว่าจะ “เย็บอะไร” คำถามว่า “กำลังเย็บอะไร” ก็คือ คำถามที่กระตุ้นการทบทวนใคร่ครวญการกระทำ ของปัจจุบันนั่นเอง

1.3.3 ทวีภาพ

เห็นได้ว่า จ้างมุงใช้ภาษาสร้างภาพให้เกิดผัสสะและจินตนาการแก่ผู้รับ ความแปลกใหม่ของจ้างในช่วงต้นที่เป็นจุดกระตุ้นความสนใจ คือการตีพิมพ์บทประพันธ์ที่มักเขียนด้วยลายมือ ชำ คำคำเดียวในบรรทัดหนึ่ง หรือหลายบรรทัด โดยเว้นระยะห่างระหว่างคำ เพื่อให้รู้สึกถึงการย้ำปริมาณของสิ่งเดียว ที่มีมาก เป็นกลุ่ม แต่ก็แยกออกจากกัน เช่น “คน” (เขียนปี 2509 ในเล่ม ยามเช้า 2528) ซึ่งโดยโครงสร้างประโยคแล้วเป็นประโยคความเดียวหนึ่งประโยคว่า “คนคอยรถโดยสารประจำทางที่กรุงเทพฯ”

คน

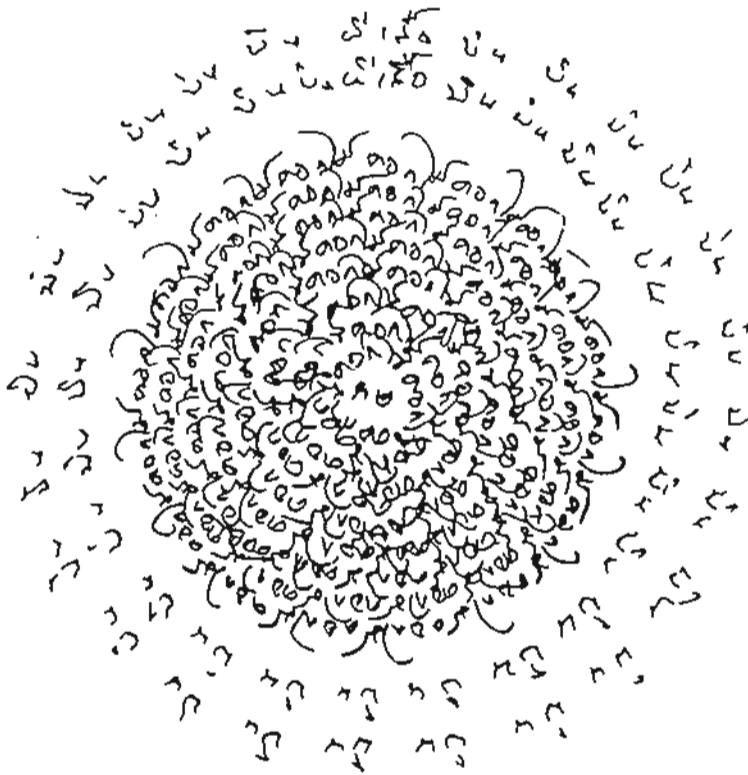
[illegible]

[illegible]

ในระยะหลังเมื่อจำงได้ใช้ความหมายของคำให้เป็นประโยชน์ในการสื่อสาร เช่นเห็นความจำเป็นที่ต้องสื่อความเป็นนามธรรม ไม่สามารถใช้คำสร้างภาพหรือแทนภาพได้ทั้งหมด ก็ยังใช้กลวิธีนี้ในบางช่วงเพื่อย้ำภาพบางภาพที่มีนัยของความความคิดหลัก เช่นในบท “ลูกยืนดู” ให้ภาพผีเสื้อสีขาวบินว่อนเป็นจำนวนมากจน “กลายเป็นแสงแดดของดวงอาทิตย์” จำงเข้าคำว่า ชาว 6 คำ ใน 3 บรรทัด

ผีเสื้อ
สีขาว
ขาว ขาว
ขาว ขาว
ขาว ขาว
กลายเป็นแสงแดด
ของดวงอาทิตย์

การใช้คำซ้ำกันเป็นจำนวนมากในเนื้อที่ซึ่งมุ่งให้เห็นความประสาณเป็นรูปทรง ปรากฏอยู่บ้าง เป็นภาพประกอบบทกวีนิพนธ์ เช่นในเล่ม วันใหม่ (รวมบทกวีที่เขียนระหว่าง 2511 - 2529) มีภาพที่ประกอบด้วยคำที่เขียนเป็นลายมือของจำง เป็นรูปวงกลมซ้อนกัน แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนใจกลางมีคำว่าคนเพียงคำเดียว ล้อมรอบด้วยคำว่าดอกไม้ ที่เขียนติดต่อกันจนเป็นวงกลมแปดชั้นซ้อนกันเหมือนรูปดอกไม้ แล้วเว้นระยะว่างเหนือขึ้นไป เขียนคำว่าผีเสื้อ วงละ 1 คำ และเขียนคำว่า บิน เว้นระยะห่างกันเล็กน้อยจนเป็นวงกลม 2 วง ภาพนี้แสดงการดำรงชีวิตของคนที่แวดล้อมด้วยดอกไม้และผีเสื้อ เส้นของลายมือค่อนข้างหวัด ให้ความรู้สึกร่ามีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา เส้นโค้งให้ความรู้สึคนุ่มนวลเคลื่อนไหว รูปวงกลมมีนัยสื่อความกลมกลืนและเคลื่อนที่ไป เมื่อตีความอาจวิเคราะห์ได้ว่า คนคือผู้ปลูกดอกไม้ หรือสร้างชีวิตอันงดงาม หรือคนได้กำเนิดขึ้นในโลกที่มีดอกไม้แวดล้อมอันเป็นตัวแทนของความงามและความรัก ผีเสื้อที่บินว่อนอยู่คือชีวิตที่เกี่ยวคู่กันกับดอกไม้และคน เป็นอิสระแต่มีพันธะหน้าที่เกี่ยวข้องกัน

1.4 แรงกระตุ้นต่องานสร้างสรรค์ของกวีอื่น

การดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่ดิ้นรนแสวงหาความมั่งคั่ง กับการทำงานอย่างเป็นอิสระของจาง เป็นสิ่งที่กำหนดซึ่งกันและกัน แม้ด้วยฐานะทางเศรษฐกิจอย่างพออยู่ได้และชัดเจนเป็นบางครั้ง จางก็ยังเอื้อเพื่อแกผู้อื่นอยู่เสมอ แม้ไม่มีเงินตรา ก็แบ่งปันข้าวสารให้ ดังที่ผู้ฝากตัวเป็นศิษย์ของเขาได้เล่าไว้ใน การประชุมกลุ่มย่อย โครงการ สกว.-กวีนิพนธ์ (9 มีนาคม 2540) สิ่งที่ศิษย์ของจางได้รับเมื่อได้มาอาศัยพักพิงกินอยู่ สนทนาและศึกษาเรียนรู้ศิลปะ ตลอดจนทัศนคติต่อชีวิต ก็คือความคิดว่าการทำงานและชีวิตเป็นสิ่งที่กลมกลืนกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ศิษย์ของจางหลายคนแม้มีประสบการณ์ภูมิหลังต่างกัน เช่น สมพงษ์ ทวี เป็นคนกรุงเทพฯ คักดีสิริ มีสมสืบ เป็นคนต่างจังหวัด ก็ได้แรงกระตุ้นจากจางในแง่ความเอาจริงเอาจังของการสร้างงาน ศิลปะ ความพยายามจะศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองที่กว้างกว่าการศึกษาในระบบ สิ่งที่เรียกว่า สำนักขบถที่ได้รับแรงกระตุ้นจากความตกต่ำทางจริยธรรมของสังคม ประสานกับความเชื่อมั่นในการค้นหาความหมาย นอกกรอบและกฎเกณฑ์ ปรากฏในงานที่ไม่อาศัยฉันทลักษณ์ เช่น บท “ความมั่งคั่ง” ของวสันต์ สิทธิเขตต์ ในเล่ม คนหน้าซีด (วสันต์ 2531 : 99)

ความมั่งงาย

ความมั่งงายทั้งหลาย
 ใครสร้าง
 ความคิดทั้งหมด
 ใครกำหนดในหัว
 ฉันไม่ต้องการ
 ให้มีใครปกครองใคร
 ครอบงำผู้ใด

คนเกิดมาเพื่อเดินทาง
 ตามเส้นทางที่เขาเลือก

ไม่มีใครปกครอง
 ไม่มีใครถูกปกครอง

หรือว่า
 คนเรา
 โง่เขลา
 เกินจักปกป้องตนเอง
 มีชีวิตได้ตามเส้นทางสำเร็จรูปบัดซบ
 ตั้งแต่เกิดจนถึงสุสาน.

และงานของ สมพงษ์ ทวี ที่จะยกมาบางส่วนจากเล่ม การเดินทางของวิญญาณ (สมพงษ์ ทวี
 2527 : 60-63)

ฉันมา เพื่อจะไป...
 ฉันไป เพื่อไม่กลับมา...
 แต่ความปรารถนาจะคงอยู่
 คู่เคียงความรักของกวีนิพนธ์
 นานเท่านั้น เท้าแสงสีชมพู...
 จากระสับไม่รู้จัก...
 ของวลีหวานแห่งดวงใจกวี

ที่ไผ่หาเสรีภาพและความตาย
มาจาร์กไว้ ณ อุทยานโลกีย์

เพื่อความสูญสิ้นของฉัน...
จะคงความพิสุทธิ์ไว้,
ตราบนานที่สุดท้าย
ของฝุ่นธุลี...
บดขยี้ร่างสัรรอยว่าง-
แห่งเวลาที่แตกร้าว ในคืนมืด...
และฉัน ด้วยฉมวกทองของกวีนิพนธ์
คือคทาของเทพกวีผู้ผ่านความตาย-
ดุจเงามฤตยูศิโรราบน้อมรับ...
การมาเยือนของผู้มีดวงตาเป็นโศลกกรีก
มีรอยยิ้มเป็นเพลงทิพย์ไร้ทำนอง...

และในรอยแตกร้าวของเวลา คือกระจก...
ส่องให้เห็นดวงหน้าที่ปราศจากองคาพยพ!

ฉันโดดเดี่ยวอยู่กลางเปลวจันทร์
เหนือเกลียวคลื่นที่โหมกระหน่ำฝั่งฝันร้าย-
แห่งการรอคอย...
บนเรือลอยของชีวิตบทสุดท้าย
ที่เปล่งประกายท้าทายคลื่นลมอย่างอาภัพ
เบนหน้าแหวกฝ่ากระแสน้ำเข้าหาสุสานกวี

กวีผู้ได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของจำง ที่ได้รับแนวคิดความกลมกลืนของมนุษย์กับธรรมชาติ การเรียนรู้คุณธรรมของธรรมชาติเป็นหลักคุณธรรมชีวิต และเชื่อในการเรียนรู้ธรรมของวัยเด็ก โดยแสดงไว้ในงานของตน น่าจะได้แก่ ศักดิ์สิริ มีสมสืบ ดังจะยกตัวอย่างบท “เมลิ็ดพันธุ์” ใน มือนั้นสีขาว (ศักดิ์สิริ มีสมสืบ 2535 : 22-23)

เมล็ดพันธุ์

มะม่วงสุกลูกใหญ่
 แก้มซ้ายแห้งก่อน
 แก้มขวาแห้งตาม
 ลามไปที่ละน้อย
 แห้งไว้เป็นรอยฟัน
 ผลัดกันกัดคนละที
 แล้วเงยหน้ามายิ้มหัว
 กัดกินจนเห็นเมล็ด
 ชูดตะจันเมล็ดเกลี้ยง
 แล้วเหวี่ยงลงดินแห้ง
 ตะวันส่องแสงฉาบปลั่ง
 ฝนชูดินฝังอาบเมล็ดชุ่ม
 ดินโอบอุ้มกอดกกแนบอกรไว้
 งอกเงยขึ้นมาแต่วันไหนไม่รู้เลย

มะม่วงใหญ่ต้นหนึ่ง
 ซึ่งอยู่ตรงรั้วนั้น
 ระหว่างบ้านเราทั้งสอง
 ฉันมีเมีย เธอมีผัว
 ลูกเต้าสองครอบครัวเราปรองดอง
 เสียงลูกทะเลโมนร้องแย่งมะม่วง
 อย่าถึงต้องช่วงชิงกันบ้าร่ำ
 ผลัดกันกัดทีละคำเถอะนะลูกเอ๋ย
 เพื่อเมล็ดพันธุ์จะได้งอกเงยอย่างงาม
 อย่าเหมือนลูกไม้ในสวนแห่งความเห็นแก่ตัว
 ที่เขากันรื้อด้วยขวากแหลมและเรียวหนาม.

ศักดิ์สิริ กล่าวถึงความรักที่ก่อเกิดจากการแบ่งปันของเพื่อนในวัยเด็ก ความรักนั้นทำให้เกิดความสุขในวิถีชีวิตอย่างปรกติธรรมดา เมล็ดมะม่วงที่เราโยนทิ้งไว้งอกเงยขึ้นเป็นชีวิต เพราะการโอบอุ้มกอดกกแนบอกรของดิน ท่ามกลางความอบอุ่นของตะวันและฝน “อาบเมล็ดชุ่ม” ชีวิตของพืชพันธุ์ย่อมบ่งชี้ความรักของธรรมชาติ ต่อเมล็ดพันธุ์ เช่นเดียวกับเมล็ดพันธุ์ของความรักระหว่างเพื่อนมนุษย์ ควร

งอกเงยขึ้นด้วยการแบ่งปันระหว่างมนุษย์ มิใช่ความเห็นแก่ตัวที่นำไปสู่การประทุษร้าย พ่อแม่มีหน้าที่สอนลูกให้ทะนุบำรุงโอบอุ้มเมล็ดพันธุ์แห่งความรักนี้ขึ้นในจิตใจของลูก “อย่าให้ถึงขั้นช่วงชิงกันบ้ำระห่ำ” (บรรทัดที่ 21) เพราะมนุษย์ไม่ใช่เจ้าของชีวิตทั้งปวง ไม่มีสิทธิ์ยึดครองสิ่งใดไว้เพียงผู้เดียว ควรเรียนรู้และปฏิบัติตามธรรมชาติ ให้กลมกลืนกับธรรมชาติที่ไท่และเกื้อกูลต่อชีวิตเสมอมาโดยไม่คิดครอบครอง

กล่าวได้ว่า บทกวีนิพนธ์ของจางและการให้ความคิดความรู้ด้วยการดำเนินชีวิต(ให้ดู)และการสนทนากับศิษย์ได้ให้แรงกระตุ้นต่องานสร้างสรรค์ของกวีอื่น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม แรงกระตุ้นที่สำคัญมีทั้งที่สะท้อนต่อชีวิต แนวทางการปฏิบัติตน แนวคิดเรื่องภารกิจของกวี และแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมของชีวิต

หากมีการศึกษาและเผยแพร่ผลงานของจางให้เห็นคุณค่า และมีการพินิจพิจารณามากขึ้น ผลกระทบต่อผู้รับในวงกว้างย่อมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ และเป็นคุณค่าการให้ความเชื่อมั่นในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในขณะที่เกิดวิกฤตศรัทธาในยุคข้อมูลข่าวสารเช่นปัจจุบันนี้

2. บทวิเคราะห์กวีนิพนธ์ตัวอย่างที่ถือได้ว่าแสดงออกซึ่งพลังทางปัญญา

ต่อไปนี้จะได้เสนอบทวิเคราะห์กวีนิพนธ์ตัวอย่างของ จาง แซ่ตั้ง โดยหยิบยกบทกวีนิพนธ์ที่ถือได้ว่าแสดงออกซึ่งพลังทางปัญญา มา 5 บท

2.1

ลูกแม่

เมื่อแม่ให้ขนมหวานแก่ลูก
ผลไม้บนต้นก็หวาน

ใบไม้วันนี้แสงแดดฉาย
กิ่งก้านวันนี้สั่นไหว ตามลม

ลูกแม่ แม่อุ้มลูก
นั่งเล่นใต้ต้นไม้ตรงนี้

(จาง แซ่ตั้ง, แม่กับลูก, 2515)

กวีนิพนธ์บทนี้แสดงค่าแห่งความรักของแม่ต่อลูก เป็นค่าแห่งความรักที่ประกอบด้วยการให้การให้ด้วยความปรารถนาให้ลูกเป็นสุข หรือที่เรียกว่าการให้ด้วยความเมตตา เป็นความยิ่งใหญ่ที่มนุษย์กระทำได้ จ่างแสดงความยิ่งใหญ่นี้ด้วยผลของการกระทำในบรรทัดที่ 2 ของช่วงแรก คือผลที่ส่งให้ “ผลไม้บนต้นก็หวาน” ไปด้วย หมายความว่าค่าแห่งความรักของมนุษย์ได้ส่งผลเป็นค่าแห่งธรรมชาติ ซึ่งหากคิดต่อไป ค่าแห่งความหวานของผลไม้ อันเกิดจากรักของแม่ ก็ย่อมจะตกแก่มนุษย์นั่นเอง ด้วยธรรมชาตินั้นย่อมเป็นผู้ให้โดยไม่คิดว่าจะได้รับตอบเจกเช่นที่แม่ให้ความรักแก่ลูกที่ ยังมีชีวิตอยู่

จะถือว่ามนุษย์เป็นผู้บันดาลธรรมชาติได้หรือไม่ ถึงแม้ว่ากวีนิพนธ์บทนี้ขึ้นต้นด้วยมนุษย์ คล้ายกับมนุษย์เป็นศูนย์กลางของธรรมชาติ แต่ธรรมชาติก็ดำรงอยู่นานมากก่อนมนุษย์จะกำเนิดขึ้น มนุษย์เป็นเพียงผู้สร้างเสริมคุณค่าแก่ธรรมชาติด้วยคุณธรรมของตน ผลไม้บนต้นที่มีอยู่แล้วย่อมหวาน ด้วยค่าแห่งคุณธรรมของมนุษย์

ในช่วงที่สองเราจะเห็นว่า กวีให้ภาพความแจ่มใสปลอดโปร่งและเคลื่อนไหว คำว่า “ไปไม่วันนี้” มีวิธีเรียงคำที่แสดงความเป็นปัจจุบันของไปไม้ ต่างจากการเรียง วันนี้ ไว้ต้นประโยคเพื่อบอกเวลาของปรากฏการณ์เช่นที่อาจกล่าวได้ว่า วันนี้แสงแดดฉายไปไม้

การย้ายไปไม่วันนี้ ซึ่งเป็นกรรมของ แสงแดดฉาย โดยยกมาไว้ต้นประโยค เน้นความสำคัญของไปไม้ในปัจจุบัน ที่ออกมาเบิกบานและรับความเกื้อกูลจากแสงแดดที่ฉายส่องมาอย่างแจ่มกระจ่าง ไม่เคลือบคลุม บรรทัดต่อมาที่ว่า “กิ่งก้านวันนี้สั้นไกว ตามลม” (บรรทัดที่ 4) ก็เสริมรับว่า กิ่งก้านของต้นไม้ นั้น เป็นกิ่งก้านของเวลาวันนี้ ที่กำลังดำรงอยู่อย่างกลมกลืนกับดินฟ้าอากาศ

ในบรรยากาศที่ร่มรื่นสบายนั้น มีเสียงคำนึงของมนุษย์ เสียงของแม่เรียกลูกด้วยความรัก “ลูกแม่” (บรรทัดที่ 5) บอกความห่วงใย ผูกพัน เสียงอันอ่อนโยน รับกับกริยาอันอ่อนโยนที่ “แม่อุ้มลูก” แม่ใช้วงแขนโอบอุ้มลูกไว้บนตัก ให้สัมผัสของร่างกายอันมีไออุ่นของชีวิต แม่ที่ “อุ้มลูกนั่งเล่นใต้ต้นไม้ตรงนี้” (บรรทัดที่ 5-6) เป็นแม่ที่มีจิตใจเบาสบายผ่อนคลาย มิได้ทิ้งขว้างลูกไว้ตามลำพังเพื่อแสวงหาวัตถุที่คิดว่าจะมาช่วยอำนวย “ความสะอาดรสบายแก่ชีวิต” แต่ประการใด

พลังทางปัญญาของกวีนิพนธ์บทนี้คือการกระตุ้นให้รู้สึกถึงความสุขตามธรรมชาติ และให้ขบคิดถึงการผดุงค่าแห่งชีวิตที่มีอยู่แล้วไม่ให้สูญหายไป

2.2

เป่าใบ

ใบอ่อนผลิบในกายลูก

ใบอ่อนเป่าใบเรียกหาละอองทองแสงแดด

ให้ทอดลายมาเพื่อหาเงาร่มเย็นใต้ต้นไม้

ใบอ่อนผลิใบในกายลูก
 ใบอ่อนเป่าใบ เรียกทานกัให้ใบกบใบบินมา
 เพื่อวัดความสูงกว้างของท้องฟ้าในยามกลางวัน

ใบอ่อนผลิใบในกายลูก
 ใบอ่อนเป่าใบเรียกหาสายน้ำให้ หลั่งไหลมา
 เพื่อให้รู้ต้นทางสายน้ำมาจากไหน

ใบอ่อนผลิใบในกายลูก
 ใบอ่อนเป่าใบ เรียกหา น้ำค้างบนใบไม้
 เพื่อให้รู้ว่าจะมีรุ่งอรุณวันใหม่อีกไหม

(จาง แซ่ตั้ง, วันใหม่, สนพ.วันใหม่, 2529, น. 143)

“ใบอ่อน” เป็นสัญลักษณ์ของจิตวิญญาณที่จะรู้ตั้งแต่วัยเยาว์ของชีวิตมนุษย์ ใบอ่อนนั้นผลิใบเติบโตงอกงามด้วยตัวเอง ความงอกงามของใบอ่อนย่อมดำเนินไปพร้อมกับการ “เรียกหา” ธรรมชาติ

เห็นชัดว่าจางเปรียบมนุษย์กับต้นไม้ จิตใจมนุษย์คือต้นไม้ที่ผลิใบอ่อนขึ้นในกายเรา ตั้งแต่กำเนิดขึ้นมา ใบเป็นสัญลักษณ์ของการเติบโตที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ การเติบโตของจิตใจที่งดงามย่อมต้องประกอบด้วย การ “เรียกหา” คุณค่าของธรรมชาติที่จะเกื้อกูลให้เกิดความรู้พร้อมกับการเจริญวัย

กวีนิพนธ์บทนี้แสดงว่า มนุษย์มีธาตุแห่งความดิ้งามในจิตใจ จึงเรียกหาความดิ้งาม เพื่อจะพบจะสัมผัส จะได้รับคำตอบของข้อคำถามทั้งมวล

ในทุกช่วง เราจะเห็นว่า ใบอ่อนผลิใบ แล้วก็เป่าใบ และเรียกหา การเป่าใบก็คือการเปล่งเสียงของจิตใจใฝ่รู้แห่งวัยเยาว์ การเรียกหา “ละอองทองแสงแดดให้ทอดายมา” (บรรทัดที่ 2-3) นั้นมีจุดหมายคือ “เพื่อหาเงาร่มเย็นใต้ต้นใบ” (บรรทัดที่ 3) กระตุ้นให้คิดว่า เงาร่มเย็นของจิตใจจะเกิดขึ้นได้เมื่อจิตใจได้เติบโตใหญ่ เพราะการบำรุงเลี้ยงของธรรมชาติอันมีค่า กวีให้ภาพแสงแดดที่ประกอบด้วยส่วนเล็กน้อยเป็นละอองสีทองทอดายมา บอกคุณค่าของธรรมชาติ เมื่อจิตใจเติบโตใหญ่ ร่มเงาคือความสงบเย็นก็จะเกิดขึ้นเองในชีวิต

กล่าวได้ว่า การเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดคือการเรียนรู้เพื่อรู้จักธรรมชาติ เรียนรู้ความสูงกว้างของท้องฟ้าจากนกที่โบกโบยบินมา เรียนรู้ต้นทางสายน้ำ จากสายน้ำที่หลั่งไหลมาหา ดูเหมือนว่าจิตใจของวัยเยาว์ที่กระหายใคร่รู้นั้นมีพลังอำนาจอยู่มากน้อย จิตใจของวัยเยาว์ย่อมกระหายใคร่รู้ “ว่าจะมีรุ่งอรุณวันใหม่อีกไหม” จึง “เรียกหาน้ำค้างบนใบไม้” (บรรทัดที่ 11) กวีทิ้งให้เราคิดไซ่ความด้วยตนเอง แม้แต่น้ำค้างที่จะระเหยเป็นไอไปไม่ช้าก็สื่อความถึงความเป็นปกติของกาลเวลาได้ ก็น้ำค้างที่ระเหย

ไปแล้วนี่เองที่จะกลับคืนมาอีกใน “รุ่งอรุณวันใหม่” (บรรทัดที่ 12) ต่อๆไปไม่จบสิ้น หากชีวิตของ
 ธรรมชาติยังดำรงอยู่

ความไพเราะของบทประพันธ์อยู่ที่ถ้อยคำอันไม่ฟุ่มเฟือย แต่ละมุนละไมและแสดงความยิ่งใหญ่
 ของการเติบโตของการเรียนรู้ในจิตใจของวัยเยาว์ได้อย่างลึกซึ้ง กระตุ้นผู้อ่านให้หวนคิดถึงความตื่นตา
 ตื่นใจเมื่อได้เรียนรู้ธรรมชาติในประสบการณ์ครั้งปฐมวัยของตน และอาจรู้สึกถึงคุณค่าของความเป็น
 มนุษย์ในความเกื้อกูลของธรรมชาติ

2.3

วันนี้ตกแตก

เมื่อวันนี้ตกแตก จิตใจของคนก็ตกแตก
 บ้านช่องทุกหลังก็ตกแตก ดอกไม้ก็ตกแตก
 แล้วยังเหลืออะไรให้กับเรา เหลือสัตว์ไว้ให้เรา
 เหลือแมลงไว้ให้เรา
 เหลือตา เหลือจมูก เหลือดิน เหลือเล็บ
 เหลือวิญญาณชั่วร้าย
 แล้วความสัมพันธ์ของคนจะเหลืออีกไหม

เมื่อนกก็ตกแตก สวนดอกไม้จะเหลืออะไร
 เสียงนกจะหาได้ที่ไหน ก่อนวันที่นกจะตกแตก
 นกมีความโศกเศร้าหรือเปล่า ปากนกนั้นเคยอ้าปาก
 ร้องเพลงไหม หรือปากนกนั้นหวังแต่จะจิกผู้อื่น
 ดินเล็บเกาะที่ต้นไม้หรือเปล่าหรือหวังแต่เอาไปทำร้ายผู้อื่น
 ถ้าเราให้ของคมแก่เขา เขาก็ให้ของคมแก่เรา
 แล้วเราจะได้อะไรกัน วันเวลามันก็ผ่านมา
 มันเหมือนเครื่องหมายของศตวรรษ บ้านนี้
 มีใบไม้เป็นเครื่องหมาย สังคมของคนมีอะไรเป็นเครื่องหมาย
 ท้องฟ้าพื้นดินเป็นที่อยู่ของคนใช่ไหม

เมื่อกกลางคืนก็ตกแตกแล้วจะมีอะไรเหลือ
 กลางคืนที่มีมานาน แล้วจะหาได้ที่ไหนอีก
 เจามืดที่เคยเน้นให้แสงจันทร์สว่าง มันจะไปไหนอีก
 แสงจันทร์ที่เคยภาวนาให้กลางคืน อยู่ยาวนาน

คนนอนหลับจะไปรู้อะไรกับความหวังของดวงจันทร์
 เมื่อดวงจันทร์ก็หล่นตกแตก แล้วท้องฟ้าจะเหลืออะไร
 วันเวลาที่มีมานาน วันเวลาที่มีแต่ความวุ่นวาย
 แล้วถ้าไม่มีแสงจันทร์ แสงแดด แล้วจะเหลืออะไร
 ที่พื้นดินจะเห็นอะไร ที่ภูเขาจะเห็นอะไร ในป่านั้นจะเห็นอะไร
 ถ้ามันไม่สว่างขึ้นอีก จะมีอะไรเกิดขึ้น
 เมื่อวันที่วิญญาณของลูกก็ตกแตก
 แล้วลูกจะเหลืออะไรให้กับตัวลูก
 เท่านั้นคงพอแล้ว เท่าทั้งสองของลูกก็เดินไปไม่ไกล
 ยังขาดวิญญาณของลูกอีก แล้วลูกจะเหลืออะไร

อยู่ในโลกแห่งชีวิตนี้
 พื้นดินนั้นมีให้ลูกอยู่
 ไม่ใช่มีไว้ให้ลูกทำลาย
 มันจะต้องอยู่อีกนาน ไม่ใช่ของคนเพียงคนเดียว
 คนจะต้องเกิดมาอีก ตายไปอีก
 มันจะต้องเป็นคนนาน ไม่ใช่มีไว้ตกแตก
 หรือถูกทำลาย คนที่เอาชีวิตของตัวเองยังไม่รอด
 มักชอบทำลาย ทำลายให้ดอกไม้นี้ตกแตก
 ทำลายให้ความฝันตกแตก
 กระทั่งลูกตกก็ทำตกแตก แล้วจะเอาอะไรมาดู
 มองดูท้องฟ้าที่มีอยู่ทุกกาล มีสีสันเปลี่ยนแปลงทุกกาล
 อย่าให้ท้องฟ้าตกแตกเลย มองดูสรรพสัตว์ที่มีอยู่บนโลก
 อย่าให้ทุกสิ่งตกแตกเลย เหลือไว้ให้มันมีชีวิตเคลื่อนไหวต่อไป
 ถึงมันจะพูดไม่ได้ก็ยังดี ยังได้ดูบ่ทะเลคร่อีกนาน

แต่ถ้า ดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ยังฉายแสงสว่างให้
 เราก็ได้ดูละครได้ชัดเจนอีกนาน
 แล้วเราจะมีโอกาสดูอะไรอีกต่อไป.

“ตกแตก” เป็นคำที่จำใช้มากที่สุด ในบทกวีนิพนธ์นี้ ปรากฏในทุกช่วง ยกเว้นช่วงสุดท้าย โดยทั่วไปตกแตก หมายถึงเคลื่อนที่ลงจากที่ตั้งอย่างรวดเร็ว และตกกระทบพื้นอย่างรุนแรงกระแทกนั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนสภาพจากปกติไปสู่ความไม่ประสาณ ไม่คงสภาพ แปรเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ต่อประสานดั้งเดิมไม่ได้ อย่างฉับพลัน คำกริยาตกแตก มักโยงกับความรู้สึกน่าตกใจ น่าเสียดาย พ้องความประมาทเลินเล่อ ไม่ระมัดระวัง ก่อความสูญเสียที่ยากจะแก้ไขได้

จำใช้คำสันธาน เมื่อขึ้นต้นประโยคทั้งสามช่วง และใช้แต่ถ้า นำหน้าประโยคช่วงสุดท้าย คือ ช่วงที่ 4 หากพิจารณาเฉพาะประโยคขึ้นต้นแต่ละช่วง

- เมื่อวันนี้ตกแตก จิตใจของคนก็ตกแตก (บรรทัดที่ 1)
- เมื่อนกตกแตก สวนดอกไม้จะเหลืออะไร (บรรทัดที่ 8)
- เมื่อกลางคืนก็ตกแตกแล้วจะมีอะไรเหลือ (บรรทัดที่ 18)
- แต่ถ้า ดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ยังฉายแสงสว่างให้ (บรรทัดที่ 46)

อาจกล่าวได้ว่า จำกระตุ้นเตือนให้เราคำนึงถึงโทษภัยร้ายแรงของการกระทำของมนุษย์ เพราะความเลินเล่อสะเพร่า จนทำให้ “วันนี้” ซึ่งอาจตีความได้ว่า หมายถึงยุคสมัยปัจจุบัน “ตกแตก” หรือ พินาศไป ความพินาศเสื่อมโทรมของยุคสมัย ส่งผลอันดับแรกต่อจิตใจ และกระทบไปยังครอบครัว ความงาม สันติภาพ และการดำรงอยู่ของธรรมชาติ ที่ต้องพินาศไปด้วย เหลือแต่วิญญูณดุร้าย และสัญชาตญาณของสัตว์ที่มุ่งจะทำร้าย ล่าเหยื่อด้วยคมเล็บ ความสัมพันธ์ของคนก็จบสิ้นไป สังคมของคนย่อมปราศจากความรักและมิตรไมตรีอันจะจรรโลงสังคมให้ดำรงคงมั่นอยู่ได้ ประโยคเงื่อนไขในช่วงที่ 4 คือทางเลือกที่จะรักษาความเป็นปกติของธรรมชาติไว้ เพื่อให้ชีวิตคงค่าดั้งเดิม

ผู้อ่านอาจตั้งคำถามว่า จำพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว หรือกำลังจะเกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้นได้ คำว่า เมื่อ ที่ใช้ขึ้นต้นประโยค อาจตีความได้ว่า เมื่อเหตุเป็นเช่นนี้ ผลย่อมเป็นเช่นไร ในช่วงปี 2513 ซึ่งมีการต่อต้านสงครามเวียดนาม มีความตื่นตัวที่จะเรียกร้องหาสันติภาพ จำก็ได้เตือนสติผู้คนว่า อย่าปล่อยให้ยุคสมัยทำลายจิตใจของเรา เพราะจิตใจเป็นที่ตั้งของความดีงาม และการสร้างสรรค์ทั้งปวง แต่ยุคสมัยที่เลวร้ายนี้มีมูลจากสิ่งใดเล่า ถ้าไม่ใช่ความเขลาของมนุษย์

จำชี้ว่า สังคมที่คนขาดจิตใจ สังคมที่ขาดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เป็นสังคมที่โง่เขลา จนถึงขั้นจะทำให้กลางคืน ดวงจันทร์ และท้องฟ้า “ตกแตก” ไปด้วยความโง่เขลานั้น อำนาจทำลายด้วยความโง่เขลา จึงเป็นอำนาจที่ใหญ่โตน่าสะพรึงกลัว ถึงแม้คนจะยังมีชีวิตอยู่ แต่ก็เป็ชีวิตที่ไร้วิญญูณ มนุษย์จะเดินไปไม่ไกล ไม่สามารถเดินไปสู่ความดีงามเพื่อไปพบความหมายอันแท้จริงได้

รูปประโยคคำถามที่ใช้มากเป็นพิเศษในบทกวีนี้ มุ่งกระตุ้นเตือนการขบคิดให้ผู้อ่านย้อนถามตัวเอง ถ้าไม่เห็นอะไร เดินไปไม่ไกล ชีวิตนี้จะมีความหมายอย่างไร ถ้อยคำเหล่านี้ล้วนมีความหมายหลายชั้น การเห็น ดู รู้ เข้าใจ เป็นนัยที่เชื่อมโยงกัน ถ้าไม่มีการเห็นก็ไม่มีความรู้ ความเข้าใจ ปราศจากปัญญา

กวียังหวังว่ามนุษย์จะระลึกได้ว่าตนมีลูกตา พื้นดินไม่ใช่ของคนเพียงคนเดียว นานาถที่ “คนที่เอาชีวิตของตัวเองยังไม่รอด มักชอบทำลาย” ข้อความที่มีความขัดกันในตัวเองเช่นนี้บอกความน่าเยาะหยันของมนุษย์ที่ไร้ความสามารถนำพาชีวิตให้รอด แต่มีความชั่วร้ายและกระทำการรุนแรงถึงขั้นทำลายโลกและความดีงาม

จางฝางความหวังไว้กับการรักษาดวงตาของมนุษย์ ลูกตาและการดูธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม เป็นหนทางนำความรู้เข้าไปปลุกจิตใจให้ตื่นขึ้นมาเห็นความจริง สิ่งนี้เป็นเหตุให้จางยังคิดว่าพอจะวิงวอนให้มนุษย์หันกลับมาฟังและพิจารณาพิจารณาความจริงด้วยตนเอง

ช่วงสุดท้าย เป็นประโยคเงื่อนไขที่แสดงว่า ความคงอยู่เป็นปกติของธรรมชาติ คือที่มาแห่งปัญญา ความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ความเคลื่อนไหวของชีวิตที่ผันแปรไปไม่หยุดนิ่ง ในความคงอยู่เป็นปกติของธรรมชาติ ก็คือบัพทลครอันน่ามหัศจรรย์ นัยของคำว่า “บัพทลคร” อาจตีความไปได้ว่าเป็นงานสร้างสรรค์ที่ให้ความบันเทิงในรูปมยา แต่ก็สื่อความจริงอันลึกซึ้ง ในที่สุดแล้ว การกิจของกวีก็คือการกระตุ้นเตือนให้มนุษย์ฉุกคิดถึงความผิดพลาดร้ายแรงที่ร่วมกันกระทำ การแก้ไขปัญหาก็มีขึ้นและย่อมประกอบด้วยสติและปัญญา ไม่ใช่ความตื่นตระหนกและสิ้นหวัง กวีผู้มีวิมุติภาวะได้บอกเรา หลังจากที่ตั้งคำถามอันหนักหน่วงมาก่อน ว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะเรียนรู้เข้าใจความจริง และสามารถยับยั้งการกระทำที่ประกอบด้วยความเขลา ความสะเพร่า พลังเผละ และสับสนเสียได้ด้วยการเปิดรับประสบการณ์จากธรรมชาติ ขอเพียงได้ดูและรักษาธรรมชาติไว้ให้ “เรา...มีโอกาสดูอะไรอีกต่อไป” เท่านั้น ความงามก็จะคงอยู่ จิตวิญญาณก็จะคงอยู่ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ก็จะคงอยู่ และสิ่งเราก็จะคงอยู่ พร้อมกับที่เราก็จะเดินไปได้ไกล

2.4

คนกำลังเย็บอะไร

คนกำลังเย็บอะไร
เย็บโลกที่กำลังขาดไปหรือ
หรือเย็บพื้นดินที่มีแต่สงครามขาดแหงไป
หรือกำลังเย็บหัวใจคน

คนกำลังเย็บอะไร คนกำลังเย็บอะไร
คนกำลังเย็บความหวาโฮยอดอยากของคนหรือ
คนกำลังเย็บความเจ็บปวดทุกข์ยากของคนหรือ
คนกำลังเย็บโลกที่กำลังจะพังทะลายลงไปหรือ

คนกำลังเย็บอะไร คนกำลังเย็บอะไร

กำลังเย็บผืนเลือดที่เต็มพื้นดินหรือ
หรือคนกำลังเย็บแสงแดดบนพื้นดินให้อบอุ่น
หรือคนกำลังเย็บพื้นดินที่เต็มไปด้วย
พืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์.

1972

(จ้าง แซ่ตั้ง ภาพพจน์ที่ผ่านมา มมป.)

ในขณะที่เกิดสงครามขึ้นใกล้บ้าน โลกแบ่งเป็นฝักฝ่าย สู้รบทำสงครามกันเพื่อแย่งชิงอำนาจ ความเป็นผู้นำโลก โดยที่ผู้นำประเทศไม่เคยเหลียวแลมองประชาชนผู้ตกเป็นเหยื่อการทำลายล้างอย่าง ไม่มีละเว้น ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านั้นอาจไม่เคยรู้ว่าเขาเชื่อถือและสนับสนุนลัทธิการเมืองใด พื้นดินที่อบอุ่นด้วย แสงแดดฉายทั่ว มีพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ ถูกแปรเป็นผืนเลือดและความเจ็บปวดทุกข์ยาก ดูเหมือนว่าโลกกำลังจะพังทลายลงด้วยน้ำมือของมนุษย์ หากคิดว่าวัฒนธรรมคือวิถีที่มนุษย์สร้างขึ้น นี่ก็คือ วิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรม

ข้อบทวินิพนธ์ “คนกำลังเย็บอะไร” ที่ปรากฏในตลับทุกช่วง รวม 5 ครั้ง เป็นการตั้งคำถาม ราวจะแสดงความกังขาต่อมโนธรรมของมนุษย์ เพื่อสะกิดเตือนผู้รับฟังว่ารู้สึกตัวหรือไม่ กระทำไปด้วย สติหรือไม่ เย็บ เป็นคำกริยา ที่แสดงการสร้างทำประกอบขึ้นเป็นรูปร่าง เช่น เราพูดว่า ช่างเย็บผ้า อีก นัยหนึ่งหมายถึงการซ่อมแซมส่วนที่ขาดของผ้าให้ติดต่อกันเป็นผืนเดียวกันดังเดิม ในบทวินิพนธ์นี้ รูป ประโยคคำถามที่ใช้คำลงท้าย หรือ และการผูกประโยคความรวมที่เชื่อมด้วยสันธาน หรือ ต่อเนื่องกัน เป็นรูปแบบที่กวีจึงใจสื่อความว่า หากคนทั้งหลายระลึกได้ถึงความดั่งงามอันเป็นธรรมตาอันเป็นที่รู้จักกัน อยู่แล้ว และระลึกได้ว่าการสูญเสียสิ่งนั้นไป คือภาวะวิกฤตของโลก คนย่อมบอกตนเองว่าควรทำสิ่งใด

จ้างตั้งคำถามให้คิดว่า โลกที่กำลังขาดไป พื้นดินที่มีแต่สงครามขาดแห่งไป ความหิวโหย ออดอยากของคน ความเจ็บปวดทุกข์ยากของคน โลกที่กำลังจะพังทลาย ผืนเลือดที่เต็มพื้นดิน เป็นผล จากการเย็บ คือการสร้างทำของคนที่กำลังดำเนินอยู่ไม่หยุดหย่อนใช่หรือไม่ การสร้างทำซึ่งล้วนเป็น การทำลายนั้นไม่ทำให้เรารู้สึกอะไรเลยหรือ หรือว่าคน(อีกพวกหนึ่ง) กำลังซ่อมแซมความเสียหายอัน มหาศาลเหล่านั้น ซ่อมแซมหัวใจคนที่พังสลายให้กลับคืนดี สร้างสรรค์พื้นดินที่อุดมด้วยพืชพันธุ์ ธัญญาหาร สิ่งที่กำลังกระทำอยู่นี้ทุกสิ่งหยุดได้ และทุกสิ่งเริ่มต้นใหม่ได้ ขึ้นอยู่กับคนทำว่าจะเลือกทำ สิ่งใด

ลูกชานา

ลูกก่อ

มาจาก

น้ำ

ลูกก่อ

มาจาก

ดิน

ลูกก่อ

มาจาก

ลม

ลูกก่อ

มาจาก

ไฟ

แล้วลูก

ก็ละลาย

กลายเป็น

น้ำที่ไหลมาจากลำธารยามเช้า

ดินที่มักลื่นดินเพาะปลูกรวงทองชูรวง

ลมที่โบกโบยบินเป็นนกบิน

ไฟที่สุ่มกองซังปี้หอมเต็มท้องนา.

(จำง แซ่ตั้ง วันใหม่ 2529, น. 147.)

ลูกชานาในบทกวีนิพนธ์นี้ คือ ผู้ที่ก่อเกิดจากธรรมชาติ จากธาตุทั้งสี่ คือ น้ำ ดิน ลม และไฟ ใจเรียงลำดับดังที่ปรากฏข้างต้น ต่างจากความเคยชินของคนทั่วไปที่มักกล่าวถึง ดิน น้ำ ลม ไฟ ทัศน์ที่ว่าชีวิตประกอบด้วยธาตุทั้งสี่ของธรรมชาติ ชีวิตจึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและกลมกลืน ธรรมชาติ ได้แสดงไว้ในบทกวีนิพนธ์นี้ เพื่อให้เห็นคุณค่าของชีวิตที่ไม่ได้ปั้นแต่งด้วยวัตถุ ไม่ได้

ดำเนินไปเพื่อการสะสม ไม่ได้มุ่งครอบครองสิ่งใด แต่ละลายชีวิตของตนกลายเป็นผู้ให้ความมั่งคั่งแก่ชีวิตอื่น เป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งที่เกื้อกูลชีวิตของผู้คนทั้งมวล ก่อ เพียงคำเดียวโดยไม่มีเกิด หรือกำเนิด ที่ใช้กันโดยทั่วไปมาประกอบ “ลูกก่อมาจากน้ำ ลูกก่อมาจากดิน ลูกก่อมาจากลม ลูกก่อมาจากไฟ” แฝงนัยว่า ลูกก่อ(ตัวขึ้นมา)เป็นรูปกายจากธาตุของธรรมชาติ ตามครรลองของธรรมชาติ โดยมีได้มีผู้กระทำพ่อแม่จึงมิใช่เจ้าของชีวิตของลูก เมื่อคิดไปถึงชีวิตของพ่อแม่ซึ่งเป็นลูกชวานาเหมือนกัน ก็คงก่อมาจากน้ำ ดิน ลม ไฟ ไม่ผิดกัน

ข้อความที่น่าพิศมัยคือ สองช่วงสุดท้าย กวีกระตุ้นให้เราคิดผ่านประโยคบอกเล่าเรียบ ๆ ว่า “แล้วลูกก็ละลายกลายเป็น” อะไรคืออำนาจที่ ละลาย ความเป็นลูกให้กลายเป็นคืนไปเป็น น้ำไหลจากลำธาร ดินที่เพาะปลูกข้าว ลมที่โบกบินเป็นนก ไฟที่สุ่มกองซึ่งหอมเต็มนา

ปีหอม ในบรรทัดสุดท้ายของบทประพันธ์น่าจะเป็น ปรีหอม (อาจเป็นความคลาดเคลื่อนของต้นฉบับ ในที่นี้คงไว้ตามเดิม) หากตีความ ปรี คือล้น มักใช้กับของเหลวเช่นน้ำ เมื่อเทียบกับที่จ้างใช้โบกโบยบิน เป็นกริยาของลมเพื่อโยกกับนก ไฟที่สุ่มซึ่งข้าวก็ทำให้เกิดความหอมเลื่อนไหลไปกระทบสัมผัส คือ หอมอย่างล้นปรีลอยไปไกล น่าสังเกตว่า ในบทนี้จางเน้นความเลื่อนไหลและเคลื่อนไหว และกลิ่นอันรื่นรมย์อยู่มาก

เมื่อโยกกับกำเนิดของลูกที่ธรรมชาติเข้ามารวมตัวกันเป็นชีวิต หากเข้าใจว่าธรรมชาติมีการกิจที่จะให้ และครรลองของธรรมชาติ คือ “ครรลองของหลักธรรม” ชีวิตของลูกชวานา คือชีวิตที่อุทิศให้แก่การเพาะปลูกธัญญาหารเกี่ยวเก็บเลี้ยงผู้คน ชีวิตที่หลอมละลายกลายเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นธารน้ำไหลมาเลี้ยงต้นข้าว เป็นดินที่เพาะปลูกรวงทองสุรวงให้เห็นกว้างไกล เป็นลมที่บินไปเป็นนกเคลื่อนที่ไปในท้องฟ้าของโลกระดมชาติที่ไร้อาณาเขตจำกัด เป็นไฟที่สุ่มซึ่งข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วเพื่อหว่านดำครั้งใหม่ ก็คือชีวิตของการงานอันยิ่งใหญ่หมุนเวียนไปไม่จบสิ้น คือชีวิตอุดมคติที่ปรากฏจริงให้สัมผัสจับต้องได้ เป็นชีวิตที่สร้างสรรค์วัฒนธรรมอันกลมกลืนกับธรรมชาติให้เป็นคุณแก่เพื่อนมนุษย์

กวีนิพนธ์ได้บรรลุภารกิจที่เชิดชูคุณค่าของชีวิตบนพื้นฐานของประสบการณ์ร่วมของมวลมนุษย์ คุณค่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะนำพาโลกให้ห่างไกลจากการทำลายล้างกันอย่างโหดเหี้ยม เพียงแต่ว่าผู้คนทั้งหลายจะสดับฟังคำกวีกันบ้างโดยไม่พะวงกับราคาในการซื้อขายสิ่งทั้งปวงที่เข้าใจว่าตนจะยึดครองไว้ได้ด้วยเงินตรา

กวีนิพนธ์อื่นๆ ที่มีพลังทางปัญญา

แม่ค้าแก่ง

ทุกวันนี้ดอกไม้อู๋ จักอับอาย
คนจึงไม้อู๋ จักอับอาย

แม่ค้าแก่งหาบขาย “สงสาร”
ในกระຈาดมี “ความเจ็บปวด” ขาย

มีแต่สินค้าที่แก่ง
หาบก็หนัก วางขายก็ไม่ได้
ลูกอยากช่วยแม่ค้าแก่งหาบ.

1972

(ภาพพจน์ที่ผ่านมา มมป, ไม่มีเลขหน้า)

ยามเช้า

เมื่อลูกเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา
ลูกก็คือสายน้ำที่หลังไหลไปตามกระแสน้ำ
ครรลองของหลักธรรม
ดอกไม้จึงออกดอกที่ริมฝั่งหลากสีในยามเช้าอย่างนี้

(วันใหม่. 2529, หน้า 111.)

มาจากต้น	คืนสู่ต้น
ตั้งอยู่	ดับไป
เป็น	ธรรมดา.

(วันใหม่. 2529, หน้า 130-131.)

ผีเสื้อ

เด็กน้อย
อยู่ใน
กาลามัง
ยีนควัก
น้ำ
ความเย็น
ชื่นฉ่ำ
สดชื่น
ออกมา
ให้กลางวัน
กลางวัน
วันนี้
เย็น
ชื่นฉ่ำ
สดชื่น
ละอองทองแสงแดด
โบกโบยบินมา
กระทบถูก
น้ำ

ละอองทองแสงแดด
วาวแสง
กลายเป็น
ผีเสื้อ

T471

มากมาย

โบกโบย

บิน

ผีเสื้อ

มากมาย

โบกโบย

บิน

พอลัง

ยามผีตากผ้าอ้อม

ยามเย็น

ผีเสื้อ

ก็กลายเป็น

น้ำ.

(วันใหม่. 2529, หน้า 136-137.)

อธิษฐาน

เมื่อดวงจันทร์

ฉายแสงเข้ามา

ในดงข้าวสาร

ข้าวเปลือกก็เมล็ดนั้น

นอนไม่หลับ

ข้าวเปลือกเมล็ดนั้น

ปรีไบ

ข้าวเปลือกเมล็ดนั้น

ถามดวงจันทร์ว่า

ท่านฉายไปถึง

ที่ตำหนักของ
พระพุทธองค์
หรือไม่

ถ้าท่านฉายถึง
ขอให้ท่านช่วย
อธิษฐานแทน
ฉันด้วย
ว่า

ขอให้ข้าวที่ท้องนา
ปีนี้เจริญงอกงาม.

(เด็กคนนั้น 2. 2530, หน้า 55.)

ความหิว

ข้าวสารเมล็ดนั้น
ช้อนกลางวันอยู่ในเมล็ด

กลางวันช้อน
ความหิวอยู่ในนั้น

ความหิว
ฝัน

เห็นสันติภาพ
ก็หิวด้วย

เห็นสงคราม
ก็หิวด้วย

ข้าวสารเมล็ดนั้น

ถูกเด็กคนนั้น
นำมาหุงต้ม

ข้าวสารเมล็ดนั้น
กลายเป็นข้าวสุก

ข้าวสุกเมล็ดนั้น
พองโตใหญ่กว่า

ความหิวของสันติภาพ
ก็หิวยิ่งขึ้น

ความหิวของสงคราม
ก็หิวยิ่งขึ้น

ความหิวของ
สันติภาพ
ปริแตก
ดอกไม้สีขาว
ผลิดอก

ความหิวของ
สงคราม
ปริแตก
ดอกไม้สีขาว
ผลิดอก.

(เด็กคนนั้น 2. 2530, หน้า 112-113)

แต่เธอ

เมื่อกลางวัน

เด็กคนนั้น

ขอ้ายเย็บผ้า

จากเด็กหญิงคนนั้น

นำมาผูกต่อ

เชื่อมกลางวันกับกลางคืน

กลางคืนก็มีประตู

กลางวันก็มีประตู

ประตูทั้งสอง

ลื่นไถ่กลอน

มาหลายศตวรรษแล้ว

ประตูหนึ่งฉันให้แต่เธอ

ถ้าประตูนี้ฉันให้แต่เธอ

ประตูนี้ก็จะสงบชั่วนิรันดร์

แม้ว่าเธอ จะปิดไว้หรือเปิดไว้

อีกประตูหนึ่งฉันให้แต่ หัวใจเธอ

ประตูนี้ก็จะสดชื่นชั่วนิรันดร์

ถ้าเธอพอใจ

ดอกไม้สีขาวบนพื้นโลก

ก็จะออกดอกงดงาม.

ชวานายากจน

เสียงคนอดอยากมาจากทางไกล
 เสียงอดอยากมาจากท้องนาที่ไม่มีรวงข้าวสำหรับคนจน
 เสียงอดอยากไกลมาจากท้องนาของคนยากจน
 ท้องนาที่ขาดน้ำใจของคนทำนาร่ำรวยและพวกนายทุนชั่วร้าย
 เสียงคนอดอยากอพยพเข้ามาในกรุง
 ในกรุงจึงล้นเต็มด้วยคนยากจน
 ผู้ปกครองประเทศล้มชวานายากจน
 ชีวิตที่ยากจนที่อยู่ในท้องนาจึงหนีเข้ากรุง
 เกษตรกรยากจนจึงมาผจญชีวิตในกรุง
 ชวานายากจนพวกเขาไม่ได้มาคนเดียว
 ชวานายากจนมาด้วยกันเป็นหมู่
 เพื่อนำน้ำตามาบรรจกระป๋อง
 เพื่อความเจริญของอุตสาหกรรมของประเทศ.

1973

(ภาพพจน์ที่ผ่านมา. มปป. ไม่มีเลขหน้า)

คีนฟ้ามืด
 วานหยดน้ำทุกหยด
 ในท้องทะเล
 ช่วยนับดวงดาวบนฟ้า
 วานทรายทุกเมล็ด
 บนชายหาด
 วานเมฆทุกก้อนด้วย
 ช่วยนับดาว
 วานดวงใจทุกดวง
 ช่วยนับความลึกลับ
 สุดหยั่งถึง.

(เวียงฟ้า. 2530, หน้า 83.)

ร้องไห้

ลูก

กำลัง

ร้องไห้

น้ำตา

หยดหนึ่ง

ต้องแสงจันทร์

น้ำตา

หยดหนึ่ง

อยู่ในความมืดของกลางคืน

น้ำตา

หยดหนึ่ง

ต้องแสงแดด

น้ำตา

หยดนั้น

ในนั้น

กลางวันมีดวงอาทิตย์

น้ำตา

หยดหนึ่ง

อยู่ในความสว่างของกลางวัน ทั้งดวงอยู่ในนั้นทั้งคืน.

ทั้งดวงอยู่ในนั้นทั้งวัน

กลางคืนมีดวงจันทร์

(ยามเช้า. 2528, ไม่มีเลขหน้า)

บรรณานุกรม

จำง แซ่ตั้ง. เด็กคนนั้น 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วันใหม่, 2530 ก.

-----, เต้า. กรุงเทพฯ : ครอบครัวจำง แซ่ตั้ง, 2516.

-----, ภาพพจน์ที่ผ่านมา. กรุงเทพฯ : ครอบครัวจำง แซ่ตั้ง, มมป.

-----, ยามเช้า. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วันใหม่, 2528.

-----, เวียงฟ้า. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วันใหม่, 2530 ข.

เจตนา นาควัชระ. ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2521.

ดวงมน จิตรจำนงค์. คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

วสันต์ สิทธิเขตต์. คนหน้าซีด. สงขลา : สำนักพิมพ์พ่อแม่, 2531.

ศักดิ์สิริ มีสมสืบ. มือนั้นสีขาว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ยามหนังสือ, 2535.

สมพงษ์ ทวี. การเดินทางของวิญญาณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วลี, 2527.

อังคาร กัลยาณพงศ์. กวีนิพนธ์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม. 2533.

ภาพร่างเบื้องต้น :

พลังทางปัญญา

ในกวีนิพนธ์ของ ไพบูลย์ วงษ์เทศ

สถาพร ศรีสังข์

นำเรื่อง

แม้ สุชาติ สวัสดิ์ศรีจะได้ชื่อว่าเป็น “เจ้าแห่งความเจ็บ” โดยการตีพิมพ์รวมข้อเขียนของตนออกมา ชื่อ ความเจ็บ ในช่วงปีก่อนคืนวันสกดืบของเหตุการณ์ “ปฎิวัติ 14 ตุลาคม 2516” อันยิ่งใหญ่ แต่หากถาม “คอวรรณกรรมวงใน” ว่า ในยุคก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่ใครหลายคนเรียกว่าเป็น “ยุคแสวงหา” “ยุคฉันทมาหาความหมาย” หรือ “ยุคแห่งความเจ็บเหงา” หรือ “ยุคอับเฉาทางปัญญา” งานเขียนชิ้นไหนของใครที่พอจะ “แสดง” ภาพของยุคสมัยดังว่่านั้นได้อย่างเห็นภาพลักษณ์ชัดเจนบ้าง “คอวรรณกรรมวงใน” หลายคนอาจจะให้ปากคำตรงกัน กล่าวคือ น่าจะเป็นความบางท่อนในงานบางชิ้นของนักเขียนวัยเกะเตาะ 2 คน คนหนึ่งมาจากที่ราบสูง-ชื่อสุรัช จันทิมาธร อีกคนหนึ่งมาจากศรีมหาโพธิ์ ปราจีนบุรี ชื่อไพบูลย์ วงษ์เทศ ชิ้นงานของสุรัช เป็นเรื่องสั้นชื่อ “นครโบ” ซึ่งมีข้อความบางประโยคในเรื่องทำนองว่า “แล้วความเจ็บเหงาว่าเหวก็จางหายไปกับน้ำเหล้าและเพื่อนฝูงเมื่อเย็นย่ำ...” ส่วนชิ้นงานของไพบูลย์ เป็นกวีนิพนธ์ชื่อ “ปริเทวนาการ” ซึ่งมีความในบทแรกว่า “เจ็บเหงา—เปล้าเปลี่ยว, จนเยี่ยวหด/บรรจตต, เบาเบา—อย่างเศร้าหมอง/ ดูเดือนเที่ยง--อร่ามเหลือ, เรื่องรอง/ตาถู, เจ็บนอง--ด้วยน้ำตา...”

และนี่—น่าจะเป็นคำตอบเพื่อช่วยยืนยันเบื้องต้นๆ ว่าชื่อของไพบูลย์ วงษ์เทศ ในฐานะ “กวี” ของยุคสมัยดังกล่าวมีงานกวีนิพนธ์ที่น่าจะ “สื่อ” พลังทางปัญญาบางประการถึงผู้คนร่วมสมัยของเขาจนมี “คอวรรณกรรมวงใน” ไม่น้อยยังจดจำ “วรรณคดี” บางวรรคของเขาได้ข้ามทศวรรษ

เพื่อคำอธิบายที่แคบเข้า

ไพบูลย์ วงษ์เทศ เป็นใคร มีความเป็นมาอย่างไร หรือเกี่ยวข้องอะไรกับการกวีนิพนธ์ร่วมสมัยของไทย ประเด็นดังกล่าวนี้อาจมีคำอธิบายได้หลายระดับ ทั้งระดับกว้างและระดับลึก ทั้งระดับสังเขปและระดับพิสดาร ณ ที่นี้, เพียงเอาระดับกว้างและสังเขปก้นก่อน...

ใน “คำนำ” หนังสือ หมายเหตุร่วมสมัย ฉบับพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2521 สำนักพิมพ์การเวกซึ่งเป็นผู้จัดพิมพ์ได้บอกถึง “ราก” หรือที่มาและเรื่องราวของกวีผู้นี้ไว้ตอนหนึ่งดังนี้

“ไพบูลย์ วงษ์เทศ จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนวัดตันโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ ที่จังหวัดปราจีนบุรี แล้วเข้ามาศึกษาต่อจนจบชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์เช่นเดียวกับสุจิตต์ วงษ์เทศ พี่ชายของเขาทั้งสองแห่ง จากนั้นไพบูลย์เข้าศึกษาต่อจนสำเร็จจากโรงเรียนช่างศิลป์ของกรมศิลปากร เขาพยายามที่จะเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยศิลปากร แต่เมื่อโอกาสยังไม่อำนวย ทำให้เขาเข้ามาทำงานหนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น และ ประชาธิปไตย ในช่วงหน้าที่จะเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ไม่นานนัก กระทั่งมีการออกหนังสือรายวันใหม่ชื่อประชาชาติ ไพบูลย์ วงษ์เทศ ก็ก้าวขึ้นมาเป็นนักหนังสือพิมพ์อาชีพในตำแหน่งหัวหน้าข่าว...” (ไพบูลย์ วงษ์เทศ. 2521: คำนำ)

และอีกตอนหนึ่งว่า

“แม้ว่าไพบูลย์จะศึกษาทางด้านช่างเขียนจากโรงเรียนช่างศิลป์ แต่สิ่งแวดล้อมส่วนตัวอันประกอบไปด้วยหนังสือวรรณคดีโบราณ พงศาวดาร ตลอดจนตำราต่างๆของสุจิตต์ วงษ์เทศ ผู้เป็นพี่ชายที่สะสมไว้ ตลอดจนถึงเพื่อนฝูงในวงการนักเขียนนักประพันธ์ของพี่ชายนั่นเอง ที่ทำให้ไพบูลย์มีความรู้ความสามารถทางด้านการเขียนกว้างขวางไปกว่ามิตรสหายรุ่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้จะสังเกตเห็นได้จากงานเขียนต่างๆของไพบูลย์ว่ามีลักษณะที่สื่อให้เห็นว่ามี “ของเก่า” เป็นพื้นรองรับและผนวกกับอารมณ์รุนแรงสมัยใหม่เป็นเป้าหมาย ทำให้งานของเขามีเสน่ห์แปลกไปกว่าหลายๆคน...” (ไพบูลย์ วงษ์เทศ. 2521 : คำนำ)

ที่กล่าวมานั้นเป็นภาพกว้างๆ รวมๆ ของความเป็นไพบูลย์ วงษ์เทศ ทั้งในส่วนของประวัติความเป็นมาและเหตุบางประการที่ทำให้เขากลายเป็น “กวี” รวมไปถึงการพยายามชี้ให้เห็นว่าลักษณะท่วงทำนองและเนื้อหาของเขาจะมีลักษณะอย่างไร มีเหตุปัจจัยแห่งชีวิตแห่งสิ่งแวดล้อมที่เป็นข้อเอื้อและข้อจำกัดในการเป็นกวีอย่างไรบ้าง

จากข้อมูลเบื้องต้นที่ยกมาเพียงเล็กน้อย มีจุดที่น่าจะตั้งข้อสังเกต 2-3 ประการ ว่าจะส่งผลต่อการสร้างงานกวีของไพบูลย์ วงษ์เทศ

ประการแรก เขาเติบโตมาในแวดวงของ “นักคิด/นักเขียนและนักอ่าน” -นั่นคือมีพี่ชาย มีเพื่อนพี่ชาย และหนังสือ รวมทั้งวงการของพี่ชายเป็นสิ่งแวดล้อมหลักในวัยที่กำลังเริ่มเรียนรู้เรื่องสังคมคือช่วงเริ่มรุ่นหนุ่ม การมีบริบทชีวิตเช่นนั้นย่อมเป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดการเฝ้ามองและเข้าสู่กระแสของการทำงานสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์ได้ง่ายกว่าคนอื่นๆที่เป็นรุ่นเดียวกัน ทั้งไพบูลย์เองก็รักการอ่านโดยตนมาแต่ต้น ดังที่พี่ชายคนสำคัญคือสุจิตต์ วงษ์เทศ เคยระบุไว้ในคำนำหนังสือ ความคิดสีขาว ของไพบูลย์เองตอนหนึ่งว่า “... เขา (หมายถึงไพบูลย์-ผู้เขียน) เป็นคนรักการอ่านหนังสือมาแต่เด็ก ขนาดนอนอ่านหนังสือดูไปกับพื้นบ้านที่ปลูกใหม่จนกระทั่งเส้นกระดานดำเอากะเจี้ยนน้อยๆบวมเป่ง เพราะเขาอ่านหนังสือตั้งแต่ยังแก้ผ้าล่อนจ้อน...” (ไพบูลย์ วงษ์เทศ. 2539 : คำนำ) การอ่านมากและอ่านในสิ่งที่เป็

ประการที่สอง ไพบูลย์เริ่มเข้าสู่การวรรณกรรมในช่วง “ฉันจึงมาหาความหมาย” หรือพูดให้ชัดเข้าก็คือเริ่มรู้จักที่จะเขียนหนังสือในช่วงยุคที่บ้านเมืองยังเป็นเผด็จการทหารอยู่อย่างเต็มรูป คนหนุ่มสาวที่ “ตื่นขึ้น” และรู้สึกต่อภาวะการณของบ้านเมืองในช่วงยามนั้นมีอยู่น้อยแสนน้อย งานของไพบูลย์เมื่อเริ่มปรากฏก็ได้รับการต้อนรับจากผู้คนวงแคบที่สนใจเรื่องดังกล่าวอย่างรวดเร็ว สำนักของคนหนุ่มในลักษณะของ “กองหน้าทะเลวงฟัน” ทำให้ไพบูลย์ในช่วงแรกสร้างงานอย่างรวดเร็วและมีพลังทางความรู้สึกสูง อันนี้อาจระบุได้ว่ายุคสมัยแห่งการก่อเกิดของเขาก็นับเป็นแรงกระตุ้นอันสำคัญหนึ่งในการผลิตสร้างงานรวมถึงเรื่องราว จิตวิญญาณและน้ำเสียงที่ปรากฏในงาน

ประการสุดท้าย มีข้อนำสังเกตมีผลต่อคือ ไพบูลย์เข้าสู่วิชาชีพหนังสือพิมพ์ที่ค่อนข้างรวดเร็วตั้งแต่อายุน้อยเพราะ “โอกาสเปิดให้” (มีพี่และพรรคพวกอยู่ในวงการ) หรือเพราะความต้องการหาเงินเลี้ยงตัวเองดังที่สุจิตต์ผู้พี่ชายเคยเขียนบอกไว้ว่า “...ปีนี้ก็คงสอบเข้ามหาวิทยาลัยศิลปากร (ไม่ได้) ด้วยมีแต่เขียนหนังสือวาดรูปหากินอยู่เนือง (เป็นปกติวิสัยของน้องๆผมที่ต้องช่วยกันทำมาหากิน เพราะตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของพ่อ และคนยกยอหาปลาของแม่ ไม่สามารถจะมีทุนลม คอรัปชั่นอะไรมาปรนเปรอลูกๆได้)...” การเข้าสู่การหนังสือพิมพ์ดังกล่าวนี้อาจมีผลต่อการสร้างงานกวีนิพนธ์ของไพบูลย์ ในเวลาต่อมาไม่น้อย ทั้งในส่วนของทางเลือกเรื่องที่จะนำมาเขียน ท่วงทำนอง ภาษาและอื่นๆ ไพบูลย์เองก็เคยแสดงความรู้สึกเอาไว้ค่อนข้างชัดเจนว่าตัวเขานั้น “ชอบ” งานหนังสือพิมพ์มากกว่า “วรรณกรรม” ดังปรากฏใน “คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก” ของหนังสือ ฉันจึงมาหาความหมาย ของเขาตอนหนึ่ง ที่ว่า “...เป็นคุณูปการอย่างสำคัญของพี่สุชาติ (สวัสดิศรี-ผู้เขียน) เพราะผมได้รับคำแนะนำที่เป็นประโยชน์หลายอย่าง ทั้งความรู้ด้านวรรณกรรมและข้อคิดเห็นในวงงานหนังสือพิมพ์ (แต่ในส่วนตัวผมแล้วผมชอบอย่างหลังมากกว่าอย่างแรก)”

สรุปภาพเบื้องต้น :

ไพบูลย์ วงษ์เทศ มีเงื่อนไขเหตุของชีวิตที่เอื้อให้ต่อการสร้างสรรค์งานกวีทั้งด้านอัตวิสัยและภาววิสัย แต่ในขณะเดียวกันก็มีเหตุอันควรพิจารณาได้ว่าเป็นอุปสรรคต่องานด้านนี้อยู่บ้าง - โดยเฉพาะชีวิตที่ต้องอยู่กับวิชาชีพที่เขารักและเห็นว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าสำหรับตัวเอง นั่นคือการเป็นนักหนังสือพิมพ์ จากการติดตามศึกษาเรื่องราวชีวิตของไพบูลย์ วงษ์เทศ ดูเหมือนจะมีช่วงเดียวเท่านั้นที่เขาสามารถปลีกตัวจากงานอาชีพหนังสือพิมพ์ - อาชีพอันต้องคิดอย่างเร่งร้อนและต้องผลิตงานให้เสร็จในเงื่อนไขเวลา - นั่นคือช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งเป็นช่วงที่เขาตัดสินใจไปเร่ร่อนอยู่แถบถิ่นต่างประเทศเสียหลายปี และ “คอวรรณกรรมวงใน” หลายคนบอกว่าช่วงนี้เองที่ไพบูลย์ได้ “รจนา” กวีนิพนธ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของเขาและยุคสมัยของเขาออกมา นั่นคือกวีนิพนธ์ชุด หมายเหตุร่วมสมัย

สรุปย่อ :

ภาพรวมกวีนิพนธ์ของไพบุลย์ วงษ์เทศ

1. งานกวีนิพนธ์ของไพบุลย์ วงษ์เทศ อาจจัดแบ่งโดยช่วงเวลาได้เป็น 4 ช่วง คือ ช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 / ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2519 / ช่วงอยู่ต่างประเทศ (2520 - 2524) และช่วงหลังปี พ.ศ. 2525 - ปัจจุบัน

- งานช่วงแรกปรากฏรวมเล่มอยู่ในหนังสือชื่อ ความคิดสีขาว (2515) มีลักษณะเด่นคือ มีเนื้อหาวิพากษ์สังคมด้านต่าง ๆ อย่างตรงไปตรงมา ทั้งด้านการเมืองและวัฒนธรรม มีท่วงทำนองอารมณ์ที่ค่อนข้างเร้าร้อนกระทั่งถึงก้าวร้าว มีลักษณะต่อต้าน/ประท้วง/เสียดเย้ย/ล้อเลียน และมีบางที่เป็นลักษณะด่าว่า กวีนิพนธ์ของไพบุลย์ ในช่วงนี้แม้จะสะท้อนให้เห็นว่าผู้เขียนได้รับอิทธิพลและสืบทอดการเขียนแบบกวีโบราณ แต่ก็ยังทำได้อย่างไม่เป็นธรรมชาติ ยังไม่ถึงขั้น “สั่งคำได้เหมือนใจ” จึงมักขาดความงามที่สม่ำเสมอตลอดชิ้นงาน แม้จะมีรูปแบบในการเขียนหลากหลายแต่ก็นิยมเขียนกลอนเป็นหลัก กลอนที่เขียนมีลีลาผสมผสานของกลอนเพลงยาว กลอนเสภา กลอนบทละครและเพลงพื้นบ้าน

- งานช่วงที่ 2 มีกวีนิพนธ์รวมเล่มชื่อ คำประกาศของคนรุ่นใหม่ (2517) ลักษณะเด่นเป็นเช่นเดียวกับงานในช่วงแรก แต่มีความเข้มข้นด้านเนื้อหาเกี่ยวกับสังคม-การเมืองมากขึ้น อาจเป็นเพราะสถานการณ์บ้านเมืองในห้วงเวลานั้นมีส่วนกำหนดอารมณ์ความรู้สึกและเปิดโอกาสให้มากขึ้น งานในช่วงนี้สะท้อนอิทธิพลความเป็นนักหนังสือพิมพ์ทั้งในส่วนของเรื่องราวที่นำมาเขียนถึงและวิธีนำเสนอมากขึ้นด้วย

- งานช่วงที่ 3 หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ไพบุลย์ตัดสินใจเดินทางไปต่างประเทศ อาจเพื่อการลี้ภัยทางการเมือง เพื่อการแสวงหา หรืออาจเพื่อการอื่น ๆ (ไม่มีข้อมูลชัด) แต่สันนิษฐานว่า ได้มีโอกาสอยู่หนึ่ง ๆ กับตัวเองมากขึ้น หลุดพ้นจากการถูกกำหนดด้วยงานประจำ มีเวลาทำงาน กวีนิพนธ์ที่ตั้งใจจะทำโดยไม่มีสิ่งอื่นรบกวน ประกอบกับเรื่องซึ่งตั้งใจจะเขียนนั้นมี “แรงเร้า” ภายใน จากเหตุที่ตนร่วม “รู้สึก” อย่างเต็มที่ งานที่ออกมาจึงเปี่ยมเต็มไปด้วยพลัง มีความสม่ำเสมอทางอารมณ์ มีโครงสร้างเรื่อง และมีความเด่นชัดในน้ำเสียงของผู้ประพันธ์ ลักษณะดังกล่าวนี้เห็นได้ชัดเจนในงานชุด หมายเหตุร่วมสมัย ในงานชุดนี้ไพบุลย์ได้ลดละอารมณ์ก้าวร้าวเชิงอัตวิสัยของตนเอง ลดลักษณะการด่าว่า แต่เพิ่มลักษณะการให้กำลังใจและชี้แนะอย่างสุขุม ในขณะเดียวกันก็ยังสามารถรักษาลักษณะจำเพาะของตน เช่น ลักษณะการใช้อารมณ์ขัน การเปรียบล้อและการเสียดเย้ยได้อย่างกลมกลืน แต่งานเขียนที่สร้างชื่อให้ไพบุลย์มากในช่วงนี้กลับดูเหมือนจะเป็น ฉันทิมาหาความหยอ ซึ่งเป็นการเขียนเชิงล้อเลียนนักคิดนักเขียนและกวีร่วมสมัย ซึ่งตีพิมพ์ออกมาในช่วงเดือนตุลาคม ปี 2525

- งานช่วงที่ 4 ไพบุลย์ เดินทางกลับมาอยู่เมืองไทยอีกครั้งในช่วงปี 2525 โดยหวนกลับเข้าสู่วงการหนังสือตามถนัด ส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในหนังสือสังกัด “มติชน” เช่น ศิลปวัฒนธรรมรายเดือน

มติชนรายสัปดาห์ มติชนรายวัน และอาจมีงานปรากฏในหนังสือเล่มอื่นๆบ้าง ช่วงนี้งานประจำในฐานะ “นักหนังสือพิมพ์” ได้ช่วงชิงเวลาการเป็นกวีของเขาไปอีกครั้ง แม้จะมีการสร้างงานอย่างสม่ำเสมอ แต่ก็ทำในลักษณะ “...เมื่อเขาใส่กระดาษเข้าในแป้นพิมพ์ติด สีลาอารมณ์กลอนก็หลั่งไหลมาเอง...” (ไพบุลย์ วงษ์เทศ. 2535 : คำนำสำนักพิมพ์) และเหมือนกับที่เขาบอกไว้ในคำนำหนังสือ ภาพพิมพ์แห่งความสงบ ตอนหนึ่งว่า “...ความอยากได้กลายเป็นความจำเป็น ทุกสิ่งทุกอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ขณะเขียนผมรู้สึกเหน็ดเหนื่อย ...ทุกบทที่ผมจรดพิมพ์ดีดลงมือ ผมรู้สึกว่าผมกำลังปฏิบัติหน้าที่...” และ “...เรียกว่าไม่ถึงกำหนดส่ง ไม่เขียน ไม่จวนตัวไม่เสร็จ ทั้งปวงเป็นการเขียนแบบ “รายวัน” ที่ถูกฝึกมา...” (ไพบุลย์ วงษ์เทศ. 2537 : 5-7) งานในช่วงนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปในนิตยสารมติชนรายสัปดาห์ ดอกเบี๋ยรายสัปดาห์ และบางส่วนของช่วงของมติชนรายวัน มีงานรวมเล่มที่สำคัญ 2 เล่มคือ สยามสมัย (2535) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกวีนิพนธ์ที่คัดสรรจากงานชุดซึ่งลงพิมพ์เป็นประจำในมติชนรายสัปดาห์ช่วงปี พ.ศ. 2529-2534 และอีกเล่มคือ ภาพพิมพ์แห่งความสงบ (2537) ซึ่งเคยตีพิมพ์ในหนังสือดอกเบี๋ยรายสัปดาห์ในช่วงปีก่อนหน้านั้น ชิ้นงานล่าสุดของไพบุลย์คืองานชุด นิราศกรุงเทพฯ หรือ กรุงเทพฯอัลบั้ม ซึ่งลงพิมพ์ประจำในมติชนรายสัปดาห์ช่วงปลายปี 2540 - ต้นปี 2541

เมื่อมองภาพโดยรวมของช่วงเวลาทำงาน แม้ไพบุลย์ วงษ์เทศ จะทำงานกวีนิพนธ์ค่อนข้างสม่ำเสมอ แต่ก็ยังมีเหตุปัจจัยทางภววิสัยมากำหนดให้ลักษณะงานมีคุณภาพที่แตกต่างกันออกไปเป็นช่วงๆ พลังทางปัญญาที่ปรากฏในงานกวีนิพนธ์ของเขาก็มีส่วนถูกกำหนดโดยเงื่อนไขดังกล่าวนี้เช่นกัน

2. แนวคิดและน้ำเสียงในงานกวีนิพนธ์ของไพบุลย์ วงษ์เทศ ส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มักเสนอแนวคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์โดยเน้นหนักอยู่ที่ด้านสังคม-วัฒนธรรม (หมายรวมถึงวัฒนธรรมทางการเมืองด้วย) ลักษณะเช่นที่ปรากฏชัดมาตั้งแต่งานชุดแรกคือชุด ความคิดสีขาว จนถึงงานชุดสุดท้าย คือ กรุงเทพฯอัลบั้ม เบื้องหลังของแนวคิดดังกล่าวนี้ไพบุลย์จะมีน้ำเสียงของการเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย การกล่าวหาหรือการยกย่อง และที่สำคัญ มักมีน้ำเสียงกระตุ้นเตือนให้ผู้รับสารได้ตระหนักและเกิดสำนึกใฝ่ดีและสร้างสรรค์สิ่งดีทั้งทางตรงและทางอ้อมอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นชิ้นนั้นจะเป็นบทกลอนอาศิรวาท กลอนรับน้องใหม่ของสถาบัน หรือกลอนระบายความรู้สึกทั่วไป ประเด็นดังกล่าวนี้นับเป็นเรื่องสำคัญในแง่ของพลังทางปัญญาที่ไพบุลย์ พยายามแทรกสอดไว้ในกวีนิพนธ์มีหลายครั้งที่ “สอดแทรก” แนวคิดและน้ำเสียงจนเรื่องดังกล่าวจะปรากฏเจตนาชัดเจนจนเกินไป โดยเฉพาะในงานช่วงแรกๆ เช่นในงานชุด ความคิดสีขาว และ คำประกาศของคนรุ่นใหม่ ตัวอย่างเช่น เมื่อเขาต้องการจะบอกให้นักเรียนนักศึกษาซึ่งยังเป็นวัยรุ่นอยู่ตระหนักถึงภาระทางสังคม ไม่หลงอยู่กับความสนุกไร้สาระ เขาก็จะสะท้อนบอกถึงความรู้สึกหรือ “น้ำเสียง” อย่างตรงไปตรงมา ทำนองว่า “...เห็นจัดงานครั้งไรก็ใจหาย / แต่ละนางแต่ละนายใช้จับสั้น / ประคบคู่กระเด้าลมผสมพันธ์ / ต่อหน้าธารกำนัลสำราญรมย์ / ก็สนุกต้อยหน้าหนูนะ / ร้อนตะโพกโยกปะทะเป็นปฐุม / เอ้อ-อนาถหนุ่มสังคมสาวสังคม / ครุ่นแล้วตรอมคิดแล้วตรมต้องขมใจ...” (ไพบุลย์ วงษ์เทศ. 2515 :126) เป็นต้น

3. การใช้ถ้อยคำและภาษา - ลักษณะเด่นสุดของไพบุลย์ดูเหมือนจะอยู่ที่การใช้ภาษาและถ้อยคำเชิงกวี งานทั้งหมดของเขาสะท้อนความรู้อย่างกว้างขวางในเรื่องภาษาและถ้อยคำ มีลักษณะเป็นนายภาษาที่สามารถสังคายน์ได้เหมือนใจ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดประการหนึ่งของลักษณะการเป็น “กวี” ไพบุลย์สามารถสรรหาถ้อยคำมาใช้ได้แทบทุกลักษณะ ทั้งในลักษณะความหมายตรงและความหมายแฝง (DENOTATION/CONNOTATION) ทั้งการใช้คำในลักษณะที่ก่อให้เกิดจินตภาพ (IMAGERY) และการใช้คำแบบโวหารภาพพจน์ (FIGURATIVE LANGUAGE) เฉพาะในประเด็นสุดท้ายคือการใช้คำแบบโวหารภาพพจน์นั้นมีปรากฏทั่วไปในงานของไพบุลย์ ในงานชิ้นเด่น คือ หมายเหตุร่วมสมัย มีการใช้คำในลักษณะนี้ปรากฏมากที่สุด คือปรากฏในทุกลักษณะ ทั้งการอุปมา (SIMILE) การอุปลักษณ์ (METAPHOR) การสร้างคำบุคลาธิษฐาน (PERSONIFICATION) และการใช้สัญลักษณ์ (SYMBOL) รวมถึงการใช้ลักษณะการอ้างอิง (ALLUSION) ที่มีอยู่โดยตลอด

ตัวอย่างการใช้ถ้อยคำในลักษณะดังกล่าวของไพบุลย์มีนักวิชาการกล่าวถึงไว้บ้างแล้ว เช่น ธัญญา สังขพัฒน์ธานนท์ ได้ยกกลอนบางบทในหมายเหตุร่วมสมัยแล้วอธิบายว่าเป็น “บุคลาธิษฐาน” คือ

“เดือนต่ำดาวตกนกร้องไห้
ไร้ซึ่งสรรพเสียงสำเนียงใด
ไม่มีแม้ความเคลื่อนไหวในสายลม
ต้นมะขามสนามหลวงง่วงหงอย
หญ้าแพรกมดตะนอยนิ่งก้ม

แลฟ้าเห็นฟ้าพะอืดพะอม
ภูเขาทองทันทักษิณเหมือนฟักข้า
ถามไถ่ใดใดไม่ได้เรื่อง
ทองคำทองเหลืองเข้าถ้ำ
ที่มีอยู่ก็มีใช้ทองคำ
เป็นตะกั่วต่ำต่ำไร้ราคา...

ในบทร้อยกรองตอนนี้ ไพบุลย์ วงษ์เทศ บรรยายถึงสภาพของสังคมไทยในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งเกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้น จากการต่อสู้กันระหว่างขบวนการฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา หลังจากนั้นรัฐบาลคณะปฏิรูปก็ใช้อำนาจควบคุม ปิดกั้นการแสดงออก บรรยายกาศของสังคมไทยช่วงนี้จึงเงียบงัน ความเคลื่อนไหวต่างๆ หยุตนิ่งและซบเซา ไพบุลย์ วงษ์เทศ ไม่ได้กล่าวถึงสภาพการณ์นี้โดยตรงไปตรงมา แต่ใช้ภาษาที่ทำให้เกิดภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน สังเกตได้จากคำที่พิมพ์ด้วยตัวหนาในบทร้อยกรองซึ่งเป็นการเอากริยาอาการของคนไปใส่ให้กับสัตว์ พืชหรือสิ่งของ เป็นต้นว่า “นกร้อง

ให้” “ต้นมะขามง่วงหงอย” “หญ้าแพรกและมดตะนอยก้มหน้านิ่ง” รวมถึงท้องฟ้าที่ยังรู้สึก “พะอืดพะอม” เพราะสภาพความเปลี่ยนแปลงนั้น ถ้อยคำเหล่านี้ยังแฝงความหมายโดยนัยไว้อย่างชัดเจน เช่น “ต้นมะขามที่สนามหลวง” มีนัยประหวัดให้โยงไปถึงการต่อสู้ที่สนามหลวง “หญ้าแพรกมดตะนอย” มีนัยถึงประชาชนและนักศึกษาผู้ไร้อำนาจซึ่งทำให้บทร้อยกรองตอนนี้มี ความสะเทือนใจมากขึ้น (ธัญญา สังขพันธานนท์. 2539 : 244-245)

4. รูปแบบและโครงสร้างในงานกวีนิพนธ์ของไพบุลย์ วงษ์เทศ มีลักษณะเด่นที่สำคัญคือ ขณะที่เขาเขียนกวีในรูปแบบที่คล้ายกับยึดถือแบบแผนของฉันทลักษณ์แบบสืบชนบของเก่าแต่ก็แสดงความเป็นอิสระในการปรับปรนรูปแบบกวีนั้น ๆ ให้มารับใช้อารมณ์ จังหวะและลีลาจนประกอบเข้าเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะตน ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏเห็นได้ชัดเมื่อเขาเขียนงานประเภทกลอน ที่เขามักผสมจังหวะลีลาทั้งของกลอนเพลงยาว กลอนเสภา กลอนบทละคร และกลอนเพลงพื้นบ้านเข้าด้วยกัน ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่าแม้ไพบุลย์จะยังยึด “กรอบ” ในฐานะกวีที่มี “ราก” ในการเขียนจากสังคมไทย แต่เขาก็อยู่ในลักษณะที่ไพลิน รุ่งรัตน์ กล่าวไว้คือ “...ใช้กรอบฉันทลักษณ์ในฐานะเครื่องมือพาไปสู่การสื่อความคิด หรืออารมณ์ที่สมบูรณ์ที่สุดของผู้ประพันธ์ ผู้ประพันธ์ประเภทนี้จะเป็นผู้สามารถในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกรอบบังคับกับ “สาร” ได้เป็นอย่างดี และไม่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าตกอยู่ในกรอบนั้นด้วย” (ไพลิน รุ่งรัตน์. 2530 : 57)

โครงสร้างงานกวีนิพนธ์ของไพบุลย์อีกประการหนึ่งที่มีลักษณะเด่นคือลักษณะความเรียบง่าย - เรียบง่ายทั้งจังหวะและถ้อยคำที่นำมาใช้ ในประเด็นดังกล่าวนี้ไพลิน รุ่งรัตน์ เคยกล่าวถึง ไว้ว่า “...ไพบุลย์เขียนหมายเหตุร่วมสมัยลือสุดสาครในพระอภัยมณี เพื่อกระทบถึงเหตุการณ์วิปโยคครั้งใหญ่ของหนุ่มสาวในปี 2519 ได้อย่างงดงามและสะเทือนใจและมีท่วงทำนองความความเป็นตัวของตัวเองแบบไทย ๆ อย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้ คือเป็นนักเลงอยู่ในที่ ... และเมื่อไพบุลย์ วงษ์เทศใช้ศัพท์หรือใช้ฝีมือทางวรรณศิลป์อื่นใด ลักษณะสะสมทางลักษณะไทยจะปรากฏชัด ...” (ไพลิน รุ่งรัตน์. 2530 : 40)

ภาพรวมเกี่ยวกับงานกวีนิพนธ์ของไพบุลย์ วงษ์เทศ อาจสรุปได้ในระดับหนึ่งว่า เป็นงานที่ “ขึ้นถึง” ความเป็นกวีนิพนธ์ที่มีคุณค่าของยุคสมัย แม้งานโดยรวมจะขาดความสม่ำเสมอด้านคุณภาพ ลักษณะเด่นที่น่าสนใจในงานกวีของไพบุลย์คือการเป็นงานที่ใช้ท่วงทำนองการเขียนแบบสืบชนบแต่ได้เนื้อเรื่องและอารมณ์แบบร่วมสมัย งานโดยทั่วไปมักมีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์สังคมโดยมีเจตนากระตุ้นเตือนจิตวิญญาณของผู้รับสารให้ได้ตระหนักถึงปัญหา เกิดความใฝ่ดีและเห็นถึงความฉ้อฉลฟิสิกการ รวมถึงพยายามกระตุ้นให้คนเกิด “หัวใจ” รักความเป็นธรรม ยกย่องกลุ่มคนที่ควรยกย่องและประณามคนที่น่าประณาม งานเด่นที่สุดของเขาในฐานะเป็นงานศิลปะที่เปี่ยมด้วยพลังทางปัญญาเพื่อ “ปลุกสัญชาตญาณใฝ่ดีในตัวมนุษย์ให้เกิดขึ้น” คือกวีนิพนธ์ขนาดยาวชุดที่ชื่อ หมายเหตุร่วมสมัย

หมายเหตุร่วมสมัย :

ความงามและความทรงคุณค่าทางจิตวิญญาณมนุษย์
(การประเมินโดยสังเขป)

งานกวีนิพนธ์ขนาดยาวชื่อ หมายเหตุร่วมสมัย ของไพบุลย์ วงษ์เทศ อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ทั้ง 2 ส่วนแม้จะมีเนื้อหาเป็นเรื่องเดียวกัน มี“แก่นเรื่อง”เป็นสาระเดียวกัน คือพัฒนาการทางการเมืองของสังคมไทยและเหตุการณ์ล้อมปราบใหญ่ นักศึกษา-ประชาชนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 แต่ก็ปรากฏชัดว่าเขียนขึ้นต่างกรรมต่างวาระกัน การประเมินค่าในครั้งนี้จะถือเอาเฉพาะส่วนแรกซึ่งเป็นกวีนิพนธ์ยาวทั้งสิ้นรวม 358 บท ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ หมายเหตุร่วมสมัย ฉบับพิมพ์ครั้งแรกในเดือนสิงหาคม 2521 และในการประเมินมีจุดมุ่งอยู่ที่ต้องการแสดงให้เห็นว่ากวีนิพนธ์ชิ้นนี้มีพลังทางปัญญาต่อสังคมไทยอย่างไรเป็นหลัก ประเด็นอื่นจะเป็นเรื่องรองและเป็นบริบทเสริมเพื่อตอบคำถามเบื้องต้นดังกล่าวเท่านั้น

ไพบุลย์ วงษ์เทศบอกถึง“เจตนา”ในการเขียนและวันเวลารวมถึงแหล่งที่ในการเขียนงานกวีนิพนธ์ชุด หมายเหตุร่วมสมัย ไว้อย่างชัดเจนในช่วงท้ายสุดของชิ้นงาน นี่เป็น “ชนบ” อีกประการหนึ่งที่กวีไทยโบราณมักถือปฏิบัติและไพบุลย์ได้รับเอามา - เหมือนกับที่เขารับ“ภูมิปัญญา”อีกหลายประการของกวีโบราณมาประพาดปฏิบัติปฏิบัติในลักษณะ “เลือกแก่นทิ้งกาก” อย่างคนมีสติและ “สืบสานเป็น”

5 “จบเสร็จจบทกวีที่เมืองหนาว
บ้านทีกคราวไพร่ฟ้าหน้าตาปรี
บรรจงร้อยเรียงรำคำกวี
เพื่อพิทักษ์ศักดิ์ศรีเสรีชน
ยืนหยัดสัจจาให้ปรากฏ
ว่าเกิดการกำสรดไปทุกหน
ลดเลี้ยวเอี้ยวคำใช้จ่านน
ต่างกลกำบังด้วยตั้งใจ
ยุคสมัยที่เห็นเป็นฉะนี้
10 เมื่อไม่มีธรรมเห็นเป็นโฉน
จารึกเมื่อระหว่างเดินทางไกล
จบกลอนในเยอรมันวันอังคาร
มิถุนาราศีปีมะเส็ง
จันทร์เพ็ญให้ระลึกนึกถึงบ้าน

- 15 นึกถึงผู้รักน้ำรินลำธาร
 นึกถึงผู้เหนื่อยปานหัวใจวาย

 ฝากกรีนไว้ใต้อาสน์
 มิได้หวังรจนาให้สูงส่ง
 20 หวังเพียงเพื่อยุติธรรมจะดำรง
 จารผจงเพื่อชีวิตสิทธิ์เสรี
 บทกวีนี้เขียนต่างเทียนไข
 ขอจงไหม้ตัวเองเปล่งรังสี
 อุทิศเพื่อมวลมหาประชาชี
 25 จบรำคำกวีเท่านี้เถย”

(ไพบุลย์ วงษ์เทศ, 2521 : 122 - 124)

บทจบที่มุ่งบอกถึงเวลา สถานที่ และเจตนาในการเขียนกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ชัดเจนถึงความแตกต่างระหว่างความเป็น “กวีนิพนธ์” กับ “สารสนเทศ” สมัยใหม่ เพราะหากเป็นข้อสารสนเทศในยุคปัจจุบันที่มุ่งเพียง “สื่อความ” ไม่ต้องการสื่ออารมณ์ สื่อความรู้สึก หรือสื่อจิตวิญญาณถึงกัน ก็อาจเขียนง่าย ๆ เพียงว่า “เขียนเมื่อ ... ที่เมือง ... โดยมีจุดประสงค์คือ ...” ซึ่งผู้รับสารเมื่อฟังแล้วจะรู้สึกแห้งแล้งเต็มที่ แต่นี่ไพบุลย์บอกเล่าเป็นคำเรียงที่มีจังหวะคล้องจอง - เป็นกวีนิพนธ์ให้ผู้รับสารได้รู้สึกและตรึงคิด ต้องใช้สติใช้ปัญญาพิจารณาครุ่นคำนึงไปตามจังหวะเสียงนำหนักคำที่ปรากฏ จนรู้ว่างานนี้เขียนจบที่ประเทศเยอรมันเมื่อวันที่วันอังคาร ขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนมิถุนายน ปีมะเส็งจากกลอนท่อนที่ว่า “...จารึกเมื่อระหว่างเดินทางไกล/จบกลอนในเยอรมันวันอังคาร/มิถุนาราศีปีมะเส็ง/จันทร์เพ็ญให้ระลึกนึกถึงบ้าน...” (บรรทัดที่ 11-14) ส่วนเจตนาในการเขียนงานกวีก็ประกาศอย่างชัดเจนว่า “เพื่อพิทักษ์ศักดิ์ศรีเสรีชน” (บรรทัดที่ 4) และเพื่อ “ยืนหยัดสัจจาทให้ปรากฏ/ว่าเกิดการกำสรดไปทุกหน...” (บรรทัดที่ 5-6) รวมถึงเพื่อ “ฝากกรีนไว้ในวันหน้า” (บรรทัดที่ 18) เพื่อ “หวังเพียงเพื่อยุติธรรมจะดำรง” (บรรทัดที่ 20) และ “...เพื่อชีวิตสิทธิ์เสรี” (บรรทัดที่ 21) และ “...เมื่อมวลมหาประชาชี” (บรรทัดที่ 24)

ลักษณะสำคัญและเด่นยิ่งของงานกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ - กวีนิพนธ์ที่เป็นผลิตผลทางปัญญาที่ค่อนข้างจะลึกซึ้งและสูงด้วยศิลปะในกลวิธีแต่งเรื่อง อยู่ที่นอกจากจะสร้าง “โครงเรื่อง” ขึ้นเพื่อต้องการแสดงถึง “วิพากษ์” ของประชาชน และนักเรียนนักศึกษาในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทย รวมถึงการ “ชี้เน้น” ให้เห็นถึงบาดแผลทางสังคมที่ “ชนชั้นปกครองเผด็จการ” สร้างขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าในประวัติศาสตร์แล้ว - ก็อยู่ที่กลวิธีและ “ชั้นเชิง” ในการ “เปล่ง” น้ำเสียงของผู้ประพันธ์ลงไปในงานทุกช่วงทุกตอนที่มีโอกาส “น้ำเสียง” ของผู้ประพันธ์ที่แสดงออกอย่างมีชั้นเชิงนี้เองที่เป็นเหมือนสิ่งที่ก่อให้เกิด “พลัง” บางประการ - โดยเฉพาะพลังแห่งความเจ็บปวดที่ “คนดี” ของสังคมได้รับจากผู้ปกครอง “อธรรม” ซึ่งจะ

กระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดพลังทางสติปัญญาในการพิจารณาสังคม ในการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมและต่อต้านอธรรมทั้งหลายทั้งปวง – ซึ่งสิ่งนี้เองคือภาระอันศักดิ์สิทธิ์ประการหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า “กวีนิพนธ์”

อะไรคือน้ำเสียงที่แสดงถึงพลังทางปัญญาที่กวี - ไพบูลย์ วงษ์เทศส่งผ่านกวีนิพนธ์ขนาดยาว หมายเหตุร่วมสมัย

สิ่งแรกคือ น้ำเสียงที่พยายามบอกเล่าให้เห็นความโศกเศร้าและไฟความรุนแรงของ “ชนชั้นปกครองเผด็จการ” ที่ส่งทอดมาอย่างยาวนานในสังคมไทย ไพบูลย์สร้างภาพมาแต่ครั้งชนชั้นปกครองยักษ์แห่งกรุงลงการบกับลักษณะ - ราม เพื่อแย่งผู้หญิง (สนองกิเลสตน) จนทำให้ทั้งพลักษณ์พลึงต้องล้มตายไปเพื่อการนี้เป็นจำนวนมาก แล้วจึงมาจำเพาะลงที่สังคมไทยช่วงก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นเรื่องที่ไพบูลย์ถนัดมากในการที่จะสร้างเนื้อหาและอารมณ์กวี เพราะมี “ข้อมูล” และมีความ “ซึมซับ” ในพงศาวดารไทยช่วงนี้เป็นพิเศษ หลังจากชี้ให้เห็นถึงการ “ย้าย” สังคมไทยอย่างย่ำใจของชนชั้นปกครองมาอย่างยาวนาน ก็ชี้ให้เห็น “การลุกขึ้นสู้” ของชาวบ้านและการเกิดขึ้นของ “ผีบุญ” ที่ถูกปราบปรามอย่างหั่นคว้นและอย่างรุนแรง กระทั่งเกิด “ขบวนการสุตสาคร” ซึ่งหมายถึงคนหนุ่มสาวนักเรียนนักศึกษาที่ร่วมกับประชาชนก่อการลุกขึ้นสู้เมื่อครั้ง 14 ตุลาคม 2516 อันยิ่งใหญ่ขึ้น จากนั้นกวีก็ใช้ “น้ำเสียง” เล่าถึง “กโหลบาย” ที่ชนชั้นปกครองใช้เพื่อทำลายขบวนการคนทุกข์จนนำไปสู่ “เกิดการร่นวายในจังหวัด” คือเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 อันรุนแรงขึ้น - นี่คือโครงสร้างของเรื่องเล่าที่กระทำผ่านน้ำเสียงของไพบูลย์ วงษ์เทศ

บันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางสังคมนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ แต่จะมีค่ายิ่งขึ้นถ้าบันทึกนั้นจะสำแดง “พลัง” ให้ผู้รับสารได้รับรู้ถึง “ความรู้สึก” ทั้งหลายทั้งปวงที่อยู่เบื้องในของเหตุการณ์ทางสังคมนั้นๆ “น้ำเสียง” ของไพบูลย์ วงษ์เทศที่แทรกอยู่ทุกช่วงตอนใน หมายเหตุร่วมสมัย คือความรู้สึกเช่นที่ว่านั้น ความรู้สึกเช่นว่านี้เองที่ทำให้เหตุการณ์ในอดีตตั้งแต่ครั้งอยุธยาเสียกรุงกระทั่งถึง 14 ตุลาคม 2516 และโศกนาฏกรรม 6 ตุลาคม 2519 โดดเด่นขึ้นอย่างมีชีวิตมีเลือดเนื้ออยู่เบื้องหน้าผู้เสพงาน แล้วจึงค่อยซึมลึกเข้าสู่จิตวิญญาณด้วยพลังของถ้อยคำที่ได้รับการคัดสรรมาจัดน้ำหนักและจังหวะเสียงอย่างมีศิลปะอย่างมีกฎเกณฑ์

นี่คือพลังทางปัญญาที่กวีกระตุ้นเตือนให้ประชาชนได้สำเหนียก ได้ตระหนัก และตื่นขึ้นเพื่อกระทำการอะไรสักอย่าง ที่แสดงถึงการไม่ติดต่อดนเองและต่อสังคมส่วนรวม

เป็นการมุ่งกระตุ้นพลังแห่งมโนธรรมของผู้คนร่วมสังคมให้รู้จักจำ รับผิดชอบ และกล้าหาญที่จะลุกขึ้นต่อสู้คัดค้านกับพลังอธรรม

ลองดูภาพและ “น้ำเสียง” ที่ไพบูลย์แสดงออกให้เห็นเมื่อพูดถึงเหตุการณ์ในกรุงศรีอยุธยาก่อนเสียกรุงครั้งที่ 2 เพื่อประกอบต่อข้อความที่กล่าวมาแล้วสักเล็กน้อย

“เจ้าพระยาปลาโหมโล่มสุข
นั่งเตียงตั้งมุกเขมศรี
ชัตดาบคาบศิลาประดามี

เช่นผีเช่นไหว้ไสยมนต์
 ศึกมาประชิดเมืองเคื่องขุน
 ดีดาบซูลมุนก็ฉ้อฉล
 ดาบน้เหล็กนี้ พิธีกล
 ไพร่เอยประชาชนสิบสองเพื่อง

.....
 เพื่องนี้กรียากลาโหม
 เพื่องนั้นมุงกระโจมแฝงฝ่า
 เพื่องนี้ไถเถาเก่าชรา
 เพื่องนั้นซื้อคาน้ำชาร้อน
 นครบาลยืมบานขอส่วนแบ่ง
 ธรรมาธิกรร่อนแรงสะท้อนถอน
 เพื่องนี้ขอเถิดลูกซื้อฟูกนอน
 โกษาไกรสร ก็โสกา
 ขอกูเถิดกูเป็นผู้เฒ่า....”

(ไพบุลย์ วงษ์เทศ. 2521: 27 - 28)

ไม่เฉพาะ “เวียง” เท่านั้นที่ฉ้อฉลให้เห็นอย่างนี้ ไพบุลย์ยังแสดงภาพการฉ้อฉลคดโกงและไร้
 สมรรถภาพของชนชั้นปกครองอย่างเห็นภาพอีกหลายด้านไม่ว่าจะเป็น “วัง” “คลัง” และโดยเฉพาะ
 “นา” ซึ่งก่อเหตุความเดือดร้อนถึงประชาชนโดยตรง อย่างเช่น

“นาล่มจมน้ำลงข้าสอง
 ดีเกราะเคาะกลองก็ไม่หาย
 ชีวิตเอยคับขันรอวันตาย
 คู่ควายขายเขาเพื่อเนาต๕
 กิมเส็งตะคอกเอาดอกเบี๋ย
 กิมเสี๋ยรูกเร้าจะเอาตัน
 โอ้ ประคณน้ำตาประชาชน
 สุดจนปัญญาจะหาใช้...”

(ไพบุลย์ วงษ์เทศ. 2521 : 45)

หรือ

“เพคะเพชา น้ำตาตก
 อัดอวกระเพื่อมอกสนั่น
 ปีนใหญ่ให้ไปทำไมกัน
 ชาวบ้านบางระจันช่างวุ่นวาย
 ต่อสู้พม่าอย่างบ้าบิ่น
 เสียสินเสียกำลังเสียทั้งหลาย ...”

(ไพบูลย์ วงษ์เทศ. 2521 : 36)

แล้วจึงเกิดเหตุการณ์อย่างนี้

“พม่านั่งหัวร่อจนงอหงาย
 ไม่ต้องฆ่าก็ต้องตายอย่างที่เห็น
 บ่ายควายลั่นฆ้องตีกลองเพล
 สงฆ์เณรซีแผ่นดินกระดอน
 เพลิงไฟไหม้ฟ้าการ้อง
 พระประธานลอกทองคำกร่อน
 เพลงยาวยังมิกล้าพยากรณ์
 เมื่อแผ่นดินรุ่มร้อนกว่าเพลิงไฟ ...”

(ไพบูลย์ วงษ์เทศ. 2521 : 33)

“น้ำเสียง”ของไพบูลย์ วงษ์เทศที่แทรกผ่านปรากฏการณ์ซึ่งเขาสร้างขึ้นมานำเสนอในหมายเหตุร่วมสมัย ปรากฏให้เห็นตั้งแต่ การบรรยายเรื่อง การสรุปเรื่อง และการเสนอความเห็นเป็น “องค์รวม” ของกวีชุดหนึ่งที่สมบูรณ์ด้วยเนื้อหาเรื่องราวและเปี่ยมพลังจินตนาการในการสร้างภาพ รวมถึงการชี้ข้อสังเกตให้ผู้อ่านได้ซึมซาบและตระหนัก

ผู้รับสารจากกวีนิพนธ์ของไพบูลย์เรื่องนี้จะรู้สึกได้เสมอว่าเขามี “น้ำเสียง” ต่อเรื่องราวแต่ละเรื่องต่างกัน เมื่อแสดงภาพชนชั้นปกครองและสมุนก็จะมีน้ำเสียงอย่างหนึ่ง คือเสียดเย้ย เขาะหยัน กระทั่งถึงดูแคลน แต่เมื่อแสดงภาพของฝ่ายประชาชนในรูปของไพร่ หรือ “ผีบุญ” หรือ “สุดสาคร” ก็จะมีน้ำเสียงอีกลักษณะหนึ่ง คือเชิดชู เห็นอกเห็นใจ และมีศรัทธา เช่น

‘ พุดถึงผีบุญ (สัญลักษณ์ของนักสู้เพื่อประชาชนคนยากจน)

“ใจนี้เจ็บนักเกินจักนึ่ง
 มันจะยังให้มันยังดูสักหน่อย
 เลือดหลังคงจะรินแผ่นดินดอย
 ให้หยดรอยเลือดประทับกับผืนดิน

กูผู้ยากโหยให้หัวใจห้าว
จะฝากดาวเลือดแควกระแสน้ำ
เมื่อหยดเลือดเรือนกายกูไหลริน
ขอดวงตาเพื่อนสิ้นหยดน้ำตา ...”

เดือน “สุตสาคร” (นักเรียนนักศึกษาที่ต่อสู้เพื่อประชาชน)

“เจ้าคือนักต่อสู้ผู้มีเกียรติ
หนึ่งไม่เบียดเบียนใครให้เขาช้ำ
เจ้ายืนหยัดบริสุทธิ์ยุติธรรม
แหละเจ้าชอกใจข้าระกำใจ
อยู่เพื่อยังตัวตนคือคนคด
อยู่เพื่อคนทั้งหมดย่อมยิ่งใหญ่
รู้รักษาตัวรอดแต่ปลอดภัย
ก็คือเท่าหดในกระดองตัว ...”

(ไพบุลย์ วงษ์เทศ. 2521 : 81)

“น้ำเสียง” ที่สำคัญสำหรับกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ อยู่กับการอธิบายปรากฏการณ์ สรุปรวมปรากฏการณ์ และชี้ปรากฏการณ์ ทุกส่วนนำเสนอด้วยลีลาคล่องง่าย ๆ เป็นธรรมชาติ ผู้รับสารจะคล้ายเหมือนมีใครมาขับเสภาเรื่องหนึ่งให้ฟังอยู่ริมหู เหมือนมีใครมาเอื้อนเสียงเพลงพื้นบ้านให้ฟังเป็นเรื่องเป็นราว-ประการสำคัญคือเสียงที่ขับที่เอื้อนนั้นมีความลงตัวกับเนื้อหา จึงเกิดความสั่นไหวไพเราะและความรื่นไพเราะสั่นไหล่นั้นเองที่ทำให้เนื้อหาของสารที่เป็น“สัจจะ”อยู่แล้วได้รับการเพิ่ม “พลัง” ยิ่งขึ้น เรื่องเล่าคำกลอนชิ้นนี้สรุปเนื้อหาลงด้วยบท “พยากรณ์” ซึ่งเป็น “น้ำเสียง” โดยตรงจากกวีผู้รจนา - จบลงอย่างเฉียบขาดและชี้ชัดว่า

“เมื่อสิ้นแสงสิ้นศรีสุริเยศ
ผีป่าต่างวิ่งเข้าสิงเมือง
ปรัชญาเมธีต่างลีหาย
ผู้บูชายุติธรรมล้วนรันทต
5 บัณฑิตเดินไพรไต่ภูเข
ปราชญ์เล็งดาราดูดาววัน
ว่าจะเกิดเพลิงไหม้ในทุ่งหญ้า
คนที่มือเปื้อนเลือดจะเดือดร้อน

ทบเทวษไพร่ฟ้าต่างหน้าเหลือง
ภิกขุเปลื้องเครื่องศาตรัดตะคด
กรวดหินดินทรายโคกกำสรด
ยังแต่ความเศร้าสลดเสียทั้งนั้น
บังเงาแมกไม้ในไพร่สัณฆะ
เห็นความคับขันพระนคร
เมื่อน้ำตาสูงยิ่งกว่าสิงขร
แม้ที่ซุกหัวนอนก็ไม่มี”

(ไพบุลย์ วงษ์เทศ. 2521: 121-122)

คำกลอนสุดท้ายที่ว่า “คนที่มีมือเปื้อนเลือดจะเดือดร้อน/แม่ที่ซุกหัวนอนจะไม่มี ...” (บรรทัดที่ 8) สะท้อนน้ำเสียงของผู้เขียนให้เห็นว่าเรื่องราวที่บอกเล่ามาทั้งหมดนั้นมี “จำเลย” คือ “คนมือเปื้อนเลือด” อยู่จำนวนหนึ่งที่จะต้องได้รับการลงโทษ และกวีเชื่อว่าคนเหล่านี้ท้ายที่สุดแล้ว “แม่ที่ซุกหัวนอนจะไม่มี” แม้ในความเป็นจริงในปัจจุบัน “คนมือเปื้อนเลือด” เหล่านั้นอาจยังมั่งคั่งด้วยธนสารและอำนาจอยู่ แต่บทกวีชิ้นก็เป็นเหมือน “คำสาป” ที่จะยืนยันถึงความอัปยศชั่วร้ายของพวกเขาลงไปตลอดไป

ในแง่นี้ หมายเหตุร่วมสมัย จึงนับเป็น “น้ำเสียง” แห่งพลังทางปัญญาของกวีที่ลุกขึ้นมาประกาศความเป็นจริงแก่ยุคสมัยเพื่อบอกเล่าและกระตุ้นให้ ความดี ความงาม และความจริง เกิดขึ้นและยืนหยัดอยู่ได้ในสังคมคน

งานกวี หมายเหตุร่วมสมัย นับเป็นปรากฏการณ์กวีที่ช่วยตอบคำถามเรื่อง “ความไร้ราก” ของกวีไทยที่ เจตนา นาควัชระ เคยตั้งคำถามไว้ในประเด็นเบื้องต้นของการเสนอโครงการวิจัย “กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัยฯ” ที่ว่า “...เรามักจะคิดว่าเราขาดรากจึงก้าวไปข้างหน้าไม่ได้ แต่ความจริงเรา “รากขาด” มากกว่า เพราะแต่เดิมเรามีแต่ขณะนี้ขาด เรามีปฏิกิริยาต่อต้านลักษณะแบบเก่าจึงไม่เขียน หรือเพราะเราไม่รู้ฉันทลักษณ์แบบเก่าจึงเขียนไม่ได้ ...” (เจตนา นาควัชระ. 2539 : 9) ไพบุลย์ได้แสดงให้เห็นในงานชุดนี้อย่างชัดเจนว่าเขา “รู้ฉันทลักษณ์” นั่นคือเขารู้ว่ามันคืออะไร จะใช้มันอย่างไร จะผสมผสานพลิกแพลงให้สอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องราวแห่งยุคสมัยอย่างไร เช่นนี้เอง การสืบสานและพัฒนาบทกวีนิพนธ์ไทยจึงจะเกิดขึ้นอย่างแท้จริง หมายเหตุร่วมสมัย เป็นงานที่ใช้ลีลากลอนของยุคอยุธยาตอนปลายผสมผสานกับกลอนยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นและท่วงทำนองเพลงพื้นบ้านเป็นฉันทลักษณ์ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวของยุคสมัยที่ห่างกันนับศตวรรษ นี่ย่อมเป็นสิ่งช่วยยืนยันสิ่งที่เจตนา นาควัชระ คิดไว้อย่างเป็นรูปธรรมยิ่ง ว่ากวีไทยส่วนใหญ่ในปัจจุบันอยู่ในสภาพ “ขาดราก” หรือ “รากขาด” กันแน่

โครงกรอบของฉันทลักษณ์ที่ไพบุลย์เลือกมาใช้จึงนับเป็น “ปัญญาไทย” อีกประการหนึ่งที่ได้สำแดงต่อผู้รับสารอย่างมีพลังและอย่างประสพผล

ประเด็นกลวิธีการใช้ภาษาและถ้อยคำของไพบุลย์ใน หมายเหตุร่วมสมัย นั้น ผู้เสพงานจะประจักษ์ชัดในความ “ชำนาญ” และสามารถเลือกใช้กลวิธีได้เหมือนใจตลอดทั้งเรื่อง ทั้งการอุปมาอุปลักษณ์ การอ้าบัง การให้ความเปรียบ การสร้างบุคลาธิษฐาน และการยืมคำในวรรณคดีคลาสสิกมาใช้อย่างสมเหตุสมผล ฯลฯ

สรุป

เมื่อประเมินโดยองค์รวม หมายเหตุร่วมสมัย ของไพบูลย์ วงษ์เทศนับเป็นงานกวีนิพนธ์ร่วมสมัยที่มีคุณค่ายิ่งเรื่องหนึ่งในจำนวนน้อยเรื่อง เป็นกวีนิพนธ์ที่มีพลังทางปัญญาที่เอื้อให้สังคมและผู้เสพเพราะมีลักษณะช่วย “เสริมสร้างปัญญาและเตือนสติสังคม ...สะท้อนความสำนึกเชิงปรัชญา ความสำนึกเชิงสังคม ปลุกสัญชาตญาณใฝ่ดี และชี้ทางแห่งอุดมคติ ...” (เจตนา นาควิริยะ. มปป : 3)

บรรณานุกรม

- ไพบูลย์ วงษ์เทศ. ความคิดสีขาว. กรุงเทพฯ. 2515.
 -----, คำประกาศของคนรุ่นใหม่. กรุงเทพฯ. 2517.
 -----, หมายเหตุร่วมสมัย. กรุงเทพฯ. 2521.
 -----, ฉันจึงมาหาความหมาย. กรุงเทพฯ. 2525.
 -----, ภาพพิมพ์แห่งความสงบ. กรุงเทพฯ. 2517.
 ัญญา สังขพันธานนท์. วรรณกรรมวิจารณ์. กรุงเทพฯ. 2539.
 ไพสิน รุ่งรัตน์. ปราบกฏการณ์แห่งกวี. กรุงเทพฯ. 2539.
 เจตนา นาควัชระ. เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการ “กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของ
 สังคมร่วมสมัยฯ” ครั้งที่ 2. 2540.
 -----, โครงการกวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัยฯ. 2539.

พลังทางปัญญาในกวีนิพนธ์ของสุจิตต์ วงษ์เทศ

กฤษณา รักษ์มณี

1. บทกวีนิพนธ์ของ สุจิตต์ วงษ์เทศ

สุจิตต์ วงษ์เทศ เขียนหนังสือมาตั้งแต่ยังเป็นนักศึกษา นับเวลาถึงปัจจุบันนี้ประมาณ 35 ปี มาแล้ว งานเขียนของเขามีทั้งร้อยแก้วที่เป็นเรื่องสั้นและบทความ และร้อยกรองที่เป็นเรื่องยาวและบทวิพากษ์วิจารณ์สังคมด้วยกลอนเพียงบทเดียว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสั้นเช่นที่ปรากฏในชุด ขุนเดช, หันหลังชนกัน ฯลฯ บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมใน เดินหน้าเข้าคลอง, อยุธยาขลุ่ยแล้ว ฯลฯ กวีนิพนธ์เรื่องยาวในรูปของเสภาชุดต่างๆ หรือบทกลอนที่ปรากฏสม่ำเสมอในหน้าหนังสือพิมพ์เพื่อวิจารณ์เหตุการณ์ที่น่าสนใจในขณะนั้น สิ่งหนึ่งที่ผู้อ่านอาจสังเกตได้ก็คือ เจตนาของผู้เขียนที่จะเรียกร้องให้ผู้คนหันมาเห็นความสำคัญของสิ่งดีๆ ที่เป็นสมบัติของไทย ดังที่เขาประกาศไว้ชัดเจนในคำนำหนังสือชุด เดินหน้าเข้าคลอง (2513) ว่า “โบราณศิลปวัตถุสถานในบ้านเมืองเรานั้นตลอดจนศิลปวัฒนธรรมประจำชาติเรานั้นก็มีความสำคัญทางด้านจิตใจของมนุษย์ในสังคมบ้านเรา แม้จะยังไม่สามารถทำอะไรได้ดีไปกว่านี้ ก็ไม่ควรจะล้างผลาญทำลายไปจนเกินกว่าเหตุ” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2513 : หน้าคำนำ) ดังนั้นถึงแม้ว่าสังคมกำลังสับสนวุ่นวาย และผู้คนส่วนมากต่างก็ยอมรับว่า “ความสำคัญของการทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศต้องมาเป็นอันดับแรก ด้วยบ้านเมืองเรากำลังย่ำแย่” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2513 : หน้าคำนำ) แต่การทำลายล้างผลาญสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจก็ไม่ใช่วิธีทางเลือกสำหรับการพัฒนาดังกล่าว

งานเขียนของสุจิตต์ส่ง “สาร” อย่างตรงไปตรงมา ผู้อ่านเกือบจะรู้ได้ทันทีว่าเขาอยากจะ “โพลง” บอกอะไร เพราะความโกรธ ความผิดหวังด้วยเรื่องอะไร เขาเขียนเพราะมี “เรื่อง” ที่จะต้องบอกกล่าว มากกว่าจะเขียนเพื่อवादภาพจากจินตนาการ จากอารมณ์ที่ตกตะกอนนอนนิ่งอยู่ในใจ หรือจากความครุ่นคิดที่เกาะกินใจมานาน สำนวนภาษาในงานเขียนของเขาจึง “แรง” ตามความรู้สึกที่ผลักดันให้เขาเขียน แต่ก็ “ง่าย” เหมือนภาษาพูด ซึ่งหลุดปากออกมาตามความคิดความรู้สึกในทันที ไม่ใช่ภาษาที่กรองแล้วกรองอีกจนความประณีตงดงามบดบังเจตนาที่แท้จริงไปเกือบหมด

สุจิตต์ บอกไว้ว่า “เราทั้งสองคน [เขาและขรรค์ชัย บุนปาน] มาเขียนหนังสือด้วยหัวใจที่อยากเขียนหนังสือ มิได้มีหัวใจเป็นอื่นเลย...” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2529 : 15) ความอยากเขียนย่อมเกิดจากความต้องการที่จะสื่อสารแก่ผู้อ่าน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายของสุจิตต์ ไม่นับนักวิชาการแต่เป็นชาวบ้านทั่วไป (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2520 : หน้าคำนำ) สำนวนภาษาของเขาจึงง่าย และเป็นกันเองเหมือนกำลัง

สนทนากับผู้อ่าน ลีลาการเขียนของเขาในร้อยแก้วกับร้อยกรอง จะต่างกันเพียงจังหวะ และความคล่องจองของคำเท่านั้น คำศัพท์ และระดับภาษายังคงเป็นภาษาพูดเหมือนกัน

สุจิตต์ ใช้จังหวะ และความคล่องจอง ซึ่งเป็นเรื่องของฉันทลักษณ์เพื่อประโยชน์ในการเล่าเรื่องอย่างนิทานของโบราณ กลอนเสภาจึงเป็นรูปแบบหนึ่งที่เขาเลือกใช้ และเมื่อจะวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์สังคมที่เป็นข่าวที่ชาวบ้านควรสนใจ เขาก็ใช้กลอนตลาดง่าย ๆ ที่มีคำคล้องจองเพื่อชวนฟังมากกว่าจะเพื่อแฝงตัว หรือแฝงเจตนาด้วยฉันทลักษณ์ของกวีนิพนธ์ สุจิตต์อาจจะได้เปรียบกวีรุ่นใหม่มกคนอื่น ๆ ตรงที่เขามีความรู้ความเข้าใจขนบวรรณศิลป์โบราณมากพอที่จะหยิบยกมาปรับใช้กับเรื่องราวในปัจจุบันได้อย่างดี กวีนิพนธ์ของเขาจึงมีจุดเด่นประการหนึ่งที่ตรงนี้

เมื่อ พ.ศ. 2507 ขณะที่เขายังศึกษาอยู่ที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จากการเดินทางไปศึกษานอกสถานที่ เขาได้แต่ง นิราศเมืองนนท์ ขึ้นเป็นการบันทึกการเดินทางตามชนบทนิราศของไทย มีการเล่นคำเมื่อเอ่ยถึงชื่อสถานที่ เช่น “บางบำหรุเหมือนที่มุ่งบารุงรัก” มีการร่ำพันความรู้สึกถึงนางที่รัก เช่น “วัดพิบูลกรุ่นกลิ่นอยู่รินริน ออกสะอื้นด้วยคิดถึงพิสมัย” ซึ่งเขายกไว้ว่าที่แต่นั้น “ก็ตามอย่างของคุณครูสุนทร” [สุนทรภู่] ในทศวรรษนั้นนักศึกษากำลังหลงนิยมความหรูหรา ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน นอกจากไม่นำพาต่อปัญหาสังคมแล้ว ยังทำตัวห่างไกลจากรากเหง้าของความเป็นไทยอีกด้วย เมื่อมีนักศึกษาซึ่งใคร ๆ มองว่าเป็น “เด็ก” เขียนบทกวีนิพนธ์ตามชนบทโบราณขึ้นมา จึงเป็นจุดที่น่าสนใจดังที่บรรณาธิการกล่าวถึงจุดประสงค์ของการจัดพิมพ์ นิราศเมืองนนท์ ว่า “...คงจะเป็นการฟื้นฟูการเขียนนิราศ เพื่อให้เด็กร่วมยุคจักได้มีกำลังใจในการคิดสร้างผลงานเช่นนี้ออกมาบ้าง” (เรื่องชัย ทรัพย์นิรันดร์, 2507, หน้าคำนำ นิราศเมืองนนท์)

ถึงแม้จะแต่ง นิราศเมืองนนท์ ตามชนบทโดยบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทาง สุจิตต์ก็ไม่เว้นที่จะแสดงความรู้สึกขว้างหวางตาบางสิ่งที่เขาพบเห็น ที่โรงเรือพระราชพิธีในคลองบางกอกน้อย เขาฟังอาจารย์อธิบายตำนานการสร้างเรือพระราชพิธีซึ่งแต่เดิมนั้น “จะซื้อขายไร้ค่ามาประมาณ” แต่ปัจจุบันนี้เรือเหล่านั้นเก็บรักษาไว้ในโรงที่ “สร้างหลังคาเค้าโครงเหมือนโรงถ่าน สังกะสีตีรอบจนชอบคาน” เขาต่อว่าว่า “แต่โรงรักรังสวาทสามารถสร้าง โรงเก็บศิลปะบ้างไม่สร้างได้” สุจิตต์ทิ้งท้ายไว้ว่า

“สังคมไทยไกลกว่าจะคว่ำถึง	เอาโซ่ล่ามโซ่ก็ซึ่งเสียตึงเป้ง
เดินถอยหลังเข้าคลองแล้วร้องเพลง	ดีกว่าเก่งเดินหน้าแต่ตาฟาง”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2507 : ไม่มีเลขหน้า)

สุจิตต์ดูเหมือนจะ “ร้องเพลง” อย่างมีความสุขขณะที่ “เดินถอยหลัง” ไปค้นหาของเก่า ๆ ที่เขาเห็นคุณค่าเพื่อหยิบยกมาเชิดชูให้คนรุ่นใหม่ได้ชื่นชม ทวาทศมาสสำนวนใหม่ หรือ นิราศ 12 เดือน

ฉบับไพร่ คือ กวีนิพนธ์ที่เขาได้แบบจากการ “เข้าคลอง” ไปหา ทวาทศมาส สำนักกรุงศรีอยุธยา และ พระราชพิธีสิบสองเดือน ในรัชกาลที่ 5 เนื้อหาของ นิราศ 12 เดือน เกิดจากความคิดที่ว่า

“ทุกฤดูเดือนปีมีเหตุผล

ย่อมคิดค้นเสาะหาสาเหตุได้”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2524 : 87)

ตั้งแต่เดือนมกราคมไปจนถึงสิ้นปี สุจิตต์จึงคัดลอกและได้ตลอดถึง “เหตุผล” ของคนในสังคมที่กล่าวอ้างสำหรับการกระทำแต่ละอย่าง เช่น ในตอน “มกราคม : ชมซานส่งความสุข” เขากล่าวถึงการมอบของขวัญและบัตรอวยพรวันปีใหม่สำหรับบางคนว่า “ทั้งที่เงินคั่นแดนถึงแสนเชียว” แต่ก็ต้องทำตามคนอื่นเพราะ “ธรรมเนียมสร้างมาอย่างนี้จึงทำไป” กิจกรรมของคนไทยในแต่ละเดือนเช่น “กุมภาพันธ์ : เน้นฝรั่งและจีน” “เมษายน : สงกรานต์สาดโคลน” “พฤษภาคม : วิสาขะอนิจจาวิสาขะ” “พฤศจิกายน : กรฐินทวาร กระทบถ้อย” “ธันวาคม : รสนิยมสูง รายได้ต่ำ” และเหตุการณ์ที่น่าจดจำ เช่น “มิถุนายน : 2475 ราลิก” “ตุลาคม : อาถรรพณ์” ทำให้ นิราศ 12 เดือน เป็นการบันทึกภาพสังคมไทยในมิติที่กว้างและเป็นรูปธรรมชัดเจน

ในบทวิเคราะห์ความเป็นมาของเสภา สุจิตต์มีความเห็นว่าเสภาเกิดจากการขับลำของชาวบ้านที่มีมานานหลายร้อยปีแล้ว เป็นการขับเพื่อเล่านิทานกลอนตันอย่างพื้นเมือง การตันกลอนทำให้เล่านิทานร้อยกรองได้อย่างมีเสรี แม้นิทานเสภาจะเข้าไปอยู่ในราชสำนักแล้ว ลักษณะเสรีก็ยังไม่หายไป (ดูรายละเอียดในคำนำเสภา, ไพรัชเสภา, 2528 : หน้า 2-37) สุจิตต์จึงนำชนบทนิทานเสภาของโบราณมาเล่าเรื่องชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน เสภาไพร่ (2525) เล่าเรื่องของลูกหลานนายเกิดไพร่ผู้รอดตายครั้งกรุงศรีอยุธยาแตก นายเกิดเป็นข้ารับใช้ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยามสงบเป็นช่างไม้สร้างพระราชวัง และป้อมปราการ ยามศึกก็ถูกเกณฑ์ไปทัพ จนถึงศึกพม่าเก้าทัพนายเกิดถูกข้าศึกสังหารกลางสนามรบ เรื่องเล่าต่อมาถึงชีวิตของลูกชาย และลูกสาวนายเกิด ซึ่งมีวิถีชีวิตต่าง ๆ กันไป มีลูกหลานสืบมาถึงชั่วคนที่สี่ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง เชื้อสายของนายเกิดเป็นช่างเหมือนกัน และยังอยู่อย่างประสาไพร่ซึ่ง “พอมิพอกินไปวันวัน” ตัวละครใน เสภาไพร่ เป็นเหมือนตัวแทนของคนไทยชั้นล่างที่เมื่อต้องเผชิญทุกข์ยากก็พรวนอยู่บ้าง แต่ในที่สุดก็ปลงและยอมรับสภาพว่า “เวรกรรมทำไว้แต่ปางหลัง” ชีวิตที่ล้มลุกคลุกคลานของลูกหลานนายเกิดอาจจะเป็นไปตามครรลองของ “เคราะห์กรรม” แต่ถึงกระนั้นสุจิตต์ก็ยังทิ้งท้ายไว้ว่า คนจนในยุคที่กรุงเทพฯ มีอายุถึงสองร้อยปีแล้วนั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะ

“รัฐบาลใจร้ายไม่ไยดี

ทอดทิ้งชีวิของไพร่พล

ทอดทิ้งข้าไทของในหลวง

หว่านแต่เหล่าฝรั่งข้างถนน

สองร้อยปีมีแต่คนจน ๆ

เต็มกรุงธนกรุงเทพฯทั้งเมืองไท”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2525 : 165)

เสกาน้ำท่วมหาบเร่ (2526) เล่าเรื่องชีวิตของแม่ณี แม่ค้าหาบเร่ในกรุงเทพฯ ครอบครัวของแม่ณีมีเพียงแต่จะเตี๋ยร้อนเหมือนชาวบ้านทั่วไปเมื่อครั้งน้ำท่วมกรุงเทพฯ แต่ยังคงหนักเพราะลูกประสบอุบัติเหตุบ้าง ป่วยหนักบ้าง จำรงค์ สามของแม่ณีเป็นตำรวจเทศกิจซึ่งต้องคอยตามจับพวกหาบเร่ แล้ววันหนึ่งจำรงค์ก็กลายเป็นต้นเหตุให้แม่ณีวิ่งหนีจนถูกรถชนตาย ชีวิตรันทตของแม่ณีเป็นเพียงตัวอย่างที่สุจิตต์ยกมาเล่าเพื่อจะวิพากษ์วิจารณ์การจัดการบ้านเมืองอย่างผิดพลาดซึ่งผลเสียตกอยู่กับชาวบ้าน สุจิตต์เริ่มด้วยบทที่กล่าวถึงเมืองหลวงในสมัยกรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ ในรัชกาลต้นๆ มีการขุดคลองต่างๆ เพื่อเป็นทางสัญจร และเป็นแหล่งน้ำ จนกระทั่งพวกที่ “เรียนสำเร็จเสร็จสิ้นปริญญา จากยุโรปอเมริกาเข้ามาพลัน” ตำรวจให้มคูคลองทำเป็นถนนน้ำจึงท่วมขังในกรุงเทพฯ เป็นเวลานาน สุจิตต์ใช้บทบรรยายดังกล่าวเป็นประหนึ่ง “บทไหว้ครู” ก่อนที่จะจับเรื่องของแม่ณีกับจำรงค์

เสภาเผด็จการ (2526) จับเหตุการณ์บ้านเมืองตั้งแต่ปีที่เปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ “หลวงธรรมการ” ต้องลี้ภัยออกนอกประเทศเพราะข้อกล่าวหากรณีสวรรคต “หลวงสงคราม” ก็ขึ้นมาเป็นผู้นำ บ้านเมืองเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วเพราะความนิยมฝรั่ง สุจิตต์กล่าวว่าเป็นยุคที่

“สิ้นกระแสน้องเมืองกับบ้าน เคยเอื้อเพื่อเจือจานผ่าผีไช้
ความสัมพันธ์บ้านกับเมืองก็บรลย บ้านจึงร้างยากไร้ไปเป็นเมือง”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2528 : 84)

ต่อมา “หนูมาน” ยึดอำนาจจาก “หลวงสงคราม” แล้วปกครองด้วยอำนาจเผด็จการ เป็นยุคที่ “เสรีภาพมีแต่คำในตำรา” มาถึงยุคของ “ครูตาบกับครูมวย” มือขวาและมือซ้ายของ “หนูมาน” บ้านเมืองถึงขั้นวิกฤต มีการชุมนุมเพื่อขับไล่ทรราช แต่แม้จะเปลี่ยนแปลงผู้นำต่อมาอีกหลายคน ก็ยังเห็น “มีเงาดำคำเซตประเทศไทย” คล้ายรูปเงาของ “หลวงสงคราม” “หนูมาน” “ครูตาบและครูมวย” เมื่อบ้านเมืองอยู่ในเงื้อมเงาเช่นนี้ ชาวบ้านทำได้ก็แต่เพียงสาปแช่งให้ “ผู้ผู้แฝงใจคดขบถเบี้ยว” มีอันเป็นไป

บทกวีนิพนธ์ของสุจิตต์ ทั้งเรื่อง นิราศ 12 เดือน เสภาไพร่ เสกาน้ำท่วมหาบเร่ และเสภาเผด็จการ ไม่ได้เสนอทางแก้ไขวิกฤตการณ์ต่างๆ น่าจะเป็นเพราะประการหนึ่ง ปัญหาที่ยุ่งยากลึกและสาหัสเกินกว่าจะมีคำตอบสำเร็จรูปอย่างใดอย่างหนึ่งมาแก้ได้ อีกประการหนึ่งบทบาทของกวีนิพนธ์คงจะไม่ใช่การเสนอคำตอบเพื่อการแก้ไข ดังที่จะคาดหวังได้จากนักวิชาการ แต่กวีนิพนธ์ “ฉาย” ภาพของปัญหาเพื่อให้ผู้อ่าน “สะดุดใจ” แล้วตระหนักว่านี่แหละคือสิ่งที่ไม่น่ามองข้าม เมื่อผู้อ่านจำนวนหนึ่ง “ได้คิด” หลังจากอ่านกวีนิพนธ์บทหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดขึ้นแล้วอย่างน้อยก็ในสำนึกของสมาชิกสังคม

คำว่า “บ้านเมือง” นั้นเราใช้กันมาจนติดปากและได้ยินกันชินหูว่าหมายถึงประเทศชาติ ความหมายของคำนี้บางเบาลงไปจนแทบจะไม่มีใครนึกไปว่าที่ว่าประเทศชาตินั้นเกิดจาก “บ้าน” และ “เมือง” ซึ่งมีความสำคัญพอๆ กัน แต่ทุกวันนี้ผู้คนให้ความสำคัญแก่ “เมือง” มากเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นเมืองกรุง

หรือตัวเมืองในแต่ละจังหวัด สัจจิตต์แยกให้เห็นใน เสภาเผด็จการ (อ้างแล้ว) ว่า “เมือง” กับ “บ้าน” แต่ก่อนเคยสัมพันธ์กัน ชาวบ้านชาวเมืองมีการติดต่อกัน ความสัมพันธ์ที่ดีฉันคนร่วมสังคมย่อมเกิดขึ้น แต่เมื่อสังคมเน้นความเจริญของ “เมือง” ใคร ๆ ต่างก็มุ่งเข้า “เมือง” “บ้าน” จึงถูกละทิ้ง และในที่สุดก็ถูกตัดขาดจาก “เมือง” ทุกวันนี้ผู้คนในหมู่บ้านในชนบทกับผู้คนในเมืองใหญ่ “ตัดตอนต่างอยู่ไม่รู้เรื่อง” (เรื่องเดิม, หน้าเดิม) ความเป็นประเทศ “บ้านเมือง” จึงไม่มีความหมายมีแต่เพียง “บ้าน” ทางหนึ่ง “เมือง” ทางหนึ่ง สัจจิตต์ปรารภเรื่องนี้กับใคร คงไม่ใช่ผู้รับผิดชอบ “บ้านเมือง” ซึ่งน่าจะไม่เห็นทางแก้ไขอะไรได้ หรือแก้ไขไปทำไม แต่สัจจิตต์ “รำพึง” ให้ผู้อ่านร่วมรับรู้ บางทีสิ่งที่เราได้ยินผ่าน ๆ มักไม่สะกิดความสนใจเราเท่าใด แต่เมื่อมีผู้ชักให้เราหยุดคิดแล้วพิจารณาพินิจภาพนั้นอีกครั้ง เราอาจตระหนักถึงปัญหาบางประการได้ เช่น หาก “เมือง” ปล่อยให้ “บ้าน” ร้างและยากไร้ โดยที่ทุกคนพากันทิ้ง “บ้าน” ไปสู่ “เมือง” กันหมด นานไป “เมือง” เองก็อยู่ไม่ได้

นอกจากใช้ชนบทของเสภาในการเล่าเหตุการณ์ที่นำมาผูกเป็นเรื่องราวดังเช่น เรื่องของนายเกต แม่เมณี หรือผู้ปกครองเผด็จการแล้ว สัจจิตต์ยังยกย้านาวิธการของเสปามาใช้กับบทวิจารณ์สังคมเป็นตอน ๆ โดยเขียนขึ้นตามเหตุการณ์ที่เป็นข่าวในขณะนั้น เช่น

“ครานั้นหลวงอักษรสุนทรสมัศร ยืนยุติติเป็นลายลักษณ์ซึ่งอักษร” (ลงพิมพ์ในมาตุภูมิรายวัน ฉบับวันจันทร์ที่ 24 พฤษภาคม 2525)

“จะกล่าวถึงบรรดาทั้งห้าชาติ

หมายมาดปรารณาจะต่อต้าน

อิทธิพลหมี่ขาวที่คืบคลาน

ประชิดบ้านค่านญวนเป็นเรื่องยาว”

(ลงพิมพ์ใน มาตุภูมิรายวัน ฉบับวันจันทร์ที่ 9 สิงหาคม 2525)

เสภาวิจารณ์เหตุการณ์บ้านเมืองรวม 21 ตอน เขียนขึ้นระหว่างเดือนเมษายน ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2525 ต่อจากนั้นเป็นบทเสภาที่วาดด้วยเรื่องต่างๆ หลากหลายตั้งแต่ความเห็นในเรื่องประวัติศาสตร์ เช่น “เสภา : ว่าด้วยคนไทย” “เสภา : ตำนานวังหน้า” ฯลฯ เกี่ยวกับสถานที่ที่ไปเที่ยวมา เช่น “เสภา : ภูเขาไฟในซา” “เสภา : บาหลิมวิญญาน” ฯลฯ บางเรื่องก็เป็นประเด็นชวนคิด เช่น “เสภา : เชือกก็ไม่ใช่ ไม่เชือกก็ไม่ใช่” “เสภา : ศึกษาโลก” ฯลฯ บทเสภาทั้งหมดนี้รวมพิมพ์เป็นครั้งแรกชื่อ เสภาเบ็ดเตล็ด (2528) เป็นที่น่าสังเกตว่าสัจจิตต์ใช้บทเสภาสำหรับเนื้อหาและโอกาสที่หลากหลายมาก จากบทวิพากษ์สังคม บทรำพึงรำพัน ไปจนถึงบทอาเศียรวาท สัจจิตต์ยังคงใช้รูปแบบของกลอนตลาด หรือกลอนฉันเหมือนกัน แตกต่างกันที่ระดับของคำ ในบทเสภาถวายพระพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ (เสภาเบ็ดเตล็ด, หน้า 140-141) และใน เสภาราชสดุดี (2530) น้ำเสียงของกวีเคร่งขรึม และเป็นทางการ ทั้งๆที่ยังใช้คำง่าย ๆ อันเป็นลักษณะเฉพาะของเขา

เสภาเบ็ดเตล็ด เป็นตัวอย่างของการแต่งกวีนิพนธ์ที่เกิดจากสิ่งกระทบจิตใจ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นประเด็นเล็กน้อยเพียงใด สำหรับกวีสิ่งที่เล็กน้อยเพียง “สะกิด” อาจมีแรงกระทบใจให้กวี “เปล่ง” วาจาออกมาเตือนสติคนอื่นได้ สัจจิตต์เป็นกวีที่พร้อมจะเอ่ยปากบอกความคิดของเขาออกมาได้ทันทีเมื่อ

ได้พบเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งเขาคิดว่าไม่ใช่เรื่องที่ผ่านมาแล้วก็ปล่อยให้ผ่านไป สำนักทางสังคมเช่นนี้ ทำให้สุจิตต์ส่งสารถึงผู้อ่านด้วยบทกลอนสั้น ๆ มาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เขายังเป็นนักศึกษา แม้จนทุกวันนี้ สุจิตต์ก็ยังเขียนกลอนวิจารณ์เหตุการณ์บ้านเมืองอยู่เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ในหนังสือพิมพ์มติชน รายวัน แม้จะเป็นกลอนสั้น ๆ เพียงบทเดียวแต่ก็จุใจได้ตรงเป้า และมีน้ำเสียงเสียดสีผู้ที่เขากำลัง ดิเตียนได้อย่างมีอารมณ์ขัน ตัวอย่างเช่น ในต้นปี 2541 เมื่อเศรษฐกิจของไทยกำลังประสบปัญหา รุนแรง ผู้คนต่างตื่นตัวออกมาช่วยกันบริจาคเงินคนละเล็กละน้อย เพื่อเป็นกองทุนช่วยชาติ สุจิตต์ออกมา ส่ง “สาร” ถึงคนรวยไว้ใน มติชน ประจำวันอาทิตย์ที่ 18 มกราคม 2541 ว่า

ต้องร่วมด้วยช่วยกันอย่าห่วงไหว

คนจนจนดันไปเร่งช่วยก่อน

ถึงมีน้อยค่อยค่อยช่วยไม่ม้วยมรณ์

ส่วนคนรวยจะช่วยนอนปรบมือเชียร์

บทกวีนิพนธ์เปิดเตล็ดของสุจิตต์มีแนวคิดเด่น ๆ อยู่ 3 แนว คือ บทบาทของนักศึกษา ความเสื่อมสลายของวัฒนธรรมไทย และความแตกต่างระหว่าง “บ้าน” กับ “เมือง”

ในทศวรรษแรกของ พ.ศ. 2500 มหาวิทยาลัยยังมีอยู่ไม่กี่แห่ง นิสิตนักศึกษาพากันเข้าใจว่า การได้รับคัดเลือกเข้าไปศึกษาในมหาวิทยาลัยทำให้ตนมีอภิสิทธิ์ และมีศักดิ์ศรีเหนือคนอื่น สุจิตต์ ฉายภาพนักศึกษาที่หลงตน และหลงระเห็จอยู่กับความสำราญไว้ในกวีนิพนธ์ชื่อ “กูเป็นนิสิตนักศึกษา” (2507) ซึ่งเป็นการจำลองคำประกาศอย่างอหังการของผู้ที่เข้าใจว่าตน “พริ้งสง่างามผาดเพียงราชสีห์” และ “มีปัญหาเยียมสิงขร” กิจกรรมที่ทำได้มี “ย้ายไปงานบอลล์” “ร่วมงานสังสรรค์ในระดับปริญญา” แต่ปรัชญาที่ประกาศก้องและชักชวนให้ใครต่อใครฟังนั้นมีเพียง “อีกไม่นานเราก็ต่างจะตายไป กอบโกย ใส่ตัวเองเสียก่อนเถย” ต่อมาในบทชื่อ “แหล่สามท้าว” (ไม่ปรากฏปี, รวมนิพนธ์อยู่ในชุด กูเป็นนิสิต นักศึกษา (2512), จากวรรณคดีสู่หัวใจว่าแต่งขณะศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร) สุจิตต์กล่าวถึง นักศึกษาที่หลงตัวเองไว้ดังนี้

“บ้ายศรีจากอังกฤษ

ใหญ่โตมโหฬาร

โอ้อวดว่ามีความรู้

เสาะหาในเมืองไทย

ดูยส์ น้ำลายสอ

โทรโยคณัฐ TO

แะเป็นนิสิตนักศึกษา

อยู่ในมหาวิทยาลัย

เฮ้ย...ตัวกูคือผู้ยิ่งใหญ่

ก็ไม่ได้เท่าตัวกู

รดขอตัวงและขออู้

SIR , WITH LOVE อันเลิศลอย”

เมื่อจบคำโอ้อวดของนักศึกษาแล้ว สุจิตต์ก็ปิดท้ายด้วยโคลงอีกบทหนึ่งว่า

“โง่เง่าและต่ำต้อย	อันตราย
เป่าปี่ใส่หูควาย	อาจบ้า
จึงเก็บปากกาขาย	ไม่รจ นานา
ติดกระຈပ်ปีทำ (อยู่ที่)	ทำช่างวังหลวง”

เขากล่าวซ้ำอีกในบทชื่อ “ลูกทุ่ง” (รวมพิมพ์อยู่ในหนังสือเรื่องเดียวกัน หน้า 48) ถึง “ปัญญาชนสาโดยในกรุงเทพฯ” แล้วทิ้งท้ายว่า “กูริดกรายกระຈပ်ปีพระราชนิพนธ์ เย้ยก็ตารั้ปดนทุกมหาวิทยาลัย” ดูเหมือนว่าแนวคิดเรื่องความเสื่อมสลายของวัฒนธรรมไทย (ซึ่งจะกล่าวต่อไป) เข้ามาเสริมอยู่ตรงนี้ ทำให้เข้าใจได้ว่า นักศึกษานั้นเองมีบทบาทสำคัญในการธำรงหรือทำลายวัฒนธรรมไทย

ต่อมาเมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองเข้าสู่ขั้นวิกฤต นักศึกษาผู้มีความสำนึกในหน้าที่เริ่มมีบทบาทในสังคม โดยเฉพาะเมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญในเดือนตุลาคม 2516 ท่าทีของสุจิตต์ที่มีต่อนักศึกษาเปลี่ยนมาเป็นการยกย่องวีรกรรม โดยเริ่มตั้งแต่บทกวีนิพนธ์ชื่อ “เจ้าขุนทอง”(2516) สุจิตต์ประสบความสำเร็จอย่างมากที่ “ปลุก” เจ้าขุนทองจากบทกล่อมเด็กขึ้นมาเป็นนักศึกษาวีรชนที่ต่อสู้ “เพื่อสิทธิ์เสรี” ด้วยความกตัญญูต่อแผ่นดิน เจ้าขุนทองกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ของนักศึกษาในวิกฤตการณ์ตุลาคม และยังเป็นแรงบันดาลใจให้ก่อร่าง เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และนักเขียนอย่าง อิศศิริ ธรรมโชติ สร้างสรรค์งานประพันธ์เกี่ยวกับเจ้าขุนทองขึ้นมาอีก

ในวันที่ 14 ตุลาคม 2517 หนึ่งปีหลังจากวิกฤตการณ์ครั้งนั้น สุจิตต์แต่งบทกวีนิพนธ์ชื่อ “ปลงศพเจ้าขุนทอง” โดยกำหนดให้พ่อรำพันถึง “เจ้าขุนทองคนดี” ในโอกาส “ครบปีแล้วที่เจ้าตาย” เจ้าขุนทองมิได้เป็นเพียงนักศึกษาวีรชนคนหนึ่งเสียแล้ว เมื่อพ่อรำพันว่า

“เอาเถิดหนอลูกเอ๋ย	ไม่ว่าลูกชายหรือลูกหญิง
ถ้าหากวิญญูณมีจริง	เจ้าจงอย่านิ่งดูตาย”

เจ้าขุนทอง คือ วีรชนทั้งหญิงชายที่ต้องสูญเสียชีวิตในครั้งนั้น สอดคล้องกับในบทกวีนิพนธ์ชื่อ “กล่อมวีรชน” (ธันวาคม 2516) ซึ่งสุจิตต์เคยพูดไว้ว่า

“เจ้าหนุ่มสาวเอ๋ย	เจ้าเคยแล้วหรือยัง
ตายเพื่อสร้าง	ตายเพื่อสร้างเสรี”

หลังจากที่นักศึกษาจำนวนหนึ่งเอาชีวิตเข้าแลกกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญแล้ว บทบาทที่พึงมีต่อไปคือ การช่วยกอบกู้สังคม สุจิตต์เน้นเรื่องการก้าวออกไปทำประโยชน์แก่บ้านเมืองโดยเฉพาะคนที่ยังด้วยโอกาส สุจิตต์บอกไว้ในบทกวีนิพนธ์ชื่อ “ขี้น้ำออกจากเมือง”(กรกฎาคม 2517)ว่าขอให้นักศึกษา

“สลัดคราบปริญญ์” และ “อย่าคิดว่าสูงกว่ามนุษย์ อย่าสมมุติตัวเองว่ายิ่งใหญ่” เพื่อจะได้ไปอยู่เคียงข้างชาวบ้านผู้ด้อยโอกาส

ในบท “กล่อมสงกรานต์” ซึ่งแต่งเมื่อเดือนเมษายนปีเดียวกัน สุนิตต์พูดกับนักศึกษา

“ว่าไอ้ไอ้นักศึกษาเจ้าข้าเอ๋ย	อย่าละเลยข้อกำหนดให้อดสู
โน้นแผ่นดินกว้างไกลวางให้ดู	และให้รู้ว่าบุรียังมีดิน”

“ดิน” อาจจะหมายถึงเพียงที่ทำมาหากิน แต่ก็อาจหมายถึงสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับ “ฟ้า” เป็นความเปรียบถึงชาวนา ดังที่สุนิตต์กล่าวชวนนักศึกษาให้ลงไปสัมผัสในเรื่อง “ขี่ม้าออกจากเมือง” ก็ได้ บทบาทของนักศึกษาในช่วงนั้นจึงเป็นไปในทางสร้างสรรค์ และห่างไกลจากความหลงตนเองดังที่ปรากฏเมื่อสิบปีก่อนหน้านั้น

นอกจากจะศึกษามาทางศิลปวัฒนธรรมแล้ว สุนิตต์ยังเป็นผู้ที่มีความชื่นชอบศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นพิเศษ งานเขียนของเขาทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรองเป็นปากเสียง เรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยได้อย่างชัดเจน ในกวีนิพนธ์หลายบทเขานิพนธ์เรื่องการเสื่อมสลายของศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งสาเหตุหนึ่ง คือความหลงเชิดชูวัฒนธรรมต่างชาติมากเกินไป จนบางครั้งเกิดความรู้สึกเหยียดหยามดูแคลนวัฒนธรรมไทย ส่วนอีกเหตุหนึ่งก็คือ การพัฒนาบ้านเมืองอย่างรวดเร็ว

ใน “ลำนํ้าเพลงเรือตามยุคสมัย” สุนิตต์ต่อว่าสาวชาวบ้านที่หลงแสงสีของวัฒนธรรมต่างชาติว่าดังนี้

“ดอกโสนบานเช้า	ดอกคัตคำบานเย็น
ดอกพิกุลเป็นเพื่อนเล่น	มาหลีกลี
ไปอยู่กับต้นแอปเปิ้ล	ไปเพลินกับต้นบาเล่ย์
ทำเป็นสาวเสเพล	มะฮอกกานี”

(สุนิตต์ วงษ์เทศ , 2512 : 65)

การนำดอกไม้ไทย เช่น โสน, คัตคำ และพิกุล ไปเปรียบกับไม้ฝรั่ง เช่น แอปเปิ้ล, บาเล่ย์ และมะฮอกกานี สื่อภาพได้เด่นชัดถึงการ “หลีกลี” จากของดั้งเดิมไป “เพลิน” กับสิ่งแปลกใหม่ ยิ่งกว่านั้นเสียงของคำ “มะฮอกกานี” ยังช่วยสื่อความที่เสริมน้ำหนักให้แก่ “เสเพล” ได้ดี แม้โดยตัวเองชื่อต้นไม้ “มะฮอกกานี” จะไม่มีความหมายในเชิงลบก็ตาม

“แม่เอ๋ยตรงดูสักนิด	แม่เอ๋ยคิดดูสักหน่อย
แตกปลาร้ามาแต่น้อย	จนอ้วนพี
เคยเล่นตรุษเล่นสงกรานต์	เคยไปงานพระพุทธรบาท
เปลี่ยนมาเล่นคริสต์มาส	ประจำปี”

(สุนิตต์ วงษ์เทศ , 2512 : 66)

“ตรุษ” “สงกรานต์” และ “งานพระพืชมงคล” ถูกสืบลื่อนไปเมื่อมีความนิยมการฉลอง “คริสต์มาส” ตามสากล แท้ที่จริงความเป็นไทยนั้นอยู่ในชีวิตของชาวบ้านมานานแล้ว เช่น อยู่ในอาหารพื้นบ้านอย่าง “ปลาร้า” ที่กินตั้งแต่เล็กจนเติบโตใหญ่ จึงไม่ควรจะลืมธาตุแท้ของตนเอง

การพัฒนานบ้านเมืองเพื่อให้เจริญทัดเทียมอารยประเทศโดยรื้อทำลายของเก่าเพื่อสร้างของใหม่ มีผลเสียอย่างเห็นได้ชัดดังที่สุจิตต์บอกไว้ใน “ลำนํ้าฟุ้งซ่าน” ว่า

“ความเจริญของชาติอาจล้างผลาญ	โบราณวัตถุสถานอย่างสาหัส
ความเจริญอันกระจัดจายตามรอยรัฐ	อาจเหยียบวัฒนธรรมของชาติตาย
ผลที่ได้ได้เพียงกระจุกริด	เป็นยาพิษชาติไทยให้ฉิบหาย
ผลที่เสียเสียโดยสะดวกตาย	เสียเพื่ออายุบรรดาอารยะ”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2512 : 71)

“เพราะพูดไปก็ขัดพัฒนาการ	ทั้งที่พัฒนาบ้านทำลายไทย”
--------------------------	---------------------------

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2512 : 69)

สุจิตต์ ให้ค่าของการพัฒนาด้วยการก่อสร้างสิ่งใหม่ ๆ เป็นเพียงผลที่เกิดจาก “สนิมซีเมนต์” “คอนกรีตที่บาปหนา” (“ลำนํ้าฟุ้งซ่าน” ในสุจิตต์ วงษ์เทศ, 2512 : 70) และ “ดงซีเมนต์ธารยางมะตอย” (“กล่อมลานสะกา” ในสุจิตต์ วงษ์เทศ , 2512 : 51) สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเพียง“วัสดุ”ที่ใช้ก่อสร้าง ไม่มีความหมายของความงามในเชิงศิลปะอย่างที่ควรจะมีอยู่เลย

สุจิตต์ เคย “ปลุก” เจ้าขุนทองขึ้นมาจากเพลงกล่อมเด็กให้มาเป็นตัวแทนของนักศึกษาผู้กล้าหาญ และมีความคิดมาแล้ว ครั้นนี้สุจิตต์ “ปลุก” เจ้าการะเกดขึ้นมามีอีกคนให้มาเป็นตัวแทนของเยาวชนผู้รักวัฒนธรรมไทย ในบทกวีนิพนธ์ชื่อ “การะเกด” (2522) ซึ่งเขาแต่งให้วงดนตรีไทยชื่อเดียวกันไว้ขับร้อง มีบทสร้อยว่า

	เจ้าการะเกดเอ๋ย
รักชาติรักประเทศ	อยู่วัดทำยว้าง
ชักขลุ่ยออกมาเป่า	ว่าไม้อะอย่างฝรั่ง
ใครห้ามก็ไม่ฟัง	เจ้าการะเกดเอ๋ย

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2524 : 61)

“ใคร” ที่ห้ามนั้นคือ กระแสความนิยมอย่างตะวันตก การะเกดอาจดูแปลกที่ทวนกระแส แต่ก็ได้แสดงความเป็นตัวของตัวเองประกาศความรักชาติรักประเทศด้วยการเล่นดนตรีไทย และเม้นดนตรีฝรั่ง ความพยายามของสุจิตต์ที่จะโน้มน้าวใจเยาวชนอยู่ในเนื้อร้องต่อไปนี้ว่า

“การเกิดมาแล้ว
เราเป็นคนไทย

เจ้อยเจ้ายแจ่มใส
จึงเอาอย่างไทยทางดนตรี”

(สัจจิตต์ วงษ์เทศ , 2524 : 61)

การปลูกสำนึกความเป็นไทยในหมู่นักศึกษาเกิดขึ้นในช่วงที่นักศึกษามีบทบาทสำคัญในสังคมแล้ว แต่ก่อนหน้านั้น เมื่อนักศึกษายังอหังการประกาศว่า “กูเป็นนิสิตนักศึกษา” อยู่ สัจจิตต์ใช้วิถีเตียนความหลงนิยมวัฒนธรรมฝรั่งอย่างไม่ลืมหูลืมตาด้วยถ้อยคำรุนแรง ดังปรากฏใน “แหล่สามหา” ที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว

การวิพากษ์วิจารณ์ความเจริญทางวัตถุที่เข้ามามากลบลืนวัฒนธรรมไทย ทำให้แนวคิดเรื่องภาพเปรียบเทียบระหว่าง “บ้าน” กับ “เมือง” ในกวีนิพนธ์ของสัจจิตต์ชัดเจนขึ้น (ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นถึงแนวคิดนี้ใน เสภาเผด็จการ) สัจจิตต์เห็นว่า “บ้าน” ไม่ควรจะถูกทอดทิ้งให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว และช่วยตัวเองไม่ได้ สัจจิตต์วาดภาพชาวนาผู้ยากไร้ขึ้นมาในบท “ซื้อม้าออกจากเมือง” ให้นักศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มชนผู้ได้เปรียบอยู่ในเมืองได้รู้จัก และสำนึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องก้าวออกไปและลงไปหาชาวนา

“เจ้าจะพบบรรดาประชากร

เดือดร้อนสารพันอันตราย

ร่างกายทรุดโทรมอมโรค

รอโชควาสนาซึ่งสูญหาย

ตะวันแดดแดงเปรี้ยงต้องเลี้ยงควาย

ร่างกายผุกร่อนร้อนรน

เหมือนซากศพซ่อนซึ่งภูเขา

เหมือนเส้นฟางกลางนาซึ่งรอฝน

เหมือนโครงกระดูกดินสิ้นทุกคน

อนิจจาประชาชนประเทศไทย”

(สัจจิตต์ วงษ์เทศ , 2524 : 37 - 38)

ชาวนาก็เป็น “ประชาชน” เป็นส่วนหนึ่งของชาติ ยิ่งกว่านั้นยังมีหน้าที่ “ทำนาหาข้าวเลี้ยงประเทศ” เลี้ยงคนทั้งชาติอีกด้วย จึงไม่น่าที่คนใน “เมือง” ซึ่งได้รับการเลี้ยงดูจากชาวนาจะเพิกเฉย สัจจิตต์บอกว่า

“ช่างเถิดอย่าห่วงพระนคร

และอย่าอาวรณจำปาสัก

ตลอดทั้งล้นทมจามจุรี

นนทรีเขาก็อยู่ของเขาไป”

(สัจจิตต์ วงษ์เทศ , 2524 : 38)

ถึงจะไปแล้ว “เมือง” และสถาบันทั้งหลายซึ่งเป็นตัวแทนของ “เมือง” ก็ยังอยู่ได้อีกแห่งหนึ่งในบทเสภา “ขอพรปีใหม่แก่นี้แหละ” คำขอข้อหนึ่งของสัจจิตต์มีว่า

“ขอให้เมืองมีเมตตาประชานิย

บรรดาไพร่ได้เท่านี้ก็ดีแล้ว”

(สัจจิตต์ วงษ์เทศ , 2528 : 191)

เส้นทางที่ตรงข้ามกับที่ผู้มีโอกาสจะ “ขี่ม้าออกจากเมือง” ก็คือการที่ชาวบ้าน “อดอยากบากหน้ามาเมืองหลวง” สัจจิตต์วาดภาพความต่ำต้อย และการเอารัดเอาเปรียบไว้ในบทกวีนิพนธ์ชื่อ “วัวควายที่ไม่ได้ไถนา” ชาวบ้านได้แต่ประจักษ์ตัวเองว่า

“เออหนอ ออเราเป็นชาวบ้าน อาหารไม่ควรคิดกินเปิดไถ่
ควรกินหญ้ากินน้ำตามเรื่องไป อย่าคิดให้หนักหัวเพราะเป็นวัวเป็นควาย”
(สัจจิตต์ วงษ์เทศ , 2524 : 66)

ภาพเปรียบระหว่าง “บ้าน” กับ “เมือง” เด่นชัดขึ้นในบทกวีนิพนธ์ชื่อ “อย่าย้ายเมืองมาบ้านข้าก็แล้วกัน” เมื่อน้ำท่วมมา ชาวบ้านบอกว่า

“ไม่กี่วันมันก็ลดลงเป็นวัง ตามลำพังธรรมชาติของท้องถิ่น”

ส่วนในกรุงเมื่อ “น้ำฝนท่วมท้อถ่อยทั้งน้อยใหญ่” ผู้คนได้แต่กันต่า

“ยิ่งดำกันไปยิ่งน้ำลายมาก น้ำเหนือก็หลากมาล้นปริ่ม
น้ำทะเลก็หนุนเนื่องนิสสัยดี แล้วอย่างนี้น้ำลดได้อย่างไร”

ชาวนาคุยกันว่า น้ำท่วมกรุงเทพฯ เช่นนี้

“อาจจะต้องย้ายเมืองออกไปไกล หนีน้ำให้ได้ในชาตินี้”

สัจจิตต์บอกไว้ตอนหนึ่งว่า “น้ำ” ที่ท่วมกรุง และที่ชาวกรุงจะต้องหนีนั้น เกิดจากความโสโครกทั้งสิ้น เช่น น้ำกาม น้ำส้วม น้ำลาย ฯลฯ ในตอนท้ายชวนาคนหนึ่งจึงบอกว่า

“ไปรดอย่าย้ายเมืองมาหาข้าเลย เจ้าประคุณเอ๋ยตัวข้าเกิดที่นี่
ถ้าย้ายมาข้าคงสิ้นซึ่งชีวี ความอัปรีชวมนาของข้าเอ๋ย”
(สัจจิตต์ วงษ์เทศ , 2524 : 82 - 83)

ภาพของภัยธรรมชาติที่สงบได้ตามกาลเวลา กับภัยที่เลวร้ายหนักขึ้นเพราะน้ำมือของมนุษย์เห็นได้ชัดในภาพเปรียบของ “บ้าน” กับ “เมือง” ในกวีนิพนธ์ชื่อ “อย่าย้ายเมืองมาบ้านข้าก็แล้วกัน”

2. พลังทางปัญญาในกวีนิพนธ์ของสัจจิตต์ วงษ์เทศ

พลังทางปัญญาในที่นี้หมายถึง ความรู้และความคิดที่นำไปสู่ความเข้าใจอันลึกซึ้งในเรื่องของโลก และมนุษยชาติ ในขณะเดียวกันอาจปลุกจิตสำนึกให้เกิดพฤติกรรมที่จรรโลงโลกและมนุษยชาติด้วย

กวีนิพนธ์ของสุจิตต์ วงษ์เทศ ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องชีวิตมนุษย์ และสิ่งที่ใกล้ตัวมนุษย์ น้ำเสียงในบทกวีนิพนธ์บอกให้ผู้อ่านรู้ว่า เขารู้สึกขัดใจ และขวางหูขวางตาสิ่งที่เขาพบเห็น จึงกล่าวได้ว่า เขาเขียนเพราะมี “เรื่อง” ที่จะเขียน มีแรงบันดาลใจที่ทำให้เขียนไว้มิได้ การที่สุจิตต์เลือกใช้กลอนตันก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คิดว่าเขาเขียนเพื่อ “โพล่ง” บอกสังคมให้รับรู้เรื่องอย่างทันใด สุจิตต์กล่าวไว้แห่งหนึ่งในบทเสภา “ลืมนั้นลืมนั้นบ้างก็ได้” ว่าดังนี้

“ไม่มีกรอบกรอกรอคำก็งามได้
เมื่อสำนักกลึกซึ้งถึงกวี

อยู่แต่ใครจะไปถึงซึ่งได้ที
มิไม่มีฉันทลักษณ์ไม่รู้แล้ว”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2528 : 182)

กลอนตันของสุจิตต์เป็นการร้อยคำอย่างง่าย ๆ เหมือนภาษาพูด และมีลีลาอย่างกลอนชาวบ้าน ที่อาจใช้คำเดียวกันสัมผัสกัน เช่น

“คนดีมีอยู่ทุกหมู่เหล่า
แต่คนที่รักลูกทุกครั้งคือ

แม่ลูกเข้าคั่นได้หลายร้อยชื่อ
คนที่ชื่อพ่อแม่มีแค่นี้”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2528 : 183)

บางวรรคไม่มีแม้แต่สัมผัสใน ด้วยถือตามขนบของเสภาที่แต่งไว้สำหรับขับ จึงสามารถเอื้อนทำนองทอดเสียงแทนเสียงสัมผัสสระในวรรคได้ ในบทเสภา “มองธรรมศาสตร์” กลอน 2 วรรคแรกว่าดังนี้

“โชคดีที่ได้มีธรรมศาสตร์

แต่โชคร้ายที่เขาขาดซึ่งครูสอน”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2528 : 188)

วรรคที่ 2 ไม่มีสัมผัสสระเป็นสัมผัสในอย่างในกลอนที่แต่งตามความนิยมทั่วไป แต่ใจความสื่อได้ชัดเจน และเห็นความขัดแย้งกับวรรคแรกได้ทันที การสื่อความอย่างฉับพลันนี้น่าจะทดแทนเสียงไพเราะได้อีกทางหนึ่ง นอกเหนือจากการอ่านเอื้อนเสียงในการขับเสภาดังได้กล่าวแล้ว

สุจิตต์เลือกใช้คำง่ายเพื่อช่วยให้ลีลาของบทกวีนิพนธ์เป็นไปในทางชวนสนทนา ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเป็นกันเอง และใกล้กับผู้เขียนมากขึ้น เวตส์เวิร์ท กวีอังกฤษมีความเชื่อว่า ภาษาของบทร้อยกรองกับภาษาของร้อยแก้วไม่ควรมีความแตกต่างกัน เพราะกวีมิได้เขียนเพื่อกวีด้วยกันเท่านั้น แต่เขียนให้คนทั่วไปอ่านด้วย กวีควรเขียนด้วยภาษาที่คนทั่วไปใช้กันจริงๆ (“ศัพท์กวี” ในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม, 2539 : 166) ความคิดนี้ดูจะเป็นความคิดสุดขีดด้านที่ตรงข้ามกับทัศนะเรื่อง ศัพท์กวี (poetic diction) ของกวีบางกลุ่มโดยเฉพาะกวีโบราณ ซึ่งถือว่าศัพท์และการเรียบเรียงถ้อยคำในบทร้อยกรองนั้นต่างกับในร้อยแก้ว ทั้งยังมีศัพท์บางคำที่เหมาะสมกับบทร้อยกรองเท่านั้น กวีนิพนธ์ของสุจิตต์ไม่มีการใช้ศัพท์กวีดังกล่าว แทบจะกล่าวได้ว่า หากปลอดจากสัมผัสตามบังคับของกลอนแล้ว ลำนวนภาษาของ

สุจิตต์ในบทกลอนก็คือ บทสนทนาธรรมดา ข้อได้เปรียบที่สุจิตต์มีก็คือ การกล่าวอย่างตรงไปตรงมา และสื่ออารมณ์แรงได้ทันทีโดยเฉพาะในบทปริภาษ

อีกวิธีหนึ่งที่สุจิตต์เลือกใช้เพื่อเข้าถึงผู้อ่านทั่วไปได้มากก็คือ การอ้างถึง (allusion) เขาอ้างถึง “เจ้าขุนทอง” “เจ้ากระเฑาะ” ในเพลงกล่อมเด็ก และอ้างถึงขุนแผนในเสภาอันลือชื่อ เป็นต้น เพื่อดึงความคุ้นเคยของผู้อ่านมาเป็นพื้นฐานในการเข้าไปรู้จักตัวละครของเขา ทำให้เขาสื่อความได้รวดเร็ว และชัดเจนมากขึ้น การอ้างถึงเรื่องเก่าๆ เช่นนี้ สำหรับคนอ่านรุ่นเก่าเป็นการเตือนให้รำลึกถึงเรื่องที่เคยรู้ ส่วนคนรุ่นใหม่ที่ยังไม่เคยรู้จักเจ้าขุนทอง หรือขุนแผน มาก่อน ก็จะไม่ค่อยรู้ รู้จักไปทีละน้อยจากการอ้างถึงในผลงานร่วมสมัยของเขาเอง ผลที่ได้จึงเกิดแก่ผู้อ่านทั้งสองกลุ่มในลักษณะที่ต่างกัน บางครั้งสุจิตต์ก็ยังใช้วิธีคัดคำประพันธ์จากเรื่องเก่าๆ มาเป็นบทต้นก่อนจะร้อยเรียงของเขาต่อไป เช่น บทชื่อ “ขี้มั่วออกจากเมือง” ขึ้นต้นด้วยบทราพันของนางวันทองก่อนจะจากเรือนว่า “สำนวนเอ๋ยจะด่วนไปก่อนแล้ว...” บทชื่อ “ช็อกกินไม่หมด คดกินไม่นาน” ขึ้นต้นด้วยคำสอนของฤๅษีที่สอนสุดสาครว่า “แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์...” (โปรดดูตัวบทวินิพนธ์ที่อ้างในภาคผนวก)

กลวิธีต่างๆ ที่สุจิตต์ใช้ในการประพันธ์ ทั้งการเลือกใช้คำสามัญ การใช้กลอนฉัน และการอ้างถึง น่าจะเป็นข้อได้เปรียบที่ทำให้เขาสามารถส่ง “สาร” ของเขาถึงผู้อ่านได้ในวงกว้าง และไม่จำกัดด้วยโอกาสและเวลา สารที่ส่งอย่างง่ายและรวดเร็วย่อมมีพลังกระทบใจผู้อ่านได้ทันที เมื่อผู้อ่านยังเพิ่งผ่านเหตุการณ์นั้นมาไม่นานนัก อารมณ์ร่วมที่เกิดขึ้นระหว่างกวีกับผู้อ่านจึงมีได้มาก

บทกวีนิพนธ์ที่นำมาวิเคราะห์ 5 บทนี้ เป็นตัวอย่างของพลังทางปัญญาในผลงานของสุจิตต์ วงษ์เทศ

เสภา : ใบทองตั้งบายศรี

5	ว่าพลางทางชัยกรับเสภา ตั้งแต่ครั้งปู่ย่าคราวตายาย สืบชมรมกลีกรรมาทำเกษตร อาบเหงื่อโคลไหลสโลมโทรมกายา สร้างสยามมาด้วยความสยดสยอง หักร้างถางพงพงป้อพิน	ยกมือวันทาท่านทั้งหลาย สืบสายผีเสื้อเป็นเชือกมา เป็นไพร่เทศอเนจอนาถในวาสนา เอาแผ่นหลังรองฟ้าหน้ารองดิน สืบทำนองมาแต่ไกลสมัยหิน เป็นขอบคั่นนครินทร์ทั้งกลมรี
10	รุดระพังตั้งแนวแถวท่านบ ขึ้นเหมืองฝายได้ฝนชลธี ครั้นใหญ่เยี่ยมเทียมมหานคร กฏุมพีเหมือนกระต๊อได้สาคร ต่างรุ่งเรืองจำเริญจำรัสลาภ ลำแดงวิทยายุทธดุจแมงมุม	แรงสมทบตามท่านองเป็นน้องพี่ เมืองก็มีพัฒนาเป็นนคร ต่างประเทศก็มาเสพลโมสร แหวกว่ายไซซอนช่อปทุม สนิทนาศนุกสนานอันอ่อนนุ่ม ที่ชักใยจะให้คลุมทุกเขตคัน

	ได้วิชามาจากชาติต่าง ๆ	ก็เอ๋ยอ้างว่าวิเศษทุกสิ่งสรรพ
	ลืมนมกรรมกรรมเคยสัมพันธ์	เร่งสร้างสรรค์มหาอุตสาหกรรม
15	สิ้นเยื่อใยในวิถีของผีเชื้อ	สิ้นสายเลื้อยที่เคยซบอุปถัมภ์
	เอาต่างชาติเป็นคำตอบมาครอบงำ	แล้วเหยียบย่ำตัวพงศ์เป็นพื้นมา
	เหมือนบายศรีที่ตั้งดังหลักชัย	กราบไหว้ใช้งานกันนักหนา
	พอเสร็จงานสรรเสริญได้เงินตรา	ก็ทิ้งลงคงคาเป็นใบตอง
	ใจร้ายเหลือกำลังไปทั้งนั้น	จึงอนิจจาน่าขันให้กึกก้อง
20	พอดกยากกันขึ้นมาพากันร้อง	หาใบตองตั้งพิธีบายศรีเอยฯ

เสภาเบ็ดเตล็ด (1 พฤศจิกายน 2526)

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2528 : 175)

กวีนิพนธ์บทนี้ใช้กลวิธีของบทเสภา จับความตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษในสังคมเกษตรกรรม สร้างบ้านเมืองขึ้นมาจนเป็นนครใหญ่ ชาวนครผู้ชื่นชมความเจริญที่ “ได้วิชามาจากชาติต่าง ๆ” (บรรทัดที่ 13) พยายามเปลี่ยนสังคมเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ลืมวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เป็นรากเหง้าของตน จากการสร้างด้วยการ “สืบสาย” “สืบชมรม” “สืบทำนอง” ของคนรุ่นหนึ่งที่ได้ชื่อว่าไพร่ มาถึงการทำลายด้วยการ “สิ้นเยื่อใย” “สิ้นสาย” “เหยียบย่ำ” ของคนรุ่นหลังที่มีโอกาสดีกว่า คนกลุ่มหนึ่งสร้างด้วยความยากลำบาก ส่วนคนอีกกลุ่มหนึ่งเสพสุขจากผลนั้นด้วยความสนุกสนาน โดยไม่ได้สำนึกถึงที่มาของความสุสนั่นเลย

สุนทรภู่เคยเปรียบคนที่เคยทำคุณให้ผู้อื่นว่า

“เหมือนบายศรีมีงานท่านถนอม	เจิมแป้งหอมน้ำมันจันทน์ให้ทรรษา
พอเสร็จงานทิ้งลงที่คงคา	ต้องลอยมาลอยไปเป็นใบตอง”

บทเปรียบที่สุจิตต์ใช้ในกวีนิพนธ์บทนี้มีความหมายเหมือนบทของสุนทรภู่ ทั้ง ๆ ที่บายศรีก็ทำจากใบตอง แต่ศักดิ์ศรีของบายศรีกับใบตองนั้นต่างกัน บายศรีมีสถานะเป็นเครื่องบูชา เป็นหัวใจของ “งานพิธี” ที่กำลังประกอบอยู่ ต่อเมื่อหมดหน้าที่ก็หมดสถานะถูกทิ้งอย่างหมดความหมาย สุจิตต์จึงบทเปรียบของสุนทรภู่เพื่อจูงความสนใจ และความคุ้นเคยของผู้อ่านเหมือนกับกลวิธีการอ้างถึงที่เขาใช้บ่อย ๆ ในบทกวีนิพนธ์หลายเรื่อง แต่แทนที่จะกล่าวถึงการปรุงแต่งบายศรีอย่างประณีตบรรจงตามแบบโบราณ เขากลับเน้นการกราบไหว้ใช้งาน ซึ่งเป็นการขอ และหวังประโยชน์โดยตรงตามวิสัยของคนสมัยใหม่ เมื่อได้ประโยชน์เป็น “เงินตรา” ตามที่วอนขอแล้ว บายศรีที่ “ตั้งดังหลักชัย” ก็ไม่มีความสำคัญอีกต่อไป

สุจิตต์ใช้คำเทียบคู่กันระหว่าง “ไพร่” กับ “กฏุมพี” บรรพบุรุษผู้ “สร้างสยามมาด้วยความสยดสยอง” (บรรทัดที่ 5) เป็นไพร่ผู้ใช้แรงงาน คนรุ่นหลังผู้เสพประโยชน์เป็นกฏุมพี อาการยินดีปรีดา “เหมือนกระต๊อได้สาคร” (บรรทัดที่ 10) หรือการ “สำแดง” ความรู้ ทำให้ภาพของกฏุมพีเป็นตัวเปรียบฝ่ายตรงข้ามกับ “ไพร่” ที่เป็นพระเอกอยู่แล้วในบทกวีนิพนธ์หลายบทของสุจิตต์ กฏุมพีเป็นผู้ที่ร่ำรวยขึ้นมาอย่าง “รุ่งเรืองจำเริญจำรัสลาภ” (บรรทัดที่ 11) แต่ก็หลงตนว่ามีวิชาความรู้ทันสมัย และลืม “ผีเสื้อ” เชื้อสายของตน

การใช้คำ “ผีเสื้อ” “ด้าพงศ์” ซึ่งหมายถึงผีบรรพบุรุษ มินัยของความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของคนไทยอยู่ด้วย จึงโยงเข้ากับ “การกราบไหว้” “การตั้งพิธี” ซึ่งเป็นพิธีกรรม และ “วิถี” “สืบสาย” “สืบทำนอง” ซึ่งเป็นการสืบทอดประเพณี และพิธีกรรมได้ การใช้ชุดคำดังกล่าวนี้ชวนให้คิดว่าสารของกวีนิพนธ์บทนี้น่าจะสื่อถึงคนรุ่นใหม่ที่มีมุมมองข้ามสิ่งที่เคยโบราณยึดถือและปฏิบัติกันมา เช่น ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ อันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และสร้างขวัญกำลังใจของปวงดาวยายมาหลายชั่วคน

จุดเด่นของกวีนิพนธ์บทนี้อยู่ที่การร้อยเรียงด้วยการเล่าและเหน็บแนมมาเรื่อย ๆ แล้วหักมุมในตอนท้ายด้วยน้ำเสียงสมเพชคนที่ร้องหา “ใบตอง” ที่ตนเคยทอดทิ้งอย่างไม่เห็นคุณค่า เป็นการส่งสารด้วยการเสียดสีได้อย่างน่าสนใจ

เสภา : แม่รักลูก

	ด้วยรักลูกผูกพันเป็นมั่นหมาย	ถึงวางวายไร้ชีวิตวาสนา
	แต่พลังความรักไม่โรยรา	ยังมีอานุภาพแผ่แด่มนุษย์
	จึงบอกว่าถ้าเจ้าทั้งหลาย	ทั้งหญิงชายชาติบริสุทธิ
	แม้ต่างชาติต่างศาสนาพุทธ	ต่างเป็นบุตรธิดาเป็นสามัญ
5	ต่างมีพ่อแม่ที่แก่เฒ่า	ซึ่งเฝ้าอุ้มท้องพิถีพิถัน
	อดออดอมลูกทุกคืนวัน	กระทั่งคลอดจากครรภ์ของมารดา
	ตั้งแต่ตื่นเจ้าเท่าฝ่าหอย	แม่คอยให้นมเล่นหา
	นมนั่นคือเลือดเนื้อเผื่อแผ่มา	เลี้ยงชีवालูกให้เติบโตใหญ่โต
	เพื่อลูกทุกคนอยู่บนโลก	พ่อแม่จะเศร้าโศกไม่สุขโซ
10	หากรู้ลูกอดออดถึงผอมโซ	ต่างวิตกกอกโอดเข้าอุ้มชู
	ตั้งแต่เกิดถึงตายวายชีวิต	รักลูกโดยสุจริตย่อมรู้อยู่
	ขอให้ลูกทั้งหลายได้ตรงตรงดู	ยึดมั่นกตัญญูอย่าเสื่อมคลาย
	รักของแม่กว้างกว่ามหาสมุทร	เกินสมมุติบรรดามาตรวัดทั้งหลาย
	ความคิดถึงซึ่งลูกทุก ๆ ราย	มีต่อแม่สักเท่าฟายของฝ่ามือ
15	คนดีมีอยู่ทุกหมู่เหล่า	แม่นลูกเข้าคั่นได้หลายร้อยชื่อ
	แต่คนที่รักลูกทุกครั้งคือ	คนที่ชื่อพ่อแม่มีแค่นี้

20	เอน้ำชุ่มในคลองรองให้แม่ แม่เป็นสุขยิ่งกว่าไฉน แม่เอน้ำซักผ้าใส่กาต้มน้ำ ดีกว่าตอนแม่ตายแล้วได้รัก	ได้ดื่มแก้วนกกายคลายรังสี ของลูกที่หยาบหยามในความรัก แม่จะก้มหน้ากินไม่ผินผลัก มาเช่นวักด้วยอาหารพร้อมหวานคาว
----	---	--

ด้วยรักลูกทุกคนบนแหล่งโลก จึงได้ร้ายโคลกมาบอกข่าว
 วันพรุ่งนี้ก็จะสายไปอีกคราว รีบก้าวกลับไปดูแลพ่อแม่เอย

* เสภาเบ็ดเตล็ด (28 พฤษภาคม 2527)

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2528 : 183)

แนวคิดเรื่องความรักของแม่ และความกตัญญูรู้คุณแม่ปรากฏบ่อยมากในวรรณกรรม เป็นเรื่อง ที่พูดกันได้ไม่รู้จบ แต่อาจดึงดูดความสนใจของผู้อ่านไม่ได้มาก หากไม่มีวิธีนำเสนอที่น่าสนใจ บทเสภา “แม่รักลูก” ของสุจิตต์ วงษ์เทศ ก็ดูเหมือนจะเสนอแนวคิดเดิมที่ว่ำนั้น

สุจิตต์เริ่มด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อ่านกลุ่มที่เขาจะสื่อสารด้วยโดยตรงคือ “เจ้าทั้งหลาย” (บรรทัดที่ 3) ที่เป็นลูกของใครก็ได้ เขายกความรู้สึกมาอ้างก่อนว่า “ด้วยรักลูกผูกพันเป็นมัน หมาย” (บรรทัดที่ 1) เป็นพลังที่มีอำนาจแผ่แก่เพื่อนมนุษย์ได้ กริยาพนธ์บทนี้เป็น “โคลก” ที่คนรัก ลูก “ร้ายมาบอกข่าว” แก่คนที่เป็ลลูก ระยะระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านจึงไม่ห่างกันจนเกินไป

การเน้นความเหมือนในความแตกต่างปรากฏในตอนสุจิตต์เล่นคำว่า “ต่าง” ในความหมายว่า “แตกต่าง” (“ต่างชาติต่างศาสนา”) และ “แต่ละคน” (“ต่างเป็น...ต่างมี”) เป็นการดึงความสนใจ ของผู้อ่านที่แม้จะต่างกันแต่ก็มีจุดร่วมกันคือเป็นลูกของพ่อแม่ ผู้ที่ถูกกล่าวถึงในกริยาพนธ์บทนี้ไม่ใช่ เพียงลูกคนใดคนหนึ่ง หรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ขยายกว้างไปถึงมวลมนุษย์ที่เป็น “ลูกทุกคน” “ลูก ทั้งหลาย” “ลูกทุกๆ ราย” แม้ข้อบทจะตั้งไว้ว่า “แม่รักลูก” แต่วิถีก็ไม่ได้เจาะจงที่จะกล่าวถึงความรัก ของแม่เท่านั้น เขาพูดถึงพ่อควบคู่ไปด้วยบ่อยครั้ง เช่น “ต่างมีพ่อแม่” “พ่อแม่จะโศกเศร้า” “คนที่ชื่อ พ่อแม่” “กลับไปดูแลพ่อแม่” แม้ตัวเขาเองก็เช่นกัน เมื่อประกาศเจตนาวาดด้วยความรักลูกจึงได้ “ร้าย โคลกมาบอกข่าว” เขาพูดเป็นกลางๆ เหมือนเป็นตัวแทนของ “พ่อแม่” ที่รักลูก มากกว่าจะเป็น “พ่อ” หรือ “แม่” คนใดคนหนึ่ง เมื่อมาถึงบทเปรียบให้เห็นความรักของพ่อแม่ตนเอง สุจิตต์จึงเจาะจงกล่าวถึงแม่ เป็นพิเศษ ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะคำเปรียบเทียบกับที่ติดปากติดหูคนไทย มักจะกล่าวถึงบทบาทของแม่ ซึ่ง เห็นได้ชัดเป็นรูปธรรมมากกว่า เช่น การอุ้มท้อง การคลอดลูก การให้นม ฯลฯ แต่เมื่อจะพูดถึงความรัก ความห่วงใยซึ่งเป็นนามธรรม จึงจะเอ่ยถึงพ่อแม่ควบคู่กันไป นับว่าสุจิตต์ใช้ตัวอย่างรูปธรรมมาสื่อความ นามธรรมได้อย่างเหมาะสม

ความกตัญญูของลูกที่มีต่อพ่อแม่ก็เป็นนามธรรม กริยาพนธ์บทนี้ไม่ได้บอกแต่เพียงให้ลูกรู้สึกสำนึกในบุญคุณของพ่อแม่ แต่บอกให้ลงมือปฏิบัติในทันทีก่อนที่จะสายเกินไป ที่ลูกทำได้อย่างแรกก็คือ

“รีบก้าวกลับไปดูแลพ่อแม่” (บรรทัดที่ 22) ซึ่งแม้จะเป็นการเริ่มต้นแต่ก็เป็นหัวใจสำคัญของการตอบแทนพ่อแม่ เป็นสิ่งที่ถูกๆ สมัยนี้มักจะละเลย และห่างออกมามาก คำว่า “กลับไป” จึงชี้ทิศทางให้อย่างชัดเจน และตรงไปตรงมา

การพูดถึงเรื่องที่ใครๆ ก็พูดกันมามาก อาจทำให้สารของเรื่องนั้นขาดพลัง แต่หากผู้ส่งสารสามารถทำให้ผู้รับสารตระหนักถึงสถานะของตน และรู้ว่ากำลังฟังคำแนะนำจากใครว่าต้องทำอะไรต่อไป เพราะอะไร สารนั้นก็กระทบใจผู้อ่านได้ไม่ยากนัก บทกวีนิพนธ์เรื่อง “แม่รักลูก” เป็นตัวอย่างของการส่งสารในลักษณะดังกล่าว

เสภา : ศึกษาโลก

ฝั่งประจำทำรังตามสั่งสม
เรียนรู้เรื่องรังรวงลวงลึงซึ่ง
แต่มนุษย์นี้กระไรมิใช่ฝั่ง
เปลี่ยนก้อนหินเป็นโลหะทั้งปดพี
เมื่อแรกเริ่มเรียนรู้ทุกแหล่งโลก
ดูเดือนดาวดินฟ้าอย่างอาหาร
ในหุบห้วยตรวยโตรกตรงโครกชอก
ในสมุทุมพุ่มพฤษ์ดึกดำบรรพ์
คราหนึ่งซึ่งเป็นกาลนานนักแล้ว
ตรงไปตามความคิดวิทยา
ใครรู้หลักอักขระย่อมประเสริฐ
กำจัดเหล่าผีร้ายไปลงรู
แต่บัดนั้นนานนักหนามาบัดนี้
เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงในสากล
เหล่าทั้งหลายชายหญิงก็ทั้งโลก
ไม่เรียนโลกอันเร้าร้อนเหมือนก่อนมา
ต่างสำนักนั้นก็อ้างต่างสำนัก
เจ้าสำนักชักศึกกันคึกคัก
เชื้อเหล่าเจ้าสำนักนั่งตีขิม
ชุดาร่าเป็นอาวุธเข้าจุดโจม
เมื่อศึกษาแต่หนังสือถืออักษร
บังเกิดลมโหมไฟประลัยกัลป์

ตามสังคมปรองดองของเผ่าฝั่ง
ประสาฝั่งอยู่อย่างนั้นล้านๆ ปี
มนุษย์จึงพากเพียรเปลี่ยนวิถี
เปลี่ยนวิถีกินอยู่อยู่ที่นอน
ทั้งสุขโศกประสบการณ์คอยสั่งสอน
บทจรอยู่ในป่าพนาวน
ในระลอกคลื่นสมุทรเสมอมน
มนุษย์นั้นเรียนโลกตลอดมา
คนที่อยู่หัวแถวเป็นหัวหน้า
ประดิษฐ์หลักอักขรามาชัดชู
เป็นผืนดี่ที่เกิดมากอบกู้
ให้มวลหมู่มนุษย์สุขไม่ทุกข์ทน
โลกจึงมีตัวหนังสือสื่อนุสนธิ
นับอนนต่อนันตคุณกรุณา
ต่างเสียงโชคเสียงชาติเสียงวาสนา
ล้วนมุ่งหน้าเรียนหนังสือต่างสำนัก
จึงเกิดศึกกว้างขวางไปต่างหลัก
ข้าสำนักรบศึกกันคึกโครม
พยักยิ้มดูชี้ข้าพากันโหม
ยกหนังสือขึ้นมาโทรมมาขัดกัน
โลกที่ร้อนอยู่แต่เก่าก็เศร้าตลย
เจ้าสำนักทั้งนั้นนั่งกระพือ

เหล่าข้าชื่อวิชาศิษย์เจ้าสำนัก
จึงล้มตายวายวิบัติอดป้อ
ต่างก็ล้มล้มตายวายชีวิ้ง
ใครสงสัยให้ดูหม่มมนุษย์

ยึดแต่อักษรสายเส้นลายลือ
ในมือถือปริญญาเป็นอาวุธ
แต่ก็ยังหายใจไม่สิ้นสุด
ตายเพราะหยุดเรียนโลกช่างโศคร้าย ฯ

เสภาเบ็ดเตล็ด (9 พฤศจิกายน 2526)

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2528 : 176)

การเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน คือการทำซ้ำๆ ตามอย่างกันมา ดังจะเห็นได้จากธรรมชาติของสัตว์ แต่มนุษย์ไม่หยุดอยู่เพียงการทำตามซ้ำซาก มนุษย์รู้จักดัดแปลง รู้จัก “พากเพียรเปลี่ยนวิถี” จึงมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การเรียนรู้ธรรมชาติรอบตัว ทำให้มนุษย์เข้าใจความสัมพันธ์ที่ตนมีต่อธรรมชาติ การ “เปลี่ยนก้อนหินเป็นโลหะ” หรือ การ “ดูเดือนดาวดินฟ้าอย่างอาหาร” ฯลฯ ไม่ใช่การหาประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเอาเปรียบ แต่เป็นการปรับตัวให้อยู่กับธรรมชาติได้โดยมีความห่วงใย “อาหาร” ธรรมชาติแฝงอยู่ด้วย

ในกวีนิพนธ์บทนี้สุจิตต์ไม่ได้กล่าวตรงๆ ถึงประโยชน์ของการเรียนโลก หรือเรียนรู้ธรรมชาติ แต่พูดเสียใหม่ว่าเมื่อหยุดเรียนโลกแล้วมีผลเสียอย่างไร และเขาก็ไม่ได้ปฏิเสธการศึกษาวิชาความรู้ของโลกสมัยใหม่ แต่เขากำลังวิจารณ์วิธีการศึกษาซึ่ง “ยึดแต่อักษรสายเส้นลายลือ” และ “ชูตำราเป็นอาวุธ” เข้าประหัตประหารกัน แนวคิดของกวีนิพนธ์บทนี้จึงไม่ใช่การปฏิเสธวิชาความรู้อย่างทวนกระแส โดยให้กลับไปเรียนรู้ธรรมชาติอย่างเดียว ซึ่งสุจิตต์รู้ดีว่านั่นเป็นวิถีปฏิบัติเมื่อ “ดึกดำบรรพ์”

เมื่อจะชี้ให้เห็นปัญหาใดปัญหาหนึ่ง สุจิตต์มักจะเริ่มตั้งแต่การร้ายเรียงไปถึงสาเหตุมาจนจุดที่หันเหไปในทางที่ไม่ควรเป็น ในกวีนิพนธ์บทนี้ก็เช่นกัน เมื่อกล่าวถึงการเรียนโลกของมนุษย์เมื่อ “ดึกดำบรรพ์” แล้ว เขาก็จับความเมื่อมนุษย์คิด “เรียนหนังสือ” ขึ้นมา ด้วยความคิดว่าผู้รู้หนังสือเป็นผู้ “ประเสริฐ” และเป็นผู้ที่ทำให้ผู้คนอยู่อย่างมีความสุขได้ นานเข้าก็หลงเชื่อว่าวิชาความรู้คือ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” และเป็นสิ่งที่มีค่ามากที่สุดจึงมุ่งแต่เรียนหนังสือโดยเลิกเรียนรู้โลกอย่างแต่ก่อน

“เมื่อศึกษาแต่หนังสือถืออักษร” มนุษย์ก็ได้แต่เดินตามทางที่ “หนังสือ” แต่ละเล็มกำหนดไว้ เมื่อต่างเล็มกันก็ต่างสำนักความคิดทำให้เกิดการโต้เถียงกันขึ้น โลกที่ร้อนด้วยปัญหาจึงไม่มีทางแก้ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เพราะตกลงกันไม่ได้

ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้โลกมนุษย์เป็น “โลกอันร่ำร้อน” “โลกที่ร้อน” นั้นมีมานานแล้ว เมื่อแรกที่มนุษย์เรียนรู้โลก มนุษย์ก็เผชิญ “ทั้งสุขโศกประสบการณค้อยสังสอน” แต่ความเข้าใจโลกนั่นเองที่ทำให้รู้วิธีแก้ปัญหา เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลก เมื่อเข้าใจโลกก็เข้าใจชีวิตมนุษย์

มนุษย์ทุกวันนี้ประสบความวิบัติ เหมือนคนตายทั้งที่ยังหายใจ ในบทสรุปบอกว่า “ตายเพราะหยุดเรียนโลกช่างโศคร้าย ฯ” ถ้าจะถามว่าความวิบัติเกิดจากอะไรกันแน่ จากการหยุดเรียนโลก หรือจากการหลง “ชูตำราเป็นอาวุธ” น่าจะกล่าวได้ว่ากวีนิพนธ์บทนี้ชี้ชัดเจนว่าความวิบัติเกิดจากการที่ “ต่างสำนักนั้นก็อ้างต่างสำนัก” จึงหาทางแก้ปัญหาดังๆ ไม่ได้ลงตัว แต่การเรียนโลกเพื่อให้เข้าใจธรรมชาติ

และชีวิตมนุษย์นั้นแหละที่จะทำให้เข้าใจตัวเอง และเข้าใจวิชาการที่เรียนได้อย่างถูกต้อง ดังนั้นถ้ามนุษย์ไม่หยุดเรียนโลก ก็ไม่น่าจะหลงผิดจนถึงขั้นวิกฤตอย่างที่เป็น

“ตุลา : อาถรรพ์” ใน นิราศ 12 เดือนฉบับไพร่

...โจนลงกลางชานร้านดอกไม้
 ที่เพื่อนเกลอปลูกไว้ดูงามสรรพ
 ตั้งสัตย์ระมัดระวังแล้วนั่งนับ
 เห็นยังอยู่ครบสำหรับดอกไม้มิตร
 5 ขยับขลุ่ยไม้ไผ่มาไล่ลม
 วางนิ้วเหมาะสมแสนสนิท
 แล้วผิวเพลงใบไฟให้ชีวิต
 ลอยลมไปทุกทิศไม่ท้อแท้
 ว่าโลกนี้มีมาช้านานนัก
 10 ต่างล้มตายไม่รู้จักเท่าไรแน่
 อย่ากำสรดหดเหี่ยวให้เปลี่ยนแด
 อย่าท้อแท้ทอดอาลัยไปนักเลย
 เก็บความช้ำน้ำใจเอาไว้ก่อน
 เก็บไว้เป็นเพื่อนนอนเคียงเชย
 15 เมื่อยามเหงาเอามาดมมาชมเชย
 เอาไว้เตือนใจเอ๋ยว่าอย่าร้อน
 อันหนทางกว้างไกลไปข้างหน้า
 ต้องสำรวจตรวจตรากันเสียก่อน
 อดีตที่ผ่านมาอย่าอาวรณ์
 20 แต่ใส่ใจเอาไว้สอนสำนึกแนว
 จงเจ็บจำไปให้ถึงปรโลก
 เก็บรอยโคกไว้ให้สิ้นทุกถิ่นแถว
 มองข้างหน้าฟ้าเปิดดูเพริศแพรว
 ไม่คลาดแคล้วคงต้องถึงสักหนึ่งวัน
 25 ไม่ถึงตายคงไม่วายชีวาวิกรม
 ใครพิฆาตเช่นฆ่าไม่อาสัญ

ถึงที่ตายก็ต้องวายชีวาวัน
 ใครไม่ทันคิดร้ายก็ตายเอง
 ว่าพลาทางหยุดเพลงขลุ่ย
 แล้วพูดคุยกับดอกไม้ด้วยใจเปล่ง
 ปลื้มไมตรีที่มีเท่านั้นเอง
 จึงจบเพลงเสภากราบลาเอย

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2524 : 137-139)

กวีนิพนธ์นี้ยกมาจากส่วนท้ายของบทเสภาเรื่อง “ตุลาอาถรรพ์” (รวมพิมพ์อยู่ในหนังสือ 6 ตุลามหากาพย์ และเป็นส่วนหนึ่งของ นิราศ 12 เดือนฉบับไพร่) เป็นบทพรรณนาความสูญเสียในเดือนตุลาคม 2519 ซึ่ง “เกิดเหตุการณ์เช่นฆ่ามหาชน” เจ้าขุนทองเป็นตัวแทนของนักศึกษาเมื่อเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ครั้นนี้สุจิตต์กล่าวถึงเจ้าการะเกิดกับเพื่อน ๆ ที่ถูกสังหารอย่างทารุณ ตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคมเป็นต้นมา กวีนิพนธ์ของสุจิตต์ใช้สัญลักษณ์ “ดอกไม้” บ่อยครั้งมาก โดยเฉพาะดอกไม้ประจำสถาบัน เช่น “ดอกจำปีถูกปืนจนป็นปี จามจุรีถูกมีดมาสังหาร” ซึ่งสื่อความหมายของนักศึกษาได้โดยตรง ในเสภาบทนี้สุจิตต์ใช้สัญลักษณ์ดอกไม้อีกครั้งหนึ่งเป็นบทปลอบใจมวลดอกไม้ที่ยังเหลืออยู่

ในเสภาขุนช้างขุนแผนตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง มีคำกลอนตอนหนึ่งที่ขุนแผน “โจนลงกลางชานร้านดอกไม้ ของขุนช้างปลูกไว้อยู่ดาดดิน” สุจิตต์ยกรวรรคแรกมาใช้กับบทพรรณนาถึง “ดอกไม้ที่เพื่อนเกลอปลูกไว้” (บรรทัดที่ 2) ได้อย่างกลมกลืน “ร้านดอกไม้” คือ ที่ที่ปลูกดอกไม้ไว้จำนวนมาก ในที่นี้หมายถึงที่ชุมนุมของ “ดอกไม้มิตร” หรือ เพื่อนนิสิตนักศึกษาผู้หลงรอดจากเหตุการณ์นองเลือดเมื่อเห็นว่า “ดอกไม้มิตร” ของเขายังอยู่ครบ แต่ก็คงจะขวัญเสียจากเหตุการณ์ที่ประสบมา กวีจึงบรรเลงเพลงขลุ่ยเพื่อปลอบใจ การสื่อสารด้วยบทเพลงมีลักษณะเดียวกับการเป่าปี่ของพระอภัยมณีที่กล่าวสอนใจพราหมณ์ทั้งสาม คำสอนที่อาจธรรมดาสามัญจึงเคล้าคลอด้วยเสียงดนตรี ตามจินตนาการของผู้อ่านน่าจะมีท่วงทำนอง และจังหวะที่ให้อารมณ์เข้ากับเนื้อหาได้ด้วย

เพลงขลุ่ยบทนี้กล่าวถึงการสูญเสีย และการพลัดพราก ซึ่งเป็นธรรมดาโลก “ความกำสรวลหดเหี่ยว” (บรรทัดที่ 11) “ความท้อแท้ทอดอาลัย” (บรรทัดที่ 12) “ความซำน้ำใจ” เป็นความรู้สึกที่เกิดตามมา แต่เพลงบทนี้สอนให้เก็บเอาไว้ก่อน อย่างนำมาคิดให้บั่นทอนกำลังใจ ควรเก็บไว้เป็นข้อเตือนใจ น้ำเสียงของกวีมีความหวังว่า สักวันหนึ่งจะไปได้ถึงเขตที่ “ฟ้าเปิด” อยู่ข้างหน้า กวีจบเพลงขลุ่ยแล้วพูดคุยกับ “ดอกไม้” ด้วยหัวใจเบิกบาน ความปลื้มปิติที่ได้แสดงน้ำใจต่อเพื่อนแม้ด้วยการปลอบประโลมเป็นสิ่งตอบแทนที่กวีพึงพอใจ

แนวคิดเรื่อง “เก็บความซำน้ำใจ...ไว้เป็นเพื่อน” และ “สักวันหนึ่งจะถึงฟ้าใหม่” เป็นแนวคิดที่ปรากฏบ่อยมากในวรรณกรรม เพราะวรรณกรรมคือ เรื่องของชีวิตมนุษย์ สิ่งที่เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งของมนุษย์คือความทุกข์ที่เกิดจากความผิดหวัง และความสูญเสีย การเอาชนะความทุกข์ได้คือการเปลี่ยนพลังนั้นให้เป็นแรงกระตุ้นให้สู้ต่อไป ในกวีนิพนธ์บทนี้แนวคิดที่ดูเหมือนจะสามัญกลับเด่น

ขึ้นได้ด้วยวิธีนำเสนอในบริบทที่ผู้อ่านมีอารมณ์ร่วมอยู่แล้ว การนำเหตุการณ์นองเลือด “6 ตุลา” มาเป็นฉากของเรื่อง และกำหนดให้นักศึกษาผู้ถูกกระทำมาเป็นตัวละครในเรื่อง น่าจะเรียกความสนใจและปูพื้นอารมณ์ของผู้อ่านได้ระดับหนึ่ง คำเตือนใจที่สามัญจึงมีพลังที่กระทบใจผู้อ่านได้ไม่ยากนัก

ค่อยเป็นค่อยไป

- ชุนแผนปลอบน้องอย่าร้องไห้
 อดทนเอาไว้สักสักระยะ
 โน่นม้ามืดหมอกยังขึ้นคอย
 ให้เจ้านั่งหลังลอยไปเริ่งลม
- 5 การขึ้นขี่ม้านั้นลำบาก
 ความยากย่อมง่ายถ้าใจเข้ม
 อย่าท้อแท้ทุกซท่นระทวยระทม
 กันระบมเล็กน้อยแล้วก็ดี
- 10 หนทางแม้อำบากด้วยขวากหนาม
 เจ้าต้องพยายามระวังชี้
 อย่าเฉียวฉุนวุ่นวายไว้แหละดี
 เพราะม้ามืดหมอกมันชอบน้อยใจ
- 15 ว่าพลางจึงจูงสีหมอกม้า
 ลูบหลังอาซาแล้วเข้าใกล้
 อย่าเกลียดอย่ากลัวนี่ม้าไทย
 มีน้ำจิตน้ำใจเหมือนเหมือนกัน
- 20 ซีม้าแล้วก็ต้องเห็นใจม้า
 พุดจาไฟเราะเสนาะสวรรค์
 อย่าใช้อารมณ์ถ่มใส่มัน
 เหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์
- ชุนแผนเก็บดอกจำปีขาว
 เสียบใส่เจ้าสาวที่ปอยผม

เชิญเถิดร่อยซ้งมำนังซม
ประคัับประคองอารมณัสังคมไทย ๑

(4 สิงหาคม 2517)

ในกวีนิพนธ์บทนี้ สัจจิตต์ซอฮิมฉากเหตุการณ์ และตัวละครจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมาใช้
อีกครั้งหนึ่ง ในบทเสภาตอนขุนแผนพานางวันทองหนี มีอนุภาค (motif) ที่เด่นๆ หลายตอน เช่น
การออกจากเมืองไปสู่ป่า ความห่วงหน้าพะวงหลัง การเผชิญอุปสรรคในการเดินทาง ฯลฯ ซึ่งสัจจิตต์นำมา
ใช้ในกวีนิพนธ์หลายบท ในบท “ซึ่ม้าออกจากเมือง” (กรกฎาคม 2517) สัจจิตต์ใช้ฉากเดียวกันนี้
แนะนำให้นักศึกษา “สลัดคราบปริญญา” แล้วออกจากเมืองไป “สมทบขาวนาที่กลางดง” ในบท
“วอท เอฟเวอร์ วิลบี, วิลบี” (มิถุนายน 2517) สัจจิตต์ก็ยกบทเสภาที่ขุนแผนปลอมนางวันทองมาเป็น
บทเกริ่น ก่อนที่จะบอกว่า “จะร้องไห้คร่ำครวญไปทำไม” ในบท “ค่อยเป็นค่อยไป” (สิงหาคม 2517)
นี้ก็เช่นกัน “ขุนแผนปลอมน้องอย่าร้องไห้” (บรรทัดที่ 1) ปรากฏเป็นวรรณคดีอีกครั้งหนึ่ง

จากถ้อยคำของขุนแผนที่มีต่อนางวันทองในเสภาต้นเรื่อง มาเป็นคำปลอบและคำแนะนำของ
รุ่นพี่ที่มีต่อรุ่นน้อง และการซึ่ม้าสี่หมอกคือ การเดินทางที่จะนำสังคมไปสู่ทิศทางที่ดีกว่า ในบท “ซึ่ม้า
ออกจากเมือง” สัจจิตต์บอกว่า “โน้นม้าสี่หมอกนอกถนน เจ้าจงอดทนซึ่ม้า เลาะลัดตัดตรงอริญา...”
แต่ในบท “ค่อยเป็นค่อยไป” สัจจิตต์กล่าวถึงม้าสี่หมอกในความหมายที่ลึกซึ้งกว่า

กวีนิพนธ์บทนี้ไม่ได้กล่าวเจาะจงถึงการเดินทางออกจากเมืองไปสู่ป่า แต่เน้นการเดินทางที่มี
อุปสรรคเพราะหนทาง “ลำบากด้วยขวากหนาม” (บรรทัดที่ 9) พาหนะที่ใช้ในการเดินทางจึงมีความ
สำคัญยิ่ง เมื่อจะเริ่มเดินทาง “น้อง” คงจะร้องไห้ด้วยความอาลัย และความกังวล “ขุนแผน” จึงปลอบ
ให้ออดทน การซึ่ม้านั้นลำบากอยู่แล้ว เมื่อต้องเดินทางไปในหนทางที่ลำบาก ผู้ที่จะต้องอดทนเข้มแข็ง
และรอบคอบมากขึ้น กวีจึงแนะนำว่า “อย่าท้อแท้ทุกข์ทรมานระหวยระทม” (บรรทัดที่ 7) “อย่าเฉียวฉุน
วุ่นวาย” (บรรทัดที่ 11) “อย่าใช้อารมณ์” (บรรทัดที่ 19) การที่กวีกล่าวว่ “การซึ่ม้านั้นลำบาก”
(บรรทัดที่ 5) ม้านี้เป็นม้าไทย “มีน้ำจิตน้ำใจ” (บรรทัดที่ 15) จึงต้องเห็นใจ และพูดจาด้วยดีๆ ให้
ใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ สอดรับกับบรรทัดท้ายที่ว่า “ประคัับประคองอารมณัสังคมไทย” (บรรทัดที่
24) การเดินทางด้วยการซึ่ม้าจึงเทียบกับการจัดการกับวิกฤตของสังคม “ม้าสี่หมอก” คือม้าไทย ที่น่าจะ
หมายถึงสังคมไทย

ดอกไม้สีขาวเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้อีกครั้งหนึ่งในกวีนิพนธ์บทนี้ ในบทอื่นๆ สัจจิตต์ใช้ “ดอกไม้”
ซึ่งน่าจะหมายถึงนักศึกษาดังได้กล่าวแล้ว บ่อยครั้งที่สัจจิตต์เน้นความบริสุทธิ์ของ “ดอกไม้” ด้วย “สีขาว”
เช่นในบท “วอท เอฟเวอร์ วิลบี, วิลบี” เขาลงท้ายคำที่สื่อถึงนักศึกษาหลังจากปลอบให้ลุกขึ้นสู้ว่า

“ดอกเอ๋ยดอกแก้ว ลีขาวพราวแพรวมีความหมาย
ขอได้ไปรยกลิ่นหอมจรจาย ให้ประชาหายวิตกเอ๋ย”

ประชาชนนั้นคือ ชาวนา ชาวไร่ และชาวบ้านที่ “หงอยเหงา และหวาดหวั่น” จากเหตุร้ายของบ้านเมือง

ในบท “ปลงศพเจ้าขุนทอง” ก็กล่าวถึง “ดอกไม้อีสาว” ที่ “จะหล่นโรยโปรยปราย รอบรอบ เมรุวีรชน” เพื่อเป็นกำลังใจ และเป็นประจักษ์พยาน ส่วนในบท “ค่อยเป็นค่อยไป” นี้ “ขุนแผนเก็บดอกจำปีขาว” (บรรทัดที่ 21) เสียบใส่ผมให้ “น้อง” เพื่อให้เป็นแรงใจสำหรับเดินทางต่อสู้ต่อไป

จุดเด่นของกวีนิพนธ์บทนี้อยู่ที่การใช้สัญลักษณ์ และความเปรียบซึ่งสื่อแนวคิดได้อย่างเรียบง่ายแต่ชัดเจน

สุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นกวีที่มีจุดยืนเด่นชัด การเน้นย้ำความคิดของเขาดังที่ปรากฏบ่อย ๆ ในกวีนิพนธ์หลาย ๆ บท อาจจะดูเหมือนซ้ำซาก และวนเวียนอยู่กับเรื่องเดิม ๆ แต่ความซ้ำซากนั้นเองที่เพิ่มน้ำหนักให้เจตนารมณ์ของเขาเป็นรูปธรรม ทำให้ผู้อ่านเห็นจุดยืนของเขาได้ชัดเจน ซึ่งส่งผลให้คำพูดของเขาหนักแน่นมากขึ้น นอกจากนั้นสุจิตต์ยังมีจุดเด่นในการนำเสนอเรื่องง่าย ๆ และสามัญให้เป็นเรื่องน่าสนใจได้ด้วยการสร้างความใกล้ชิดกับผู้อ่าน ทำให้รู้สึกเหมือนการฟังคำสนทนากันเอง การดำเนินเรื่องด้วยการเล่าเรื่องอย่างเรื่องสั้นที่มีการหักมุมก็ทำให้กวีนิพนธ์ของเขาน่าสนใจ ลีลา และสำนวนภาษาของสุจิตต์มีลักษณะเฉพาะ เขาเป็นกวีชาวบ้านที่ใช้คำง่าย ๆ แต่สื่อความหมายได้ตรง บางครั้งจะมีคำทำนอง “พรุสวาท” แต่ก็อยู่ในที่ที่เขาต้องการสื่ออารมณ์รุนแรงให้เข้ากับเรื่องตรงนั้น วิธีเปรียบเทียบของเขาไม่ซับซ้อน ดูเหมือนว่าเขามีกลุ่มผู้อ่านของเขาโดยเฉพาะ จนแทบจะเห็นภาพชาวบ้านที่นั่งฟังบทขับเสภาของเขาได้ การเลือกเรื่องที่กำลังเป็นปัญหา และเป็นประเด็นที่น่าสนใจก็เป็นจุดเด่นของบท กวีนิพนธ์ของสุจิตต์ที่สามารถเรียกอารมณ์ร่วมจากผู้อ่านได้ไม่ยาก

ลักษณะดังกล่าวมานี้น่าจะมีส่วนสำคัญที่ทำให้บทกวีนิพนธ์ของสุจิตต์ส่งสารที่มีพลังแรงพอที่จะกระทบความคิดของผู้อ่านให้ฉุกละหุกและหันมามองปัญหาตามเสียงเรียกของเขาได้

บรรณานุกรม

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2539.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. เจ้าขุนทองไปปล้น. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม , 2524.

-----, เพลงยาวถึงนายกรัชมณฑรี. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาสน์ , 2519.

-----, ไพรัชบเสภา. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม , 2528

(ฉบับชุมนุมเสภา-เสภาไพร่, เสภาเผด็จการ , เสภาน้ำท่วมหาบเร่ , เสภาเบ็ดเตล็ด)

-----, รามคำแหง. กรุงเทพฯ : การเวก, 2520.

สุจิตต์ วงษ์เทศ และขรรค์ชัย บุนปาน. ภูเป็นนิสิตนักศึกษา. กรุงเทพฯ :
ประพันธ์สาสน์ , 2512.

-----, นิราศเมืองนนท์ และนิราศมหาชัย. กรุงเทพฯ : มปท. , 2507.

-----, หันหลังชนกัน. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาสน์ , 2513.